

**ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Únor 1948 a jeho ústavněprávní důsledky
z hlediska lidských a občanských práv**

Bc. Vít Procházka

Plzeň 2017

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Vít PROCHÁZKA**

Osobní číslo: **R11M0263P**

Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**

Studijní obor: **Právo**

Název tématu: **Únor 1948 a jeho ústavněprávní důsledky z hlediska lidských a občanských práv**

Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Obecná historická část
3. Komunistický převrat a Ústava 9. května
4. Únor 1948 a jeho ústavněprávní důsledky z hlediska lidských a občanských práv - otázka právního rámce a meze legality
5. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah kvalifikační práce: **min. 50 stran**

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

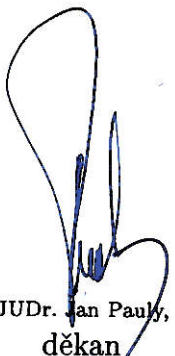
Seznam odborné literatury:

1. Benčík, Antonín; Richter, Karel: **Vražda jménem republiky: Tragický osud generála Heliodora Píky**, Praha: Ostrov 2006, ISBN 80-86289-47-8
2. Flores, Marcello: **Komunismus**, Praha: KMa 2008, ISBN 978-80-7309-388-4
3. Hejl, Vilém: **Zpráva o organizovaném násilí**, Praha: Univerzum 1990, ISBN 80-85207-01-X
4. Ivanov, Miroslav: **Justiční vražda aneb Smrt Milady Horákové**, Praha: XYZ 2008, ISBN 978-80-7388-035-4
5. Jakovlev, Alexandr: **Rusko plné křížů. Od vpádu do pádu bolševismu**, Brno: Doplněk 2008, ISBN 978-807239-211-7
6. Kaplan, Karel: **Zpráva o zavraždění generálního tajemníka**, Praha: Mladá fronta 1992, ISBN 80-204-0269-1
7. Kaplan, Karel; Paleček, Pavel: **Komunistický režim a politické procesy v Československu**, Brno: Barrister & Principal 2008, ISBN 978-80-7364-049-1
8. Knoll, Vilém; Schelle, Karel; Vojáček, Ladislav: **České právní dějiny**, Plzeň: Aleš Čeněk 2016, ISBN 978-80-7380-575-3
9. Rupnik, Jacques: **Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci**, Praha: Academia 2002, ISBN 80-200-9057-4
10. Veber, Václav: **Osudové únorové dny**, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008, ISBN 978-80-7106-941-6

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Antonín Lojek, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **2. března 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2017**

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 22. září 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Únor 1948 a jeho ústavněprávní důsledky z hlediska lidských a občanských práv*“ zpracoval sám. Veškeré prameny a informace, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Plzni dne 30. března 2017

.....

Bc. Vít Procházka

Poděkování

Dovoluji si na tomto místě s úctou poděkovat panu JUDr. Antonínu Lojkovi, Ph.D., vedoucímu mé diplomové práce, za drahocenný čas, konkrétní postřehy a obecně zpětnou vazbu, již mi poskytoval průběhem vzniku řečeného díla. Dále děkuji své rodině za nezištnou (v zásadě nenávratně vynaloženou) podporu, kterou mne zahrnovala po celou dobu všeho studia. A Aničce. Mé Aničce za “trpení” a taky Lásku.

OBSAH

1	Úvod.....	7
2	Obecná historická část	9
	2.1 Ideové kořeny.....	9
	2.2 Ruský model a československá recepce.....	20
3	Komunistický převrat a Ústava 9. května.....	35
	3.1 Třetí republika.....	35
	3.1.1 Národní fronta	35
	3.1.2 Kolektivní vina.....	48
	3.1.3 Sovětská vlivová sféra.....	53
	3.1.4 Retribuce	55
	3.2 25. únor 1948	61
	3.3 9. květen 1948	75
4	Únor 1948 a jeho ústavněprávní důsledky z hlediska lidských a občanských práv – otázka právního rámce a meze legality	78
	4.1 Konstitucionalismus à la KSČ	78
	4.1.1 Struktura Květnové ústavy a Prohlášení	78
	4.1.2 Ústavní práva proti ústavě.....	79
	4.1.3 Nedělená dělba moci	92
	4.2 Legitimita vs. legalita práva po únoru 1948.....	95
5	Závěr	100
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	102
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	103
	Literatura.....	103
	Internetové prameny	109
	Právní předpisy	109
	Kvalifikační práce.....	110
	CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ.....	111

1 Úvod

Komunistického režimu datovaného do rozmezí let 1948 a 1989 si česká kolektivní paměť velice zvláštním způsobem cení. Tato slova nevolím náhodou. Je totiž obtížné nalézt jinou epochu našeho dějinného vývoje vstupující skoro až s vitalitou samostatného, tuze životaschopného organismu do veřejné diskuse, rozmanitých forem uměleckého ztvárňování, akademických statí, politické soutěže, zároveň se připomínající v „osudových“ křižovatkách, které vybízejí k závažným volbám na soukromé, ale o to neméně důležité úrovni.

Ne jinak dědictví čtyř dekad řečeného vzorku nesvobody doléhá na oblast práva. Zde hned v několika perspektivách. Nový právní řád demokratické České republiky nevznikal nárazově, od základů starého a nedemokratického předchůdce nenahrazoval, avšak navazoval na něj v postupných, někdy vcelku razantních, jindy plouživých obměnách. Také právní stav si nové poměry nevychovaly minulou profesní formací nepoznamenaný, čímž se dostáváme k dědictví v dané „branži“ nejzjevnějšímu – právnímu vědomí. To konzervuje komunistický odkaz spolehlivěji než výše popsané skutečnosti. Pravou příčinu za tím pracně dohledávat netřeba. Obsáhlo většinovou populaci. Ne snad pro sympatie. Pro sociální nezbytnost. Neboli společenské přežití. A v některých případech též přežití osobní. Nikoli v kariérním – přímo v osobně fyzickém významu.

Právě doba častých rizik holé existence, do níž komunistický režim s ryzostí zabředl v 50. letech, tvoří poslední kapitolu, již završuji svou diplomovou prací. Abych k ní mohl seriózně dospět, musel jsem zvážit další skutečnosti. Ty, jež 50. letům vyplňovaly kontext. „Vyplněním“ přitom zkoumané skutečnosti nestavím na druhou či ještě nižší pozici z pohledu právně-historické relevance. Spíše jim rozumím, a i tak je předkládám, v obráceném gardu, poněvadž bez nich, jejich kombinace a časového sledu by komunistický režim a jím prosazované právo doznaly zřetelně odlišného obsahu. Nebo, to patrněji, bychom dnes hovořili o alternativní chiméře.

Kontextuální skutečnosti tematického vrcholu diplomové práce shledávám u ideových politických zdrojů (také) československého komunistického hnutí.

U představ Karla Maxe a Vladimíra Iljiče Lenina o funkci státu, práva i politického stranictví a u rané rusko-sovětské legislativy a právní, lépe vyjádřeno politicko-právní, praxe udávající pozdějším komunistickým režimům, včetně toho v Československu, doktrinální vzor, podle čeho Marxovy a Leninovy poučky aplikovat. Považuji za příhodné upozornit, že v obou podtématech první kapitoly udržuji důraz na souvislost s hlavním tématem kvalifikační práce. Zejména v pojednání nad ruským, resp. sovětským, právem akcentuji fenomény vymykající se imanentní exotičnosti východoevropského prostoru, abych pojmenoval rysy sovětské a československé komunistické právo a právní myšlení spojující. Stručněji, jedním druhé podmiňující. A svazující!

Ted' by šlo výčet citelných vlivů na komunistickou ideologií se zaklínající právní systémy uzavřít. V československém případě k nim přibývá další. Třetí republika, od roku 1945 do roku 1948 režim unikátní. A jak samo sebou vyvstalo z událostí února 1948 – provizorní. Jeho politická kultura, společenská atmosféra a právo leč, na rozdíl od něj, rok 1948 v něčem přežily. V ad absurdum dotažených modifikacích, k nimž třetí republika vykazovala nápadnou tendenci, je integroval komunistický režim. Zároveň jemu usnadňovaly zdání integrace do zdejšího obecného (politického, kulturního, právního) milieu.

Po rozboru historických a ideových, ať obecně daných či specificky tuzemských, vývojových faktorů se věnuji ústavněprávní analýze komunistického režimu od roku 1948 do 50. let. Tu začínám přesně v bodu převratu, v únoru 1948, kde zkoumám, nakolik tehdy provedená koncentrace vší moci pod kontrolu jedné politické organizace, Komunistické strany Československa, ctila literu i ducha v krizových únorových dnech stále platných ústavních pravidel.

Následuji s reflexí vlastního komunistického konstitucionalismu, neboť se zabývám mechanismy přijetí a podstatou paragrafů a článků první komunistické ústavy v Československu – Ústavy 9. května čili Květnové ústavy. Přednostně a z největší míry, jak anoncuje sám název diplomové práce, rozebírám její lidskoprávní ustanovení. Nevynechávám přitom metodu konfrontace rozsahu svobod konstitucí slíbených občanům s převážnou realitou zachovávání ústavních garancí ve světě zákonů, podzákoných předpisů a rutinního, často mimo jakoukoli regulaci právem se vyskytujícího, veřejnomocenského provozu. Závěrem poslední kapitoly pak připojuji zamyšlení nad otázkou vztahu legality a legitimacy práva v diktatuře – s pokusem o adaptaci postnacistické reflexe právním stavem u našich německých sousedů.

2 Obecná historická část

2.1 Ideové kořeny

Jakkoli při zkušenosti se stávajícím právním řádem legitimizujícím sebe sama odkazem nad dosah dílčích politických preferencí se reflexe role práva z pozice jednoho názorového směru může jevit irelevantní, v realitě totalitního režimu, komunistický v Československu nevyjímaje, tvoří nepominutelnou, ba výchozí položku, bez níž nelze zachytit žádnou část systému plně. A u práva platí tento předpoklad zvláště silně, jelikož právě jeho nástroje se schopností regulovat konkrétní druhy vztahů ve veřejné i soukromé sféře skýtají pro každou totalitní diktaturu cestu k dokonalé kontrole společnosti a její absolutní přeměně. Archetypálním, univerzálně vztažným vzorem zde přitom slouží právě ideologie, soustava představ o fungování státu a společnosti, jejich vzájemných vztazích a úloze jednotlivce v nich.

Ideové poselství komunismu ovšem klade proti své definici množství překážek. Tak předně nutí odlišit objektivní povahu od interpretací, značně vulgarizovaných, jimiž ho nastiňovala státem řízená propaganda samotného komunistického režimu. Ten potřeboval zdůvodnit často rozporné jevy na úrovni politických záměrů i přikázané každodennosti výkladem, který by dovoľoval chlácholit širokou veřejnost iluzí, dle níž se vše děje plánovaně se zřetelem k logice oficiální doktríny v duchu jejích historických pramenů. Potíží je, že již tyto zrovna logický celek neznázorňovaly.

Nesnáze co do komplementarity obnáší základní konstanta - soustředěnost komunistické ideologie na Karla Marxe a Vladimíra Iljiče Lenina. Oba dva se stali pro komunistické hnutí pravzory progresivního intelektu a revolučního vedení. Jejich nekritický obdiv napříč státy s komunistickou stranou na čele moci přerostl v kultické uctívání jakoby nahrazující tradiční adoraci křesťanských světců. Město Chemnitz na území Německé demokratické republiky (zkratka NDR) získalo nový název Karl-Marx-Stadt. V 50. letech 20. století se zase plzeňská Škoda dočkala nové firmy, a to *Závodů Vladimíra Iljiče Lenina*.

Marxovy a Leninovy vize se ke všemu prezentovaly jakožto navzájem se účelně rozvíjející natolik, až byly spojeny do jednoho a téhož myšlenkové směru známého coby marxismus-leninismus.¹

Rozdíly, ba dokonce konflikty mezi některými akcenty v jejich učení leč tím neopadly. Z hlediska práva jsou klíčové hlavně ty vůči veřejné moci. Lenin pracoval s teorií revoluční avantgardy. Zvrat směrem od kapitalismu v ní měla iniciovat uzavřená, zakonspirovaná strana elitních revolucionářů vyznačující se dále disciplinovanou podřízeností svých členů organizačním potřebám, v to zahrnující hierarchické vztahy mezi výše a níže postavenými články struktury.²

Na poli socialistické revoluce Marx více důvěřoval té sociální skupině, k jejímuž prospěchu měl pád kapitalismu přispět nejméně a prvotně – dělnické třídě. Marxovou optikou je proletariát důsledkem nabytí třídního vědomí schopen kýženou společenskou změnu uskutečnit sám bez profesionálního zprostředkování. O tom Lenin pochyboval. Domníval se, že dělnictvo nedokáže vlastními dispozicemi prohlédnout manipulaci panující buržoazie, pročež potřebuje stranické „odborné vedení“, od něhož se mu dostane poučení ohledně pravých třídně podmíněných zájmů, což v praxi znamená ovládnutí dělnické třídy stranou.³

Přestože Lenina k této revizi Marxova revolučního scénáře inspirovalo specificky ruské prostředí přelomu 19. a 20. století typické carskou autokracií a relativní nepočetností vykonavatelů dělnických profesí, vlivem Leninova osobního mocenského vzestupu přesáhla hranice Ruska, aby zavazovala radikální levici též v kontrastně odlišných poměrech, od rolnické Číny po průmyslové Československo.⁴

Popisované parciální metodologické míjení vychýlilo, přesněji učinilo ze zásady neproveditelnou, ambici Marxem vkládanou do revolučního povstání proletariátu. Jím si původní marxisté slibovali beztřídní společnost. Takovou, kde

---

¹ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 3. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 57. ISBN 978-80-7380-115-1.

² FLORES, Marcello. *Komunismus*. Přeložila Anna KLIVANOVÁ. Praha: Levné knihy, 2008, s. 25. ISBN 978-80-7309-388-4.

³ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 142. ISBN 978-80-7380-137-3.

⁴ FLORES, Marcello. *Komunismus*. Přeložila Anna KLIVANOVÁ. Praha: Levné knihy, 2008, s. 25. ISBN 978-80-7309-388-4.

prvně v dějinách vymizí rozdíly mezi lidmi co do původu, podílu na bohatství i moci. Veškeré služby (bydlení, zdravotní péče, školní výuka atd.) se dočkají distribuce podle transparentních a pro každého shodných stejných kritérií. Člověk přestane znát ponížené zacházení, zároveň podřízenost jako takovou. Smyslem, konečným cílem, Marxovy filozofie dějin je úplná emancipace člověka.⁵

Leninským prvkem do ní vchází náhražka vlády menšiny vládou menšiny jiné. Teorie revoluční avantgardy odsouvá vyhlídky na všeobecnou emancipaci za horizont všeobecné kontroly stranického byra prověřených funkcionářů, kteří takto nově vyplňují vakuum veřejné moci. Jejich politika bude sledovat primární zájem na setrvání v jejím ústředí, skupinově i osobně. Intelektuální oporu k tomu jim poskytne Leninova koncepce en bloc, neboť ji autor v průběhu vlastního zápasu o co nejméně limitovanou vládu rozšířil dalšími sadami pragmatických pouček.⁶

S Leninem komunistická ideologie oponuje klasické binární diferenciaci práva na veřejné a soukromé, když vyzvedá politickou stranu, dosud branou v potaz jako jeden ze způsobů realizace spolčovacího práva, do úrovně, z níž tyto základní kategorie přestávají odděleně platit. Strana, rozumějte komunistická, nabývá hegemonie ve veřejné sféře, k jejímuž zachování se cítí, podle Lenina je, povolána reinterpretovat, transformovat a ve smyslu toho nově aplikovat instituty i principy též soukromoprávních vztahů. Proto si na politickém „trhu“ uzurpuje monopol a nestrpí konkurenci jiných subjektů v otevřené soutěži, natož koaliční spoluúčast na vládě. Pod zorným úhlem výše rozvedeného pohledu by se jakákoli svobodná forma multipartismu rovnala existenci více států ve státě, poněvadž přesně tak, coby autoritativní subjekt nadán ze své podstaty veřejnou mocí, komunistická ideologie po „vítězné“ leninské revizi úděl politické strany vnímala. Od roku 1920 tudíž, ještě za Leninovy vlády, fungoval v Rusku monopartajní systém.⁷

---

⁵ KRŠKOVÁ, Alexandra. *Stát a právo v evropském myšlení*. 2. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 452. ISBN 80-86861-15-5.

⁶ SELTENREICH, Radim. Dějiny politického myšlení ve 20. století. In: SELTENREICH, Radim. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Praha: Linde, 2003. Vysokoškolské právnické učebnice, s. 744. ISBN 80-7201-387-4.

⁷⁷ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 142. ISBN 978-80-7380-137-3.

Výmluvně funkci vládnoucí politické strany, v pojetí komunismu společnost nerepresentující, společností nevolenou, ale bez zpětné vazby ji formující ilustruje projev Leninova pokračovatele Josifa Vissarionoviče Stalina *O návrhu nové ústavy SSSR* z listopadu 1936:

„Musím konstatovat, že návrh nové ústavy opravdu ponechává v platnosti režim diktatury dělnické třídy, stejně jako ponechává beze změny nynější vedoucí postavení komunistické strany Sovětského svazu. Považují-li to vážení kritici za nedostatek návrhu ústavy, můžeme nad tím jen vyslovit politování. Ale my bolševici to považujeme za jeho přednost. (...) Strana je část třídy, její nejpokrokovější část. (...) V Sovětském svazu může existovat jen jedna strana – strana komunistů, která neohroženě a důsledně hájí zájmy dělníků a rolníků. A o tom, že zájmy těchto tříd nehájí špatně, mohou být sotva pochybnosti. (...)“⁸

Bezprostřední tendence k ortodoxní partitokracii, jež absorbuje kompetence právním státem svěřené mezi různé veřejnomocenské aktéry s nezávislými vztahy, komunistická ideologie datuje od Leninovy publikační a ještě zřetelněji politické kariéry. V Rusku se institucionálně prosadily počátkem roku 1919, což znamená již v rané fázi stabilizace nových poměrů po převratu z listopadu 1917, Leninem jednak podníceném, jednak právě jeho vymršťujícího na vrchol exekutivy.⁹ Tehdy byly dovnitř ústředního výboru, nejvyššího orgánu, ruských komunistů inkorporovány dva podvýbory – politické byro (politbyro) a organizační byro (orgbyro). Zatímco druhý zmíněný koordinoval interní chod strany, první působností obsáhl všechnen veřejný život země, nevyjímaje veškeré sektory národního hospodářství, diplomatickou agendu, ba plány vojenských operací.¹⁰

Zároveň platí, že stranický monopol moci v ruské státní správě pod Leninovým personálním zastřešením by nastával zdouhavěji, možná s omezenějším rozmachem, bez katastrofálních podmínek Ruska daného období, kde komunisté dávali dohromady vzácně funkční organizaci, zde takřka poslední.

---

⁸ STALIN, Josif Vissarionovič. O návrhu nové ústavy SSSR, projev na mimořádném VIII. sjezdu Všesvazové komunistické strany (bolševiků), 25. listopadu 1936 podle HRDINA, Ignác Antonín a Zdeněk MASOPUST. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011. Student (Leges), s. 254-255. ISBN 978-80-87212-71-4.

⁹ Podrobněji v podkapitole číslo 2. 2.

¹⁰ SERVICE, Robert. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*. Přeložil Pavel KAAS. Praha: Argo, 2009, s. 74. ISBN 978-80-257-0105-8.

Mnohdy tudíž již jejich pouhá akceschopnost skýtala klíč od stále dalších dveří systému.¹¹

Leč celková konstelace tenat a aktiv, jakkoli může prospívat provedení záměrů, ve výsledku ani v zárodku je nekoná. Státy, třebaže se tak pohledem „běžného“ občana nejeví, ustavují lidé. A lidé, v nejkonkrétnějším slova smyslu, jsou původci jejich politik, zákonů i neformálních opatření, čímž z nich požívají výsad zrovna jako závazků. Proto ačkoli nezměrný chaos Ruskem sklonku druhé dekády 20. století cloumal věru vydatně, agresivní odraz Leninových komunistů od strany mezi stranami na místo výlučné státostrany by se neudál, ani bezděky, nebýt vědomé vůle po moci. Moci určitého typu.

O komunistickém programu vypovídala taktika, zdálo-li se, že okolnosti tomuto „odrazu“ nepřejí. Bariéru mu měla vystavit porážka ve volbách do Ústavodárného shromáždění z 25. listopadu 1917, několik týdnů po převratu. Komunisté, ještě kandidující pod označením bolševici, obsadili 225 mandátů oproti 420, které připadly vítězné antimarxistické Straně socialistů-revolucionářů, tzv. eserů. Východisko? Respekt před vůlí lidu? Snaha o koaliční spolupráci s partnery silnější demokratické legitimacy? 18. leden 1918, kdy Lenin povolává Rudé gardy, aby parlament rozehnal.¹²

Prokázaný fakt otevírá příležitost „vyvinut“ diskutovaný totalitární rozměr vlastního Marxova učení, tím i rehabilitovat jemu přičítanou odpovědnost za nehumánní, nedemokratické a nevázaně protiprávní projevy spjaté s praxí komunistických režimů 20. století.

I když se Marx s Leninem zcela nepřechylovali, neznamená to ještě, že se naprosto rozcházel. Vedle dominantní, se státem napůl srostlé, napůl jej přerůstající strany držely se komunistické režimy také jiných zásad, které jejich zločinnost vyživovaly obdobně, ale jejichž ideové zdroje sahají již k marxismu původnímu - před revizemi.

Zejména si zaslouží zmínku důraz, až posedlost násilím a vůbec silovými prostředky intenzivně nasazovanými za účelem nejen nabytí moci bez podmíněných ústupků, ale kontinuálně pro udržení diktátu v nezřetěleném stavu

---

¹¹ TAUCHEN, Jaromír a VOJÁČEK, Ladislav. Stát a právo sovětského Ruska a SSSR. In: VOJÁČEK, Ladislav. *Nástin právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 203. ISBN 978-80-210-5462-2.

¹² CROZIER, Brian. *Vzestup a pád sovětské říše*. Přeložila Nina VRBOVCOVÁ. Praha: BB art, 2004, s. 27. ISBN 80-7341-349-3.

při všední správě země. Oslněn „všespásností“ brutality promlouvá Marx spolu se svým spolupracovníkem Bedřichem Engelsem ve spisu *Komunistický manifest* z roku 1848, kde tímto prostřednictvím komunisté:

„...prohlašují otevřeně, že jejich cílů lze dosáhnout jen násilným svržením celého dosavadního společenského řádu. Necht' se panující třídy třesou před komunistickou revolucí. Proletáři v ní nemají co ztratit, leda své okovy. Dobýt mohou celý svět. Proletáři všech zemí, spojte se!“¹³

Entuziastická zaujatost hrubostí i ve fyzickém významu není v Marxově díle náhodná. A při stylu, s jakým s ní tvůrce kalkuluje, lze hovořit až o automatizaci davového násilí okořeněného špetkou fatalismu podsouvající tomuto psychosociálnímu jevu charakter přírodního zákona. Psychologicky zvláštní úkaz u muže působícího celoživotně mimo bezpečnostní rezorty, nadto vzešlého ze zámožných a k systémovému statu quo loajálních vrstev, s klasickým právně-filozofickým vzděláním a ke všemu vzdor pozdější privátní situaci slepě (sobecky) neochotného „opustit své aristokratické způsoby a věnovat se jakémukoli zaměstnání, které by ho uživilo.“¹⁴

Pravděpodobně však silnějším než vlastní přilnutí ke statusovým symbolům městské honorace byla pro Marxe studia klasické německé filozofie. Zvláště myšlenek Georga Wilhelma Friedricha Hegela, v nichž německé akademické kruhy první poloviny 19. století završily potřebu sebeujištění, že právě filozofie odhalí komplexní zákonitosti dějin. Ve zkratce: že je možné odhalit, odkud kam a na základě čeho probíhá vývoj lidstva. Hegelovu filozofii Marx podrobil fúzi s radikálně kritickými socialistickými směry. Poslední přísadu shledal ve výstupech svého samostudia politické ekonomie, zejména britské provenience.¹⁵

Od Hegela „vypůjčenou“ filozofii dějin operující s dialektikou neboli se střetáváním a posléze smířováním protikladných tezí a antitezí Marx právě pod vlivem dalších směrů výrazně konkretizoval a materializoval. Náhle sobě

---

¹³ ENGELS, Bedřich a MARX, Karel. *Komunistický manifest podle VEBER, Václav. Komunistický experiment v Rusku 1917-1991: aneb Malé dějiny SSSR*. Praha: Set out, 2001, s. 35. ISBN 8086277143.

¹⁴ KRŠKOVÁ, Alexandra. *Stát a právo v evropském myšlení*. 2. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 445, 447. ISBN 80-86861-15-5.

¹⁵ VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 251- 259. ISBN 978-80-7380-031-4.

navzájem nečelí myšlenky (teze), nýbrž velké, podle Marxe světodějné společenské skupiny zvané třídy. Těmi v Marxově teorii aktuálními byly buržoazie (vyšší měšťanstvo) vlastníci výrobní prostředky a proletariát (dělnictvo) na buržoazii ekonomicky závislý, resp. jí vykořisťovaný. Hlavní zákonitost dějin zde pak Marx soustředil kolem konfliktu těchto tříd, kterým projde triumfálně proletariát, aby třídní štěpení společnosti ukončil a vybojoval beztřídní stav rovnající se trvalému globálnímu míru.¹⁶

Slova „vybojoval“ užívám záměrně. Marx vnímal pokrok prizmatem revoluce. Obrazem epochálního střetu dvou sil, kdy ta formálně ještě řídící se marně pokouší zbytky svých fyzických dispozic ubránit vůdčí pozice, kdežto ta nastupující, aby revoluci se sebou na přídí vůbec mohla uskutečnit, musí jednat nápodobně - hrubou silou. Režimy pro Marxe nezanikají nikdy dobrovolně. Mají vždy své vládnoucí třídy. A ty ostatní, ovládané a vykořisťované, své zájmy uplatní jen, uznají-li, že jsou ve válce. Lakonicky: „*Dějiny každé třídní společnosti jsou dějinami třídního boje.*“¹⁷

Užití mimořádných nehumánních prostředků sám Marx připouštěl za časový horizont proletářské revoluce. Nepochybuje, že proletariát po přechodnou dobu bude „odsouzen“ nakládat se silovými možnostmi státního aparátu po opanování veřejné moci, jako by se stal novou vykořisťující třídou, a tím pádem buržoazie vykořisťovanou. Leč toto provizorium omlouvá praktickou nutností. Nedávná vládnoucí třída (buržoazie) se nemusí s revolucí smířit. Státní moc na straně, spíše ve službách, dělnictva může usnadnit obranu před zvrácením vývoje – kontrarevolucí. Teprve poté stát jako zbytečná institucionální soustava odumře.¹⁸

Tvrdomost revolučních vítězů vůči poraženým, tzv. diktaturu proletariátu, Marx do svého díla včlenil reakcí na vojensko-policejní rozprášení Pařížské komuny roku 1871, která byla pokusem ustavit ve Francii nový typ společenského zřízení se socialistickým programem. Dále jej v legitimizaci kvintesenčně státního násilí i po alternaci vítězné a poražené třídy utvrzovaly revoluce raného

---

¹⁶ VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 259, 261. ISBN 978-80-7380-031-4.

¹⁷ KRŠKOVÁ, Alexandra. *Stát a právo v evropském myšlení*. 2. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 452. ISBN 80-86861-15-5.

¹⁸ TOMSA, Bohuš a VEVRKA, Vladimír, ed. *Kapitoly z dějin filosofie práva a státu*. Praha: Karolinum, 2005, s. 215-216. ISBN 80-246-1001-9.

novověku, zvláště ta francouzská z roku 1789, již buržoazie převzala, podle Marxe, též násilně vládu, a to od feudálních aristokratů.¹⁹

Tzv. diktatura proletariátu značí neodmyslitelný rys komunistického práva. Podsouvá představitelům moci v komunistických režimech ideově vábivý argument pro legalizaci represe namířené proti osobám, jejichž údajně nezákonná aktivita je přitom stanovena pouze příslušností, vzniklou třeba narozením, k nepřátelské společenské sortě. Nepřátelské proto, že ji porevoluční právo chápe jako čerstvě poraženou, tudíž v souladu s logikou třídního boje spřádající všemi svými individuálními subjekty plány na revanš.

Kdy bude moci tento druh diktátu pominout, Marx uvádí vágně. Dokud se společnost nepromění v komunistickou. Leč k tomu sotva dospěje v jediné zemi. A buržoazní režim každého státu obsahuje pro úspěch proletářské revoluce ohrožení. Ostatně, Marx počítal s revolucí ve světovém měřítku. Než v takovou dospěje, zůstávají diktátorské pravomoci, rovněž praktiky, Marxovým ideovým dědicům plně k „užitku“. A šance na jejich zanechání komunistickými vládci se jeví stále marnější, protože se pojí s podmínkou z říše utopie – beztřídní společností komunistického typu napříč světem.²⁰

Důvodnost obav, že státní moc v režimu samovlády kvůli ohledům na kapitalistické zahraničí ustrne, potvrdil J. V. Stalin, když na stranickém sjezdu v březnu 1939 doslova prohlásil:

„Jdeme dále, kupředu, ke komunismu. Zůstane u nás stát i v období komunismu? Ano, zůstane, nebude-li zlikvidováno kapitalistické obklíčení a nebude-li úplně odstraněno nebezpečí vojenských útoků zvenčí. Přitom je samozřejmé, že formy našeho státu budou znovu změněny podle toho, jak se bude měnit vnitřní a zahraniční situace. Ne, stát u nás nezůstane a odumře, bude-li zlikvidováno kapitalistické obklíčení a bude-li nahrazeno obklíčením socialistickým. Tak je tomu s otázkou socialistického státu.“²¹

---

¹⁹ VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 261. ISBN 978-80-7380-031-4.

²⁰ TOMSA, Bohuš a VEVERKA, Vladimír, ed. *Kapitoly z dějin filosofie práva a státu*. Praha: Karolinum, 2005, s. 227-228. ISBN 80-246-1001-9.

²¹ STALIN, Josif Vissarionovič. Zpráva o činnosti Ústředního výboru Všesvazové komunistické strany (bolševiků) na XVIII. sjezdu strany, 10. března 1939 podle HRDINA, Ignác Antonín a Zdeněk MASOPUST. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011. Student (Leges), s. 255-256. ISBN 978-80-87212-71-4.

Mezi proletářskou revoluci a diktaturu kladl Marx kauzální vztah. Přestože násilí, ke kterému se stát náhle kontrolovaný dělnickou třídou uchýlí, rámoval Marx neurčitou dočasností, nehodnotil je s odporem. Přirozeným úkolem, de facto vstupní záminkou, státu v marxismu je udílet tyranizování ovládaným od ovládajících atribut normy. Výjimku nezhmotňují ani režimy liberální demokracie, u nichž při srovnání s despociemi násilí pouze nabývá rafinovanější podoby. Je skryté, nikoli však žádné. Jednu z jeho forem přisoudil Marx právu.²²

Ozřejmění systémové a historické role práva v komunistické ideologii, inspirující právní praxi komunistických režimů, nenabude celosti bez primátu, který Marx vštěpuje ekonomice. Ekonomika, konkrétně rozvoj výrobních sil, pro marxismus představuje alfu a omegu, základnu společenských pohybů. Jako taková předznamenává povahu ostatních oborů, které tím, že na ní závisí, jí dotvářejí nadstavbu. Mezi složky společenské nadstavby již Marx spolu s uměním nebo náboženstvím přiřadil též právo. Ačkoli jsou všechny „nadstavbové“ obory základnou ekonomiky v rozhodných ukazatelích přednastaveny, patří jim různá míra specifické autonomie, díky níž dokáží systém výroby regulovat. Z nich nejužší autonomii se těší stát a právo. Smysl právních norem a státních institucí marxistická teorie ohraničuje hájením ekonomické základny, tj. hospodářských poměrů příslušné vývojové etapy.²³

Právo Marx „emancipoval“ od poslání. Nepřísluší mu vznešenost ani prestiž, protože na ně je příliš nesamostatné a odvozené od specializovaných potřeb ekonomiky, k jejichž obstarávání se s právem coby poslušnou státní rekvizitou zachází instrumentálně. Přísluší mu funkce technikálie sloužící ekonomice mezi škálou dalších nástrojů. Co prospívá hospodářsky, myšleno aktuálnímu systému tvorby zisku, vyhovuje také právu. Ekonomické změny podle toho doprovází, tímtež směrem, samočinné změny právní. Hledání ideálního práva, eventuálně usilování o nadčasový výklad spravedlnosti, marxistická perspektiva vykazuje mimo scénu.²⁴

---

²² TOMSA, Bohuš a VEVERKA, Vladimír, ed. *Kapitoly z dějin filosofie práva a státu*. Praha: Karolinum, 2005, s. 211-212. ISBN 80-246-1001-9.

²³ TAUCHEN, Jaromír a VOJÁČEK, Ladislav. Stát a právo sovětského Ruska a SSSR. In: VOJÁČEK, Ladislav. *Nástin právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 194-196. ISBN 978-80-210-5462-2.

²⁴ TOMSA, Bohuš a VEVERKA, Vladimír, ed. *Kapitoly z dějin filosofie práva a státu*. Praha: Karolinum, 2005, s. 212-213. ISBN 80-246-1001-9.

Komunistickému právu vdechl svéráz ještě jiný stavební prvek Marxových teorií – společné vlastnictví výrobních prostředků. Marx tuto vlastnickou formu nadřadil vlastnictví soukromému, v jehož existenci „diagnostikoval“ jak příčinu třídních bojů, tak i samotné stratifikace podle tříd. Proto hodnotil proletářskou revoluci superlativou. Má to být přesně a jedině ona, která společné vlastnictví mocí vítězné třídy paušálně prosadí, čímž štěpení do tříd ztratí materiální oporu. Bez tříd opadne společenské napětí - podle Marxe očividně zrozené z třídní struktury společnosti.²⁵

Téma zespolečnění majetku přináší také doklad o Marxově politickém instinktu, neboť jako účastník diskuse ohledně tohoto programového bodu v rámci zárodečného komunistického hnutí opustil enklávu kritického akademismu, kde se jinak cítil nejsebevědomější. Textem *Oběžník proti Kriegovi* odsoudil návrh zemědělské reformy Hermanna Kriega převést na každého rolníka 160 akrů veřejné půdy. Marx ocenil, jaký význam může slib obdarování půdou sehrát v zájmu reputace hnutí mezi rolníky. Avšak „pro jistotu“ dodal, že nový, komunistický, režim půdu z koncepce společného vlastnictví nevyпустí.²⁶

Od Marxe pochází základy sdíleného přesvědčení komunistických režimů o vydatné preferenci společné, v intencích tzv. diktatury proletariátu fakticky státní, formy vlastnictví. Koření v nich ale též taktická lež, která tuto politiku veřejnosti skrývá, případně z hlediska očekávaných dopadů relativizuje, dokud zástupci hnutí nedocílí nad veřejností dostatečné převahy, aby zespolečnění, resp. zestátnění, provedli. Patří sem rovněž Komunistická strana Československa (zkratka KSČ), jež v parlamentních volbách roku 1946 teatrálně kandidovala mimo jiné s heslem „*KSČ zastáncem živnostníků a obchodníků!*“²⁷

Klamavou taktiku posléze českoslovenští komunisté rozvinuli do absurdní šíře, neboť vlastnická práva soukromých osob veřejně garantovali i v kontextu, kdy o v jejich prospěch nastoleném diktátu nemohlo být pochyb, a ke všemu prostřednictvím nového nejvyššího zákona státu – Ústavy 9. května schválené po

---

²⁵ ŽALOUDEK, Karel. *Encyklopedie politiky*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004, s. 251-252. ISBN 80-7277-209-0.

²⁶ JOHNSON, Paul. *Intelektuálové*. 2. vyd. Přeložila Lucie MERTLÍKOVÁ. Praha: Návrat domů, 2002, s. 72. ISBN 80-7255-073-x.

²⁷ WEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 50. ISBN 978-80-7106-941-6.

více než dvou měsících od událostí z konce února 1948.²⁸ Namísto stalinsky rázných formulí předkládá Květnová ústava paradoxně penzum liberálních ustanovení, nevyjímaje oblast vlastnických práv. Kupříkladu v článku XII zdůrazňuje, že: „*Hospodářská soustava Československé republiky je založena... na ochraně drobného a středního podnikání a na nedotknutelnosti osobního majetku.*“²⁹ V podrobných ustanoveních ústava zachází ještě dál. § 8 obsahuje jasně prokapitalistickou deklaraci: „*V mezích obecných právních předpisů může každý občan nabývat na kterémkoli místě Československé republiky nemovitostí i jiného majetku a vykonávat tam výdělečnou činnost.*“³⁰

Otázka, proč komunistický režim nevyužil šance k přijetí nekompromisního ideologického znění ústavní listiny bez kolize s normami nižší právní síly, které záhy uváděl v platnost, je pro porozumění komunistické filozofie práva určující. Názorně, v detailním záběru tím dotvářel pojetí práva, jak bylo Karlem Marxem teoreticky načrtnuto. Vhání-li marxismus právo do područí násilí státní moci, tu pak vsazuje do vězení materiálního profitu vládců coby majitelů stávajícího pořádku. Otázku „co je po právu“ čte marxismus jako „co se vyplácí moci“. Mechanikou konstatovaného připouští možnost, že úkon či předpis s klasickou naukou práva, principy právního státu a klidně větami platné legislativy nesouznící sezná politicky legitimním i legálním v ryze zákonném směru.

Souhrnem, režimy identifikované s komunistickým světovým názorem již původním, tj. „Marxovým“, marxismem nabírají ideologicky zdůvodněnou nedůvěru vůči jistým právním fenoménům západní civilizace. Patří mezi ně univerzalita lidských práv, jejichž potlačení nebo jen separátní přiznání legalizují výnosy tzv. diktatury proletariátu. Také koncept ústavní dělby moci, jež nedovoluje rozhodování na míru momentálním nárokům rozvoje výroby, jelikož se usnáší zdlouhavým jednacím procesem a navíc s potencialitou nezávislého soudního přezkumu. A nakonec institut soukromého vlastnictví komunismem démonizovaný, poněvadž pokládáný za základní překážku jeho sebenaplnění.

---

²⁸ Podrobnosti v podkapitole 3. 3. a kapitole 4.

²⁹ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

³⁰ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

2.2 Ruský model a československá recepce

Název podkapitoly volím záměrně. Pokud něco Rusko v chodu komunistických režimů představovalo, bylo to právě poskytnutí modelu jako příkladu, vzoru, k němuž je záhodno se vždy obrátit, vyvstává-li na obzoru problém, pro jehož řešení se vývody marxismu jeví abstraktní nebo příliš zploštělé. Jestliže Marx a Lenin svými spisy předestřeli následným generacím komunistických vůdců ideální tvar, komunistické Rusko, většinu své existence nazývané Svaz sovětských socialistických republik (zkratka SSSR), přidalo empirií obohacený návod, jak k jeho uhnětení dospět za skutečného mocenského provozu.

Stopy po ochotě přejímat ruský, resp. sovětský, model bez skrupulí, bez reflexe rozdílů na straně výchozích systémových podmínek odkrývají již stenozáznamy meziválečného československého parlamentu. Roku 1929, tři dny před Štědrým dnem, zde ve svém prvním projevu nedávno zvolený poslanec za KSČ Klement Gottwald avizoval:

„Říkáte konečně, že jsme pod komandem Moskvy a že si tam chodíme pro rozum. Vy jste pod komandem Živnobanky, Petschka, Weimanna, Preise, vy jste pod komandem Společnosti národů, to jest společnosti imperialistických dravců, a vy si chodíte pro rozum k Petschkům, Weimannum, Rotschildům a Preisům, abyste se naučili vydírat pracující lid ještě lépe než dosud. A my, my jsme stranou československého proletariátu a naším nejvyšším revolučním štábem je skutečně Moskva. A my se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutiti krk. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistry!“³¹

Přelomem 20. a 30. let se Gottwaldovi (a jeho názorovým soupeřům) podařilo KSČ ovládnout, v roce 1946 stanout jako první komunistu na postu předsedy československé vlády a dva roky na to být zvolen i prvním komunistickým prezidentem Československé republiky (zkratka ČSR), z kteréžto státní funkce současně coby předseda KSČ nesl nejvyšší individuální odpovědnost za budování zdejšího komunistického režimu. Z fixní orientace na sovětský vzor Gottwald neslevil ani pod tíhou vršících se důkazů o neblahých vedlejších

---

³¹ Stenozáznam ze schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 21. prosince 1929. [cit. 2017-02-14]. Web Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/007schuz/s007003.htm>.

efektech této strategie. Dokonce ji nedlouho před smrtí vygradoval, když v lednu 1953 v jedné ze svých posledních řečí heslo „*Sovětský svaz – náš vzor*“ prohlásil zákonem socialismu.³²

Sovětizace nebylo ušetřeno ani československé právo, v lexikonu marxismu prostředek státního násilí vládnoucí třídy. Zákonná úprava jednotlivých odvětví, organizace justice, aplikační zásady, formy hospodářské regulace, vztah soukromého a veřejného práva apod. byly komunistickým režimům přednastaveny v jednom z nich – ruském. Závaznou nadřazenost marxistických variací Ruska pro svět zapříčinila nejen skutečnost, že se komunistický režim jako vůbec první svého druhu etabloval na jeho území, ale nesporně též okolnost, že stát, který v ruském případě ovládl, se rovnal intervenční velmoci, bez níž by po roce 1945 neživotaschopné komunistické režimy v menších evropských státech odvrhli nebo směrem od ruského modelu výrazně vzdálili jejich vlastní občané. Za příklady stačí zmínit maďarské povstání z roku 1956 a československou emancipaci během tzv. Pražského jara o dvanáct let později.³³

Sovětizaci mimo Sovětský svaz prospívala také Komunistická internacionála (zkratka Kominternu) založená z Leninova popudu v březnu 1919 v Moskvě s ambicí plnit roli nadnárodního koordinátora pro národní komunistické strany. Nejpozději od druhé půle 20. let přitom neznamena více než beranidlo a „pátou kolonu“ sovětské zahraniční politiky. Rozpuštěna byla v květnu 1943, neboť probíhající 2. světová válka nedovolovala pokračovat v její koordinační činnosti. Po válce na ni navázalo, opět prosovětské, Komunistické informační byro (zkratka Informbyro).³⁴

Do Kominterny vstoupila rovněž KSČ. Členství komunistickým stranám v Kominterně vznikalo přijetím 21 podmínek. Některé z nich dávají nečekané vodítko pro vysvětlení konstantní obsese komunistických režimů pravidelnými velkolepě prováděnými personálními změnami likvidačního charakteru, tzv. čistkami. V podmínce č. 2 ke vstupu do Kominterny stojí:

---

³² KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004, s. 55. ISBN 80-7185-616-9.

³³ VINEN, Richard. *Evropa dvacátého století*. Přeložili Vladimír NOVÁK a Monika VOSKOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2007. Dějiny Evropy (Vyšehrad), s. 247. ISBN 978-80-7021-735-1.

³⁴ LUŇÁK, Petr a Marek PEČENKA. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: Libri, 1995, s. 188, 217-218. ISBN 80-85983-01-x.

„Každá organizace, která chce vstoupit do Komunistické internacionály, musí pravidelně a systematicky zbavovat reformisty a centristy funkcí spojených s jakoukoli odpovědností v hnutí (stranické organizace, redakce, odbory, parlamentní frakce, družstva, městská správa) a nahrazovat je osvědčenými komunisty...“³⁵

Podmínka č. 13 sděluje na konto téhož úsečně: „Komunistické strany zemí, kde komunisté pracují legálně, musí periodicky provádět čistky ve svých organizacích, aby z nich vyloučily vypočítavé a maloburžoazní živly.“³⁶

Ruský komunistický režim historicky začíná v listopadu 1917. Tehdy využilo politické seskupení oficiálně zvané bolševici, podle údajné většiny své frakce v ruské sociální demokracii³⁷, vleké a co do příznaků zhoršující se systémové krize Ruska, aby dobylo centrální instituce v tehdejší hlavním městě Petrohradu. Události 4. až 9. listopadu 1917³⁸ později doznají pojmenování, díky juliánskému kalendáři, Velkou říjnovou socialistickou revolucí (zkratka VŘSR) a její vůdčí organizační síla, bolševici, v březnu následujícího roku přejmenování na Komunistickou stranu Ruska (bolševiků) – zkratka KSR(b), aby již názvem ohlašovala svůj esenciální cíl, totiž komunistickou společnost.³⁹

Revoluce označuje nejdůslednější proces společenských změn, který postupuje zdola a nejeví o nic skromnější úmysl, než je radikální reakce na problémy starého řádu nastolením řádu pronikavě nového.⁴⁰ Obstojí VŘSR tváří v tvář této definici? Předně, bolševici nereprezentovali hnutí ulice. Jejich členská základna v mnohamilionové Ruské říši čítala maximálně pár tisíc aktivistů,

---

³⁵ 21 podmínek pro vstup do Kominterny podle RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 58-59. ISBN 80-200-0957-4.

³⁶ 21 podmínek pro vstup do Kominterny podle RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 58-59. ISBN 80-200-0957-4.

³⁷ VEBER, Václav. Krize impéria. In: ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 4. rozš. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. Dějiny států, s. 291. ISBN 80-7106-658-3.

³⁸ VEBER, Václav. Revoluční rok 1917. In: ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 4. rozš. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. Dějiny států, s. 332-335. ISBN 80-7106-658-3.

³⁹ SERVICE, Robert. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*. Přeložil Pavel KAAS. Praha: Argo, 2009, s. 74. ISBN 978-80-257-0105-8.

⁴⁰ MUCHA, Ivan. *Proměny práva a společnosti*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015. Monografie (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 86-87. ISBN 978-80-7380-596-8.

stranou oficiálně nadsazovaných na 22 000. K definici „zdola“ se též přičítá účast bolševiků na řízení země ještě před listopadem 1917. Příslušník bolševických stranických špiček Lev Davidovič Trockij byl měsíc před VŘSR zvolen předsedou Petrohradského sovětu, paralelního ústředního orgánu vykazujícího znaky vlády a parlamentu zároveň s vlivem na armádu.⁴¹ Spolupráci bolševikům nabídla dokonce vláda regulérní.⁴² Ti ji sice odmítli, přesto však s ní dokázali vyjednat souhlas pro založení vojenského revolučního výboru při Petrohradském sovětu. Zmíněný výbor bolševici využili právě k organizaci VŘSR.⁴³

Dále a zejména, řád nastolený bolševiky, resp. ruskými komunisty, nelze hodnotit jako absolutně odlišný od toho, který jejich vládnutí nakreslil startovní čáru. Negativní, nebo minimálně sporné, úkazy imanentní carskému systému nový režim převzal, nezdědka s replikacemi. Tohoto dědičného zatížení nezůstalo ušetřeno ani právo uchovávané si z feudálního včerejška odstup mezi zněním i smyslem zákonů na jedné a prováděcími předpisy na druhé straně, o aplikační praxi nemluvě. Také normalizace fyzické síly v rutinním klopotu ruské veřejné správy se datuje dlouho před listopad 1917, od roku 1889 ji výslovně povolovalo *Narižení o opatřeních k ochraně státního pořádku a veřejného klidu*. Do sumarizace zapadá neposledně vratký vztah k soukromému vlastnictví, eminentně půdy. Většinu území Ruska před VŘSR zaujímaly obcíny, vesnice s kolektivně vlastněným půdním fondem. Agrární reformy podporující vydělení z občin a rozvoj půdního hospodaření soukromých rolníků trpěly polovičatostí, navíc začaly působit pozdě, takže do roku 1917 se pouze kolem 20 % ruských rolníků občinám vymanilo.⁴⁴

O návaznosti komunistického režimu v Rusku na tamní předešlou moc neuvažují samoučelně. Naopak, je nezbytné brát tuto možnou kontinuitu v potaz, poněvadž by tím nebyla vyloučena z exemplárnosti ruského modelu pro ostatní komunistické režimy, čímž by zanechala otisk na československém právu, českém

---

⁴¹ Podrobnosti o systému sovětů viz níže.

⁴² VEBER, Václav. *Revoluční rok 1917*. In: ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 4. rozš. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. Dějiny států, s. 328-332. ISBN 80-7106-658-3.

⁴³ VEBER, Václav. *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991: aneb Malé dějiny SSSR*. Praha: Set out, 2001, s. 32. ISBN 8086277143.

⁴⁴ PELIKÁN, Dragutin. *Novodobé právní dějiny Ruska a jejich historické souvislosti*. In: PELIKÁN, Dragutin. *Kapitoly z novodobých právních dějin zemí střední a východní Evropy*. 1. vyd. Praha: Ediční středisko PF UK Praha, 1996, s. 17-19, 22. ISBN 80-85889-08-0.

právním vědomí a obecné kultuře práva. V říjnu 1978 „předrevoluční“ gen ruskému i československému komunismu přiznal ve své esejí *Moc bezmocných* Václav Havel, když poznamenal, že se oba opírají: „...nejvíc o některé dávno hotové strukturální modely ruského samoděržaví...“⁴⁵

Adekvátněji, zdá se, VŘSR vystihuje termín státní převrat. Ten, stejně jako revoluce, sází na změnu provedenou násilným atakem. Systém nemění podstatně, obměňuje politickou garnituru, leč tím způsobem, že střet jejich konkurenčních křídel přinese politickou moc jednomu z nich.⁴⁶

Ani tento výklad však nelze vztáhnout na ruský říjen, resp. listopad, 1917 bez relativizací. Ruskou společnost a s ní společnosti východoevropské svými přímými dopady zasáhla VŘSR citelně. A i když mnohé její atributy kořenily v tendencích minulosti, sloučením s marxistickou ortodoxií, včetně Leninových adaptačních dovětků, daly vzniknout kvalitativně jiné realitě. Jaké že, zpětně přiznali někteří z vysokých režimních předáků, nejpregnantněji člen Politbyra Komunistické strany Sovětského svazu (zkratka KSSS) konce 80. let Alexandr Nikolajevič Jakovlev:

*„Toto století zahubilo Rus. Změnila svůj tisíciletý model rozvoje. Bývala křesťanská, a stala se lumpenproletářskou. Byla pravoslavná, a stala se ateistickou. Byla zaměřena vpřed, a couvá zpátky. Až do morku kostí ji prostoupil mrtvolný jed nicnedělání. (...) Říjnová kontrarevoluce uvrhla zemi do zaostalosti a potom ji stalinské kolektivizace a industrializace uvrhly ještě hlouběji do středověké inkvizice.“*⁴⁷

Jakovlev naráží na prudkou „otočku“ konfesní politiky, tedy poměru státu a náboženství, kterou si poříjnové Rusko procházelo. Ta představuje, na rozdíl od zaužívanosti represálií, zjevný nesoulad s ruskou monarchistickou tradicí. Autorita cara čerpala velkou měrou energii ze sepětí s pravoslavnou církví. Pravoslaví zakládalo identitu většiny ruské společnosti. Oba důvody motivovaly bolševickou moc k razanci, chtěla-li svému vymezování se vůči starému řádu

---

⁴⁵ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990. Archy, s. 7. ISBN 80-7106-005-4.

⁴⁶ ŽALOUDEK, Karel. *Encyklopedie politiky*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004, s. 446. ISBN 80-7277-209-0.

⁴⁷ JAKOVLEV, Aleksandr Nikolajevič. *Rusko plné křížů: od vpádu do pádu bolševismu*. Přeložili Jana ČERVENKOVÁ a Milan JUNGSMANN. Brno: Doplněk, 2008. Knihy dokumenty, s. 30, 31. ISBN 978-80-7239-211-7.

uchovat punc „žité pravdy“ a speciálně, pokud mínila vážně plošnou ideologickou převýchovu na bázi tzv. marxismu-leninismu. Ateistického. Nebo spíš vlastními „proroky“ vnímaného za náboženství počínající doby. Po roce 1917 Leninova vláda ruší výuku náboženství ve školách, ba dokonce konfesní školy samé, civilní sňatky určuje obligatorními a rozjíždí perzekuci duchovních v bezprecedentním rozsahu.⁴⁸

Českoslovenští komunisté, věrní linii ruských „souvěrců“, zrušili církevní školství zákonem č. 95/1948 Sb. ze dne 21. dubna 1948, o jednotné škole. Povinný civilní sňatek zavedli zákonem č. 265/1949 Sb. ze 7. prosince 1949, o právu rodinném. Kriminalizaci duchovních, jako všech reálných i potenciálních odpůrců, si legálně usnadnili zákonem na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb. s účinností od 24. října 1948. Sovětský konfesněpolitický model překonala Albánská lidová republika, již diktátor Enver Hodža roku 1967 prohlásil prvním ateistickým státem světa s ústavně zakázanou religiozitou.⁴⁹

Revoluce, nebo převrat? I řečená otázka je důležitá pro studium ostatních komunistických režimů, protože ruská zkušenost byla jejich lídrům modelem, až manuálem také ve věcech techniky převzetí moci. Za sebe se přikláním k prostřední variantě převratu s prvky radikální restrukturace, neboť navzdory parciální podobnosti s historickými formami vlády v ruském prostoru vnesla do tamních tradic státnosti a sociální koexistence impulsy mimo ukazatele pouhých kosmetických změn. Přiznání „úplné revolučnosti“ VŘSR brání nejvíce anomie, neurčitost a obtížná kategorizace režimu, který Rusko bezprostředně před ní, nejpozději od abdikace cara v březnu 1917, mělo. Anomický stav, v němž zhroucený řád s normativními jistotami vystřídá zmatené mezivládi otevřené alternativním koncům, vytvářelo kulisu vzniku komunistických režimů do budoucna. Zdaleka ne přehmatem jejich nástup rozbujil ve 40. let ve společnostech poznamenaných sdíleným traumatem druhé světové války.

Komunistické zákonodárství se v Rusku uvedlo tzv. říjnovými dekrety. Sérií právních aktů různého názvosloví, zpravidla dekretů a deklarácí,

---

⁴⁸ VALEŠ, Václav. *Konfesní právo: průvodce studiem*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 56. ISBN 978-80-7380-135-9.

⁴⁹ VALEŠ, Václav. *Konfesní právo: průvodce studiem*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 57, 141, 143, 146, 149. ISBN 978-80-7380-135-9.

vydáványch v těsném sledu za událostmi z října 1917.⁵⁰ Přijímaly je orgány na celostátní úrovni završující systém sovětů, původně dělnicko-vojenských rad propojujících rysy politického fóra a odborového hnutí a generovaných od bouří kolem roku 1905 ruskou absencí pluralitní zastupitelské demokracie. Právě bolševici rostoucí oblibu rad, v nichž se čile prosazovali, promítli do nové architektury veřejné moci, kde sověty od místních, potažmo továrních, buněk skládají osu, podél níž se formálně dějí všechny rozhodovací procesy. Celostátně soustavu sovětů kompletoval Všeruský sjezd sovětů. Jak jsem však poznamenal, sověty i přes mimořádné nedělitelné pravomoci nepožívaly faktickou rozhodovací autonomii. V zásadě jménem lidu tlumočily a ratifikovaly vůli komunistické strany, jejíž aparát si aktivitu rad pořídil.⁵¹

Ruská vláda po VŘSR nesla název Rada lidových komisařů. Od listopadu 1917 do své smrti v lednu 1924 Radě předsedal V. I. Lenin.⁵² Kompatibilně s principem koncentrace moci sovětům měla vykonávat jejich vůli. Dokázala ji ale nahrazovat, neboť disponovala pravomocí vydávat právní akty až fakticky ústavní síly jako například Deklaraci práv národů Ruska v listopadu 1917.⁵³ Obdobně široké prostředky udílela centrální československé vládě Ústava 9. května, když v § 110 odst. 2 zakotvila vládní pravomoc absolutního veta pro zákony Slovenské národní rady (zkratka SNR). Podle § 112 ústavy mimoto předseda centrální vlády jako poslední instance podával samostatně (!) souhlas s platností výkladu zákona SNR.⁵⁴

Sověty nezůstaly ruským specifíkem, ale zase pod vlivem univerzální modelovosti ruského případu expandovaly v lokálních nuancích do dalších zemí komunistického tábora. Do Československa od roku 1945 jako soustava národních výborů majících: „...v obvodu své působnosti spravovat všechny veřejné

---

⁵⁰ PELIKÁN, Dragutin. Novodobé právní dějiny Ruska a jejich historické souvislosti. In: PELIKÁN, Dragutin. *Kapitoly z novodobých právních dějin zemí střední a východní Evropy*. 1. vyd. Praha: Ediční středisko PF UK Praha, 1996, s. 46. ISBN 80-85889-08-0.

⁵¹ FLORES, Marcello. *Komunismus*. Přeložila Anna KLIVANOVÁ. Praha: Levné knihy, 2008, s. 28. ISBN 978-80-7309-388-4.

⁵² NOVOTNÝ, Lukáš. *Kdo, kdy, kde vládl?*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005, s. 245, 268. ISBN 80-86493-20-2.

⁵³ TAUCHEN, Jaromír a VOJÁČEK, Ladislav. Stát a právo sovětského Ruska a SSSR. In: VOJÁČEK, Ladislav. *Nástin právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 199, 205. ISBN 978-80-210-5462-2.

⁵⁴ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

*záležitosti a bezpečnost občanů...*⁵⁵ Byť do geneze komunistického režimu v Československu zbývaly tři roky, už na zřízení národních výborů se podepsala systémová relevance KSČ. Její moskevské exilové vedení si danou úpravu veřejné správy uhájilo ještě před koncem války na jaře 1944.⁵⁶

První národní výbory vznikaly na českém a slovenském území krátce před květnem 1945 během osvobozeneckých operací. Rámcovou úpravu jim poskytoval ústavní dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Úř. věst., který konkrétně rozváděly pozdější vládní nařízení. Národní výbory tvořily třístupňovou strukturu (stupeň místní, okresní a zemský) veřejné správy vtahující do sebe působnosti jak samosprávné, tak na úseku státní správy. Místní národní výbory například nahradily obvodní notáře. Přisouzeny jim ale zároveň byly kompetence v oblasti soudní moci při navrhování soudců z lidu, žalobců a zapisovatelů lidových soudů. Mohly samy přímo stíhat, a to méně závažné delikty protektorátní kolaborace.⁵⁷ Národní výbory požívaly rozsáhlých kompetenčních nástrojů, poněvadž je raná československá poválečná legislativa chtěla vnímat jako hlavní instituce každodenní správy otevřené v demokratickém duchu široké občanské participaci. Závěrem, osudem podobny ruským sovětům, neustály zával komunistickými agitátory, a šly ke stádiu veřejnomocenské kolonie strany. V roce 1947 členové KSČ předsedali 57 % z nich na místním, 80 % na okresním a 100 % na zemském stupni správní soustavy.⁵⁸

Již uvedené tzv. říjnové dekrety, navzdory svému schválení v krátkém intervalu od listopadu 1917 do ledna 1918 (podle gregoriánského kalendáře) čili stále v počáteční fázi změn po VŘSR, s přehledem shrnují komunistickou právní školu bez zákrytu filozofické spekulace. Dva z nich, Dekret o míru z listopadu 1917 (spolu s Dekretem o půdě patřil mezi výchozí normy komunistického Ruska) a Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu z ledna 1918

---

⁵⁵ MANDLER, Emanuel. *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin, s. 39. ISBN 80-7277-139-6.

⁵⁶ TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. 2.vyd. (1.vyd.v Odeonu). Praha: Odeon, 1990, s. 166. ISBN 80-207-0149-4.

⁵⁷ SCHELLE, Karel. Vývoj státu v letech 1620-1948. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 399. ISBN 978-80-7380-575-3.

⁵⁸ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 208. ISBN 80-200-0957-4.

(zároveň uvozující první ústavu režimu), objasňují fundamenty komunistického práva v „perfektním“ výčtu.⁵⁹

Dekret o míru vyhlášoval apel na všechny aktéry první světové války vstříc ukončení bojů. Schválil jej všeruský sjezd sovětů 9. listopadu 1917 coby ohlášení VŘSR jazykem legislativy. „Ohlášení“ zde platí za zvlášť příhodné slovo. Na pozadí následného vývoje, již včetně toho, který právě probíhal, Dekret připomíná politický marketing par excellence, směřovanou práci s veřejným míněním věrněji než právo jakožto soubor pravidel závazných primárně pro svého zákonodárce. Prostupují jej projevy lítosti nad oběťmi „...válkou vyčerpaných, ztrýzněných a zmučených dělnických a pracujících tříd ve všech zemích...“⁶⁰, jež mají zvěřohodnit vbrzku připojený návrh na „...okamžitý mír bez anexí (tj. bez násilného přivtělení cizích území a bez násilného podmanění cizích národů) a bez válečných náhrad.“⁶¹

Výzvami k upuštění válečného násilí „okamžitě“, případně „ihned“ seznamuje veřejnost, ruskou i světovou, ustavující se režim s mírotvornou „imidž“ své politiky. Jenže zatímco korumpuje vlastní obyvatelstvo sliby vytažení z plamenů mezinárodního konfliktu, táhne je do války domácí. Ruská občanská válka mezi komunisty a jejich odpůrci potrvá do roku 1922, připraví o život 2 miliony vojáků a 7-10 milionů civilistů. Pro srovnání: v první světové válce ztráty Ruska čítaly 1 700 000 padlých.⁶²

Masivním militarismem se ruský, resp. sovětský, komunistický režim vyznačoval též po jejím, pro sebe vítězném, konci. Dotýkal se porušení dalšího závazku z Dekretu o míru, s jehož garancí si režim „hlavu nelámal“. Kromě války

---

⁵⁹ BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 256-261. ISBN 80-86898-28-8.

⁶⁰ Dekret o míru, 9. listopadu 1917 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 256. ISBN 80-86898-28-8.

⁶¹ Dekret o míru, 9. listopadu 1917 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 256. ISBN 80-86898-28-8.

⁶² LUŇÁK, Petr a Marek PEČENKA. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: Libri, 1995, s. 375, 395-396. ISBN 80-85983-01-x.

v Dekretu vášnivě vyjevil nesouhlas s „... násilným přivtělením cizích území...“⁶³, což doprovodil odsudkem zásahů proti právu na sebeurčení národů ze strany velmocí. Podle Dekretu mohl stát území obývané cizím národem k sobě připojit, leč za podmínky „... jasně a dobrovolně projeveného souhlasu a přání tohoto národa...“⁶⁴

Spolu s deklarovaným pacifismem taktéž tento citovaný princip porušila ruská komunistická moc v občanské válce. Neboli hned při první příležitosti. Ostatně, jednalo se o strategii nového režimu schvátit neruské regiony bývalého Ruského impéria, kvůli níž občanská válka trvala až do (znovu)dobytí Kavkazu právě v roce 1922.⁶⁵ Podrobení si území s převahou neruských národností kalila diskriminační politika tkvící v obnaženém nacionálním šovinismu ruského zdroje, který, podpořen přízní totalitního státu, vyhřezl do hromadných transportů vypravovaných na základě etnického hlediska. V květnu 1944 tak bylo vysídleno 200 000 krymských Tatarů.⁶⁶ „Bratrská spolupráce národů“⁶⁷, již se pyšnila první Ústava Svazu sovětských socialistických republik (zkratka SSSR) z ledna 1924, nesestoupila z okázalého piedestalu proklamativní prázdnoty.

Fundament komunistického práva, který v exemplárním provedení Dekret o míru ilustruje, je nevázanost moci právními předpisy, na níž nemění nic výkladová bezrozpornost daná srozumitelným, přímočarým zněním aktu. Moc je jen jedna. Ona právo udílí, ona jej může, vedena ryze svou specifickou logikou,

---

⁶³ Dekret o míru, 9. listopadu 1917 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 257. ISBN 80-86898-28-8.

⁶⁴ Dekret o míru, 9. listopadu 1917 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 257. ISBN 80-86898-28-8.

⁶⁵ CROZIER, Brian. *Vzestup a pád sovětské říše*. Přeložila Nina VRBOVCOVÁ. Praha: BB art, 2004, s. 38-41. ISBN 80-7341-349-3.

⁶⁶ JAKOVLEV, Aleksandr Nikolajevič. *Rusko plné křížů: od vpádu do pádu bolševismu*. Přeložili Jana ČERVENKOVÁ a Milan JUNGSMANN. Brno: Doplněk, 2008. Knihy dokumenty, s. 160, 163. ISBN 978-80-7239-211-7.

⁶⁷ Ústava Svazu sovětských socialistických republik, 31. ledna 1924 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 262-263. ISBN 80-86898-28-8.

jakkoli vyložit, klidně až do fáze viditelného popření. O to účinněji zpřístupňuje takové právo propagandistickým účelům směrem dovnitř (manipulace veřejným míněním) i ven (rigidní formalismus v postoji k mezinárodním dohodám).

Prvním příkladem v československých podmínkách může být již Ústava 9. května z roku 1948 (s přiznanými lidskoprávními standardy).⁶⁸ Druhým podpis pod Závěrečný akt helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v roce 1975, kterým se komunistické Československo zavázalo chránit lidská a občanská práva, ač je přes ratifikaci vlastním parlamentem režim nerespektoval.⁶⁹

Vrcholným výkonem poukazované právní kultury byla Ústava SSSR schválená v prosinci 1936, pod „zaběhnutou“ knutou J. V. Stalina. Ústava přiznávala občanům na totalitní diktaturu nezvyklý katalog základních práv, neignorující ani sociální komfort. Hlava první článek 4 prohlašovala „*odstranění vykořisťování člověka člověkem*“⁷⁰ a článek 10 neváhal ústavně chránit právo na „*osobní pohodlí*“.⁷¹ Stejně však Stalinův režim neváhal v tentýž čas skokově navyšovat počty osob v Gulagu, soustavě pracovních-vězeňských zařízení využívající práce vězňů systematicky internovaných podle politického zadání. Pouze v mezidobí od července 1937 do dubna 1938 počet vězňů v Gulagu vzrostl z více než 800 000 na 2 miliony trestanců nasazovaných pro „*extrémní využívání pracovních sil*“.⁷²

Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu schválená samostatně v lednu 1918 a o šest měsíců později přijatá coby první část Ústavy Ruské socialistické federativní sovětské republiky (zkratka RSFSR) již svým názvem

---

⁶⁸ KUKLÍK, Jan. Etablování komunistického režimu 1948-1950. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 85-86. ISBN 978-80-87284-17-9.

⁶⁹ KUKLÍK, Jan. Ústavní vývoj 1960-1989. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 227. ISBN 978-80-87284-17-9.

⁷⁰ Ústava SSSR, 5. prosince 1936 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 264. ISBN 80-86898-28-8.

⁷¹ Ústava SSSR, 5. prosince 1936 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 265. ISBN 80-86898-28-8.

⁷² FLORES, Marcello. *Komunismus*. Přeložila Anna KLIVANOVÁ. Praha: Levné knihy, 2008, s. 75. ISBN 978-80-7309-388-4.

upomínala na slavné lidskoprávní manifesty osvícenského věku. Především na francouzskou Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789. A kodifikovala-li ta přirozená práva nazřená klasickým raně novověkým liberalismem, Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu nezapřela inspiraci Marxovým narativem. Velká francouzská revoluce zastupovala revoluce buržoazní legitimizující kapitalismus, otevírající moc třídě bohatého měšťanstva (buržoazii) a plédující za individuální svobodu. VŘSR se chápala revolucí proletářskou, legitimizující socialistické, v konečném stádiu komunistické uspořádání vztahů a svobodu pojímající kolektivně.

A kolektivismus promlouval do jazyka celé listiny. Subjekt, držitel práv, je v ní pojmenováván různě – „všechn lid“, „pracující lid“, „pracující masy“, „pracující třídy“ a jednou dokonce „lidstvo“. Kdo jím však je? K tomu Deklarace předkládá pouze negativní definici, když z „pracujících“ vyřazuje „vykořisťovatele“, „příživnické vrstvy“ a „majetné třídy“.⁷³

Leč nedostává se jiného poptávaného a právně nutného vysvětlení. Kdo jednotlivě mimoprávní kolektivy reprezentuje? Přesněji, kdo ještě náleží „příživnickým vrstvám“ a koho už chrání příslušnost pod „pracující masy“? Je manuálně pracující automaticky proletář? Co například řemeslnický mistr? Ten přeci žije z práce svých rukou, pobírá mzdu stanovenou majitelem podniku – „vykořisťovatelem“. Ale současně dohlíží na ostatní zaměstnance, přiděluje jim úkoly, těží z úzké spolupráce s majitelem. Do které ze skupin objektivně zapadá spíše? Permanentně nejisté právní postavení individua z pohledu třídní kategorizace, které ani vyjasnit není možné, jelikož třídy představují sociologický, nikoli rodem právní pojem, navozuje stav, v němž maximální rozsah výsad přiznaný skupinám vyvažuje bezprávní status každého jednotlivce, jež na svobodě drží výhradně blahovůle toho, kdo zrovna třímá moc. Nicméně pokud on uzná za „patřičné“, svoboda dotyčného se rozplyne stejně lehce, jako lze definičně rozšiřovat a zase smršťovat nové kolektivní kategorie v právu. Osobní svobodou občané státu s komunistickým režimem vládnou nejvýše zdánlivě.

Jiným ruským exemplářem tohoto právně-komunistického fundamentu je úprava volebního práva do sovětů, kterého ve smyslu dříve popsaného nepoživali

---

⁷³ Ústava RSFSR, 10. července 1918 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 259-261. ISBN 80-86898-28-8.

„vykořisťovatelé“. Výsledný obraz? Ačkoli tehdejší ruská populace platila za dominantně agrární společnost, vlivem selekce „bezprávných“ se na hlasech stala zvýhodněná ruská města, a to v poměru 5:1 oproti venkovu.⁷⁴ Československým občanům pod komunistickým režimem se syrové lekce „jistoty právní nejistoty“ dostalo zásluhou politických procesů přelomu 40. a 50. let, kde za „zločiny“ ostrakizovaných tříd mohly být a byly odsouzeny k hrdelnímu trestu špičky „revolučního předvoje pracující třídy“, tj. profesionální funkcionáři KSČ.⁷⁵

Druhá hlava Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu vypočítávala položky hospodářského vlastnictví státu nového režimu. Nechyběl žádný sektor. Lesy, půda, nerostné bohatství, továrny, železnice, banky atd. Jako prevenci proti návratu do „překonaných“ soukromoprávních vlastnických vztahů Deklarace nařizovala: „...ozbrojení pracujících, utvoření socialistické Rudé armády dělníků a rolníků a úplné odzbrojení majetných tříd.“⁷⁶ Poslední dějství absolutizace státního ekonomického monopolu ruský komunismus zinscenoval na venkově v procesu kolektivizace uspišené organizovanými násilnými excesy a mající za následek hladomor se zhruba 5 miliony obětí, notně mezi obyvateli Ukrajiny.⁷⁷

Hypertrofovaná protekce veřejného, v zásadě státního, prvku, diskriminační přístup vůči soukromé sféře a soustředění se na „ideál“ její definitivní likvidace zahrnují další z fundamentů komunistického práva. Kolektivizace a jiných způsobů silového vyvlastňování nebyl prost ani komunistický režim v ČSR. Politice vyvlastňování ustoupilo právo i jeho nauka. Deformaci právní soukromo-veřejné duality přiznala důvodová zpráva k československému zákonu č. 141/1950 Sb., občanskému zákoníku z října 1950.

---

⁷⁴ TAUCHEN, Jaromír a VOJÁČEK, Ladislav. Stát a právo sovětského Ruska a SSSR. In: VOJÁČEK, Ladislav. *Nástin právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 199-200. ISBN 978-80-210-5462-2.

⁷⁵ VOJÁČEK, Ladislav. Vývoj práva v letech 1948-1993. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 566. ISBN 978-80-7380-575-3.

⁷⁶ Ústava RSFSR, 10. července 1918 podle BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 260. ISBN 80-86898-28-8.

⁷⁷ SERVICE, Robert. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*. Přeložil Pavel KAAS. Praha: Argo, 2009, s. 132. ISBN 978-80-257-0105-8.

Jádro nového kodexu soukromého práva podle ní vězelo v ustanoveních o omezení vlastnických práv.⁷⁸

Právo neexistuje bez aplikace. Jejím prostřednictvím získává svůj význam, demonstruje předpokládané následky, stává se pravidlem. Aplikační úloha v právu připadá tradičně soudům. A měla-li být komunistická reforma (případně revoluce) práva reálná, nesměla justici vynechat. Úzus hodnotově spřízněným režimům poskytla praxe Ruska prvních let po VŘSR. Ta v usnesení Všeruského ústředního výkonného výboru, formálně nejvyššího orgánu státu mezi sjezdy sovětů, *O soudní organizaci RSFSR* z roku 1922 konstitovala model lidových soudů jako základního článku soustavy tvořeného ze soudce a dvou přísedících „z lidu“, čímž cílila na potlačení právního rozměru soudního rozhodování ve prospěch třídního, interpretovaného oficiální státní dogmatikou. Roli právní kvalifikace dále umenšovalo, že společně s laickými též odborné soudce volil výkonný orgán příslušného sovětu. Přesto se jednalo o ústupek profesionalizaci justice, neboť až do té doby hlavní moc v soudnictví náležela laickým revolučním tribunálům, jež vznikly za občanské války a o vině a trestu rozhodovaly podle jediného pramene „spravedlnosti“ – tzv. revolučního svědomí.⁷⁹

Komunistický režim v ČSR po svém nástupu dlouho neotálel, a prosadil rovněž v justici změny odvozené od sovětské šablony. V prosinci 1948 zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví uzákonil dominanci laických soudců na všech stupních soustavy. Pro volbu soudcem z lidu přitom aspiranta předchozí právnické povolání diskvalifikovalo. „Lidového“ soudce volily územně příslušné národní výbory. Od roku 1957 pak volbě národním výborem podléhali všichni uchazeči o pozici soudce bezpodmínečně.⁸⁰ Obsesi sovětským systémem práva komunistická ČSR neopomněla otisknout ani do velkorysé úpravy veřejné žaloby.

---

⁷⁸ BĚLOVSKÝ, Petr. Občanské právo 1948-1989. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 336. ISBN 978-80-87284-17-9.

⁷⁹ TAUCHEN, Jaromír a VOJÁČEK, Ladislav. Stát a právo sovětského Ruska a SSSR. In: VOJÁČEK, Ladislav. *Nástin právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 201-202. ISBN 978-80-210-5462-2.

⁸⁰ MOTEJL, Otakar. Soudnictví a jeho správa. In: BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠÍMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 815, 818. ISBN 978-80-210-4844-7.

Stopy takového vlivu zde dokládá institut všeobecného dozoru, který prokurátory opravňoval kontrolovat činnost úřadů i úředních osob ve státní správě.⁸¹

---

⁸¹ SCHELLE, Karel. Vývoj státu v letech 1948-1992. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 548. ISBN 978-80-7380-575-3.

3 Komunistický převrat a Ústava 9. května

3.1 Třetí republika

3.1.1 Národní fronta

Třetí republikou je označována dějinná etapa ČSR vymezená obdobím od roku 1945 do roku 1948. Nebo jinak: od konce druhé světové války do počátku komunistického režimu. Pojmenovává krátký, ani ne tříletý, úsek oddělující dvě klíčové periody – války, resp. Protektorátu, a právě budování nového režimu podle rusko-sovětského modelu. Zdálo by se tak, že slouží jediné „hluchým místem“ přechodu mezi totalitními systémy. Avšak přesně ono „hluché místo“ onen přechod od nesvobody k nesvobodě umožňovalo jako reálné a posléze nejpravděpodobnější finále. K němu vývoj sunuly faktory v třetí republice zkonstruované či alespoň nekriticky vnímané.

První faktor – regulace soustavy politických stran jejich vsazením do systému Národní fronty Čechů a Slováků. Národní fronta institucionalizovala spolupráci mezi politickými stranami zúčastněnými na poválečné obnově ČSR. Těmito stranami byly KSČ, Komunistická strana Slovenska (zkratka KSS), slovenská Demokratická strana (DS), Československá strana národně socialistická (ČSNS), Československá strana lidová (ČSL) a Československá sociální demokracie (ČSSD). Míra institucionalizace spočívala ve vyloučení z politického života mimo Národní frontou petrifikovaný rámec. Politická strana, aby legálně mohla v třetirepublikové ČSR působit, musela se stát členkou Národní fronty na základě souhlasu subjektů do ní již začleněných. Lze tedy říci, že stranický systém ČSR a systém Národní fronty znamenaly synonymické pojmy.⁸²

Synonymicky se Národní fronta překrývala též s vládnutím, neboť svou podstatou nepřipouštěla vznik systémové opozice, která by veřejně oponovala politickým krokům exekutivy, již by průběžně podrobovala nástrojům

---

⁸² CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 99-100. ISBN 80-86898-50-4.

parlamentní kontroly podle své úvahy. Politické strany Národní fronty členstvím v ní přebíraly zároveň odpovědnost členských stran československé vlády.⁸³ Kompletně zastoupené nalezneme národněfrontovní strany ve všech třech předúnorových kabinetech – za předsednictví Zdeňka Fierlingera od dubna do listopadu 1945, opět s Fierlingerem na premiérském postu do července 1946 a v první vládě Klementa Gottwalda do 25. února 1948.⁸⁴

Bez připuštění parlamentní opozice nefunguje vládně-opoziční alternace, kdy dosavadní opoziční mluvčí jsou s to v souladu s volebním výsledkem sestavit „vlastní“ vládu, z níž poklesem voličské důvěry delegitimizované subjekty stávající koalice odejdou, a zaujmou pro změnu „svá“ místa v opozičních lavicích. Nebrání-li se režim opozici, ponechává volbám úlohu ozdravného ventilu. Díky němu lze kromě střídání vlády s opozicí (a opoziční kontroly vlády) rozklíčovvat krizové situace, jaké rozdílné přístupy k plnění vládního programu mohou vnést dovnitř koalice. Nejbližší volby poté zpravidla rozhodnou, kdo ze znesvářených politiků bude v čele některého z ministerstev pokračovat i pro další funkční období. Systém Národní fronty změny důsledkem voleb neodmítal, avšak jen co do poměru zastoupení systémových stran. Zastoupení samé zůstávalo systémem garantováno. Pokud by chod vlády blokoval konflikt zájmů kopírující svou linií hranice kabinetních stran, neexistoval standardní zákonný mechanismus k jeho odblokování. Coby arbitr musel být do krize vtažen nejvyšší reprezentant státu, prezident republiky.⁸⁵

Arbitrážní role hlavy státu se však při pohledu na člověka, který ji po celé trvání třetí republiky zosobňoval, jevila nejistá, ne-li marná. Byl jí Edvard Beneš. Ten samý Edvard Beneš spřádající již za první světové války extrémní redukci československého stranického systému na tři strany, což by znamenalo ještě o polovinu méně, než čítala, po druhé světové válce, Národní fronta.⁸⁶

---

⁸³ KUKLÍK, Jan. *Poválečné Československo 1945-1946*. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 13. ISBN 978-80-87284-17-9.

⁸⁴ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, s. 905-907. ISBN 80-7277-000-4.

⁸⁵ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 199. ISBN 80-200-0957-4.

⁸⁶ CABADA, Ladislav. *Český stranický systém v letech 1900-1989*. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 99. ISBN 80-86898-50-4.

Těžko si představit, jak z kolize mezi jejími členskými subjekty vidí, nebo přímo iniciuje, únik směrem ke kompetitivní multipartizaci politické scény spočívající v benevolentnějších podmínkách pro vznik nových uskupení, třeba bez kvantitativního kritéria. Dále by sotva připustil rozštěpení vládní formace na strany pokračující v ústředí výkonné moci a na ty, jimž zbývá realizovat se parlamentně. Podpořila by se sice soutěživost, svoboda projevu i kontrola uvnitř systému. Vedlejším efektem by ale odzvonil národněfrontovnímu souručenství, jež Beneš stylizoval do pilíře politické kultury. Jak sám pronesl při diskusi s československým komunistickým exilem v Moskvě 13. prosince 1943:

„Jednota politických stran má platit i nadále, řadu let po válce, abychom mohli vybudovat novou republiku moderní, která sice bude navazovat na prvou republiku, ale bude značně přeměněna zvláště v ohledu sociálním.“⁸⁷

Při nedosažitelném ventilu pro případ vládní krize na ose vláda-parlament-prezident vzrůstala systémová relevance u aktérů mimo vrcholně politická rozhodovací schémata. Platil předpoklad, že která z koaličních stran se jich účinněji dovede zmocnit, přesněji uzpůsobí je své potřebě, přechází krizi posílena o mocenské pozice soupeřů. Kdo tuto rovnici vyřešil, aniž by pochyboval o správnosti metody, byli komunisté. Těm také za únorové krize roku 1948 sázka na zdánlivě apolitické, ve skutečnosti rozdílové, složky veřejného života, například dělnické organizace, pomohla držet zbytky systému pod tlakem, až do jejich kapitulace.⁸⁸ Symbolické, že spor o politickou kontrolu jedné takové „rozdílové složky“, konkrétně Sboru národní bezpečnosti (zkratka SNB), krizi v únoru 1948 katalyzoval.⁸⁹

Jako se třetirepublikový systém Národní fronty příčinami v základním nastavení vinul vstříc neodvratné „uliční“ katarzi, byl už v mezích předvídatelného obsažen pád, ve který jej vlastní krize překloupí. A vzhledem k provázanosti se státem musel tento druh krize skoro nevyhnutelně spustit erozi režimu čili podpořit nástup nového.

---

⁸⁷ BENEŠ, Edvard. V Moskvě, 13. prosince 1943 podle MANDLER, Emanuel. *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin, s. 12. ISBN 80-7277-139-6.

⁸⁸ ZIMEK, Josef. *Ústavnost a český ústavní vývoj*. 3., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 141. ISBN 80-210-4094-7.

⁸⁹ PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros), s. 267-269. ISBN 80-00-00987-0.

Stranický systém Národní fronty vystihuje spojení „*limitovaný pluralismus*“. Limity mu nevyznačovala pouze absence opozice a frapantní regulace svobody politického sdružování (do parlamentních voleb roku 1946 strany Národní fronty povolily vznik jen dvěma menším slovenským subjektům – Straně svobody a Straně práce). Pluralitní rozměr režimu třetí republiky podtínala zároveň hra špiček Národní fronty na strážce národní svornosti schopné nesváry své i svých spolustraníků vždy ve jménu jednoty lidu překlenout, čemuž napomáhalo jednacím pravidlo pro schůze společného vedení. To, aby nezaselo dojem, že různé politické strany mohou mít různé názory, o návrzích nehlasovalo, ale hledalo k nim konsenzuální shodu.⁹⁰

Kooperací stran v navyklém modu neotřásl ani první parlamentní volby poválečného Československa. Volby do Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé vyhlášené na 26. květen 1946. Do voleb šly jednotlivé strany samostatně. V závislosti na výsledku proto mohly určité (dis)proporce mezi poslaneckými mandáty dovolit sestavení vlády bez některé z nich. Tuto alternativu s důslednou prevencí strany udusily předvolebním prohlášením, kde se unisono zavazovaly vládu na půdorysu Národní fronty po volbách obnovit. A ještě se přihlásily k nedělitelné odpovědnosti za politiku vlády, počínaje osvobozením v roce 1945.⁹¹

Na relevanci volbám ubíraly i jiné, se systémem Národní fronty ovšem související „řízené“ okolnosti. Strany Národní fronty, kromě zmíněného a vyloučeného dopadu voleb na podstatné změny ve složení vlády, nedostály demokratickým obyčejům rovněž u předvolební kampaně. Také ta podléhala závazku celonárodní jednoty za každou cenu, jakmile z ní národněfrontovní subjekty po vzájemné dohodě v březnu 1946 vytěsnily témata jako Košický vládní program, který vytyčoval směr poválečné obnovy, dekrety prezidenta republiky, jež program v první fázi legislativně upravovaly, a spojenectví se SSSR protěžované před vztahy se západními vítězi nad nacismem.⁹²

---

⁹⁰ CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 100. ISBN 80-86898-50-4.

⁹¹ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 200-201. ISBN 80-200-0957-4.

⁹² HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha: Univerzum Praha, 1990, s. 18. ISBN 80-85207-01-x.

Limitovanou, otevřenou kritiku zapovídající, pluralitu politickou nedokázala rozrušit pluralita mediální. K ní by bylo zapotřebí volného tiskového trhu, který však třetí republika do poválečné obnovy nezahrnula, a tím převzala protektorátní rámec s tiskem jako doplňkem, a nikdy setrvalým oponentem politické moci. Periodika se stala v zásadě sedmou stranou Národní fronty s respektem k jejím konvencím, včetně tabuizace výše zmiňovaných témat. Přispěla k tomu neoddiskutovatelným podílem majetková struktura vydavatelských domů propadlých sféře veřejného vlastnictví. Mediální tituly, noviny či časopisy, potřebovaly získat státní licenci. Navíc mohly vycházet jen v množství výtisků daném přidělem papíru od ministerstva informací.⁹³

Vměšuje se myšlenka, zda nakonec tento faktor, faktor Národní fronty, nebyl primární se zřetelem k rozuzlení vládní krize za února 1948. Nekomunistické strany se mohly ze svornosti s komunistickými protějšky vymanit leda rezignací na setrvání ve vládě. Zanechání vládního angažmá se ale v jazyku systému, který spoluvytvořily, přechylovalo se zradou „konsensu konsensů“. Konsensu bezpodmínečnou semknutostí všech politických stran identifikovaného. A konsensu, který se veřejnosti, také a předně ústy všech stran, prezentoval jako poučení z válečného traumatu i předválečných obtíží. Prosystémoví nekomunisté stáli tak nejen proti komunistické hrozbě. Popírali (by) sebe, svou politiku posledních nejméně tří let.

A obrana demokracie v jejich podání nemohla tento hendikep napravit, jelikož původní demokratický režim ČSR z éry první, meziválečné, republiky převzali okleštěný, jak svědčí limity politické svobody (vedle bariér, kterými svazovali vznik zcela nových politických subjektů, souhlasili s výslovným zákazem obnovy některých významných garniturních stran první republiky, například strany agrární, včetně zákazu veřejné činnosti pro jejich činovníky)⁹⁴ i tradovaný název režimu třetí republiky „lidová demokracie“, který kontradiktorně vůči demokracii prvorepublikové hájil a osvětloval klíčový nekomunistický politik, prezident Edvard Beneš, v říjnu 1946 takto:

„Tento nový typ demokracie je charakterizován tím, že vedle dosavadního pojetí demokracie politické uplatňuje současně i demokracii hospodářskou a

---

⁹³ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 40-41. ISBN 978-80-7106-941-6.

⁹⁴ MANDLER, Emanuel. *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin, s. 41. ISBN 80-7277-139-6.

*sociální. (...) Musíme socializovat. Omezovat svobodu hospodářskou tam, kde člověka zotročovala a zotročuje. To je charakteristika tohoto nového systému, to je nový stupeň vývoje demokracie. A to je v něm revoluční.*⁹⁵

Hospodářskou svobodu omezila státní moc ve třetí republice důkladně nedlouho po svém ustavení. Legislativním nástrojem k tomu se stala série dekretů prezidenta republiky o znárodnění přijatých a slavnostně vyhlášených 24. října 1945, přičemž „pilotně“ filmová výroba a distribuce do procesu znárodnění vstoupila již dekretem ze srpna téhož roku. „Znárodnění“ přitom jen slovníkem poplatným dobově vyhocenému nacionálnímu patosu zamlouvalo právní podstatu dekretů, totiž vyvlastnění s převodem vlastnických práv ke „znárodněnému“ majetku na stát. Znárodnění, týkající se ponejvíce průmyslu, provázela už v dekretech ad hoc zvolená kritéria znerovnoprávnující dotčené, tj. vyvlastňované, podnikatele. Zatímco kupříkladu podniky kovodělného a elektrotechnického průmyslu třetirepubliková legislativa do znárodnění zařadila, jestliže zaměstnávaly nad 500 osob, podniky vyrábějící technický porcelán, vykazovaly-li nad 150 zaměstnanců, a doly en bloc.⁹⁶ Znárodněné podniky nakonec pojímaly 62 % veškerých zaměstnanců ve výrobním sektoru.⁹⁷

Plasticky „revolučnost“ tzv. lidové demokracie dokresluje, že znárodnovací dekry prezident Edvard Beneš podepsal čtyři dny před ustavením parlamentu, tehdy Prozatímního Národního shromáždění republiky Československé, 28. října 1945. Průlomové zásahy do struktury národního hospodářství „unikly“ rozpravě parlamentních zástupců národa.⁹⁸ Na postupu ve smyslu mimoparlamentního uzákonění se dohodly strany Národní fronty během července 1945. Zajímavé je, že z posouzení rozsahu a časového rozvrhu

---

⁹⁵ BENEŠ, Edvard. V Topolčiankách, 25. října 1946 podle VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 18. ISBN 978-80-7106-941-6.

⁹⁶ KUKLÍK, Jan a RÁKOSNÍK, Jakub. Právní úprava znárodnění a státních zásahů do ekonomiky. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 27-28. ISBN 978-80-87284-17-9.

⁹⁷ SCHELLE, Karel. Vývoj státu v letech 1620-1948. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 406. ISBN 978-80-7380-575-3.

⁹⁸ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 32-33. ISBN 978-80-7106-941-6.

znárodnění nebyly, na rozdíl od parlamentu, vyňaty zájmové organizace. Zvláště Ústřední rada odborů (zkratka ÚRO) si počínala agilně.⁹⁹

Odklad návratu k parlamentním metodám lze stěží omluvit empirickým vakuem na straně politických elit. V poválečné, třetirepublikové, ČSR dosud platila ústava z roku 1920. „Lidová demokracie“ právně dlela v kontinuitě se starým „buržoazním“ demokratickým režimem. Parlament prvorepublikové ČSR, nazvaný Revoluční národní shromáždění, který ústavu přijal, byl, rovněž po světové válce, ustaven v listopadu 1918 čili současně s ukončením bojů. 27 let poté Prozatímní Národní shromáždění čekalo na svolání přes pět měsíců od německé kapitulace.¹⁰⁰

Eliminace parlamentu na symbolické plénum dostala několik měsíců po válce váhu precedentu. Někdejší působnost nejvyššího zastupitelského sboru bez odporu přejímaly roztodivné zájmové či spíše nátlakové skupiny. Tento sestup od parlamentní legitimacy ke „vřavě ulice“ eskaloval za krizových dnů během února 1948, kdy se českoslovenští zákonodárci nezvládli ani sejít.¹⁰¹ Následnou „fasádnost“ ústavních nositelů zákonodárství činila zřejmou nulová autonomie, zcela nerezistentní vůči „vnějškovému řízení“ a povolně delegující fragmenty legislativních kompetencí na vládní složky.¹⁰² Nulovou autonomií však jen byla do výstřední krajnosti vyhnána tendence, již dělbu moci sabotovala předúnorová politická rutina.

Počátky únorové krize, a to s přímou vazbou na ohniskové děje, ležely v systému Národní fronty, jejíž členské subjekty, většinou se jednalo

---

⁹⁹ KUKLÍK, Jan a RÁKOSNÍK, Jakub. Právní úprava znárodnění a státních zásahů do ekonomiky. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 27. ISBN 978-80-87284-17-9.

¹⁰⁰ ŠLEHOFER, Lukáš. Ústavní vývoj v letech 1848-1989. In: MLSNA, Petr, Lukáš ŠLEHOFER a Dan URBAN. *Cesty české ústavnosti: k 90. výročí přijetí první československé ústavy = The paths of Czech constitutionality: on the 90th anniversary of the passage of the first Czechoslovak constitution*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010, s. 64-65, 76. ISBN 978-80-7440-021-6.

¹⁰¹ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 32. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹⁰² KYSELA, Jan a ŠIMÍČEK, Vojtěch. Ústavní právo. In: BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 315-317. ISBN 978-80-210-4844-7.

o nekomunistické strany, etablování silných mimoparlamentních zájmově vymezených center podporovaly. Speciálně byl celý problém zřetelný na případu odborů. Ještě v roce 1937 vyvíjelo v ČSR činnost na 18 odborových organizací. Největší z nich koordinovaly své akce vždy se sympatizující politickou stranou, přičemž sobě nakloněné odborové sdružení mělo více stran. Po osvobození pluralitu odborů nahradilo monolitní Revoluční odborové hnutí (zkratka ROH) celostátně vedené ÚRO. V létě 1945 se předsedou ÚRO stává prominentní politik KSČ Antonín Zápotocký, a dochází k přebudování ROH pomocí pyramidové struktury odborových skupin. V závislosti na ní kdo ovládal aparát, nomenklaturu ROH, ovládal odbory. Věvodícím prvkem přitom od Zápotockého předsednictví byla KSČ. Politický význam komunizovanému ROH dodaly strany Národní fronty, když se shodly na znění dekretu o závodních radách z 24. října 1945, ale vypracovaném již v létě téhož roku. Dekret opravňoval odborové skupiny k výlučnému sestavování kandidátních listin pro volby do závodních rad.¹⁰³ Závodní rady tvořily orgány vnitropodnikové správy s dohlížitelstvími pravomocemi vůči managementu podniku a spolurozhodující třeba o přijímání, i propuštění, zaměstnanců a kontrolující soulad podnikové strategie s hospodářskou legislativou.¹⁰⁴

Vládní veličiny, majoritně nekomunistické, svěřily jednotným odborům a přes ně KSČ značnou ekonomickou moc, jíž dopřály metastázovat do ještě větší moci politické, když ke schůzím vedení Národní fronty často přizývaly předsedu ÚRO, a člena KSČ, Zápotockého. Komunistické a nekomunistické pozice v Národní frontě tato procedura vyrovnala. Nekomunističtí předáci disponovali čtyřmi hlasy (lidovci, národní socialisté, sociální demokraté a slovenští demokraté) a komunističtí třemi (KSČ, KSS, ÚRO). Sociální demokraté ovšem mezi oběma bloky lavírovali a zvláště jejich první poválečný předseda Zdeněk Fierlinger přilnul s drtivou disproporcí ke komunistickým návrhům, čímž pádem při tvorbě prvních, pro další směřování země přelomových, opatření Národní fronta kamuflovala politiku v intencích komunistické ideologie.¹⁰⁵ Na jaře 1946

---

¹⁰³ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 212-216. ISBN 80-200-0957-4.

¹⁰⁴ MANDLER, Emanuel. *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin, s. 75. ISBN 80-7277-139-6.

¹⁰⁵ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 30. ISBN 978-80-7106-941-6.

dosáhla členská základna komunisty kontrolovaného ROH mety dvou milionů sdružených zaměstnanců, zhruba 75 % československého dělnictva. Pro srovnání, na sklonku 30. let komunistická odnož odborů, zvaná Rudé odbory, měla 220 000 členů. Jen sociálnědemokratické Odborové sdružení československé tehdy zastupovalo 737 000 zaměstnanců.¹⁰⁶

Lze vypožorovat, že takřka od samého začátku třetí republiky kralovala KSČ institucionálními mechanismy vhodnými ke kýženému přechýlení režimu v diktaturu vlastního typu. Působit s daným úmyslem mohla legální cestou zezdola skrze ROH a gesci závodních rad, jakož i shora nastavením systému Národní fronty.

Ačkoli národněfrontovní koncepce zužovala jejich manévrovací prostor, limitovala politický pluralismus a nadto vytěsňovala za hranu reálné státní moci parlamentní instituty demokracie, členské nekomunistické subjekty Národní fronty ji respektovaly a už svým setrváním ve vzájemném svazku s komunistickými strukturami před veřejností ospravedlňovaly až do demise svých ministrů ze dne 20. února 1948.

Proč? Nejlogičtější vysvětlení podává zakrnělý obraz politického provozu, jež zdědily od systému československé první republiky, do kteréhož establishmentu byly plně integrovány, a vše nové si výkladem převáděly na známé poměry. Systém Národní fronty si patrně překládaly jako systém „Pětky“ (neformální platformy pro konzultace mezi lídry vládních stran ČSR ve 20. letech). „Pětky“ s inovativním vylepšením, neboť imunním k výkyvům voličských preferencí, a proto bez hrozby „propadu“ do opozice. A ještě krom nich integrující komunisty, za první republiky stranu nevyzpytatelnou výrazně protivládními postoji.¹⁰⁷

Jistou část trvání třetí republiky dokonce nekomunisté mohli nabýt názoru, že nastavení Národní fronty pracuje pro ně a komunisty skrze něj skutečně tíhou společné vládní odpovědnosti pacifikují. To, když se vyvlékli z realizace komunistického projektu Národního bloku pracujícího lidu města a venkova, tzv.

---

¹⁰⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. Úvaha nad dějinným posláním a nezřídka všedními, proměnlivými i krušnými osudy české sociální demokracie. In: KÁRNÍK, Zdeněk, Zoja FRANKLOVÁ a Jakub KYLOUŠEK. *Bludné cesty sociální demokracie: studie, rozhovory, názory*. Praha: Prostor, 2005, s. 46. ISBN 80-7260-136-9.

¹⁰⁷ HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha: Univerzum Praha, 1990, s. 10. ISBN 80-85207-01-x.

Socialistického bloku. Tzv. Socialistický blok, oficiálně ustavený 8. června 1945, sdružoval socialistické strany Národní fronty, tj. komunisty, národní socialisty a sociální demokraty.¹⁰⁸ KSČ blokem mínila sešikovat levicově „progressivní“ jádro Národní fronty, aby z pozice většiny vehnalo spíše centristické lidovce a slovenské demokraty do role pasivních schvalovatelů mezi socialisty dojednaných návrhů. Součástí blokové koordinace mělo být též rozdělení míst a funkcí v národních výborech a v poválečném parlamentu. Komunistický projekt Socialistického bloku, jakési Národní fronty uvnitř Národní fronty, po několika měsících selhal.¹⁰⁹ Nekomunističtí členové bloku se odmítli spojení s nesocialistickými stranami Národní fronty vzdát.¹¹⁰

Nápodobně však selhaly odhady demokratických funkcionářů, nekomunistů, o zestátotvornění komunistického hnutí pod vlivem vládní účasti hned dvou jeho subjektů, KSČ a KSS. Komunisty sdílení veřejné moci neučilo identifikaci se státem, projevené odpovědnosti za hájenou stabilitu a ochranu. Povzbuzovalo je ke zteči proti němu, poněvadž ten, „vydal-li“ jim část svých rezortů, jevil se právě zde zranitelnější.

Rezortem obzvláště „příhodným“ vyhodnotili ministerstvo vnitra. Důvod se nabízel dvojí. Jednak obširná působnost a obširné kompetenční rozpětí úřadu pojímajícího policejní složky. Jednak osoba Václava Noska, politika KSČ, který ministerstvo vedl od první poválečné vlády. Řídil je za únorové krize 1948 a jako „osvědčený kádr“ v jeho řízení pokračoval do září 1953.¹¹¹

Ministrem vnitra prezident Edvard Beneš Václava Noska poprvé jmenoval v dubnových Košicích roku 1945. Předcházelo tomu dlouhé naléhání komunistického předsedy Klementa Gottwalda.¹¹² Benešův ústupek mimo silné

---

¹⁰⁸ CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 99-100. ISBN 80-86898-50-4.

¹⁰⁹ KUKLÍK, Jan. Poválečné Československo 1945-1946. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 13. ISBN 978-80-87284-17-9.

¹¹⁰ CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 100. ISBN 80-86898-50-4.

¹¹¹ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, s. 905-908. ISBN 80-7277-000-4.

¹¹² PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros), s. 247. ISBN 80-00-00987-0.

pozice KSČ, zapříčiněné nejvíce osvobozením území ČSR od nacismu převážně sovětskou Rudou armádou, podnítilo možná i přihlídnutí k Noskově osobě. Nosek, na rozdíl od Gottwalda a dalších komunistických exponentů, nestrávil válku v exilu moskevském, nýbrž londýnském, jehož vůdcem byl právě Edvard Beneš.¹¹³

Ke komu Nosek lne loajálněji, dokazoval růst členů nebo „jen“ sympatizantů KSČ uvnitř policejních složek strmě a bezodkladně odstartovaný Noskovým jmenováním. Leckde předbíhal konec osvobozovacích bojů jako v případě Vladimíra Sedláře vyslaného 10. dubna 1945 v týlu Rudé armády přes Polsko do Ostravy, aby se ujal velení SNB pro slezskou oblast. Sedlářovým vysílatelem byl Rudolf Slánský, tehdejší generální tajemník Ústředního výboru (zkratka ÚV) KSČ. Prolínání státního se stranickým aparátem, v němž si nadřízení funkcionáři z titulu postů v KSČ osobovali pravomoc iniciace k personálním rošádám ve státních službách podle politického, spíše než odborného, klíče, se pod střešou ministerstva vnitra opakovalo záhy. Na podzim 1945 započala výstavba Zemských odborů bezpečnosti II (zkratka ZOB II). ZOB II měly zásluhou jim podléhajících oblastních oddělení pokrýt ČSR vnitřní politicko-zpravodajskou síť. Jejich zřízením ministerstvo vnitra zaúkolovalo Jindřicha Veselého, bývalého zaměstnance ústředního sekretariátu KSČ, jehož na nové pracoviště vyslal opět Rudolf Slánský.¹¹⁴

Ostatní politické strany na podobné praktiky reagovaly povrchně a ledabyly. Systém Národní fronty, na nějž přistoupily, jim však nic jiného neumožňoval. Jelikož neznal opozici a „solidárním“ prohlášením z března 1946 vládním subjektů zaručoval, že vládními budou i po volbách v květnu, podporoval protekci napříč rezorty, nehledě na stranickost ministra. Platila tedy vzájemná tolerance mezi ministry pro takový výběr vyšších úředníků, který oceňoval shodnou stranickou příslušnost ministra a uchazeče o místo v jemu podřízeném úřadě.¹¹⁵

---

¹¹³ TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. 2.vyd. (1.vyd.v Odeonu). Praha: Odeon, 1990, s. 171. ISBN 80-207-0149-4.

¹¹⁴ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997. *Knihy dokumenty*, s. 80-83. ISBN 80-85765-73-x.

¹¹⁵ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. *Archiv (Mladá fronta)*, s. 49. ISBN 80-204-0145-8.

Když si nekomunistické strany Národní fronty uvědomily, k jak riskantnímu horizontu tato tolerance spěje pod střešou ministerstva vnitra, psalo se léto roku 1947 a náskok komunistů na poli adaptace policie obnoveného státu jednostrannému („jednostranickému“) zadání byl působivý a současně hrozivý. Nekomunisté se pouze zmožili prosadit kompromisní znění zákona č. 149/1947 Sb., o Sboru národní bezpečnosti, jež schválil parlament 11. července 1947. Zákonem dosáhli zrušení komunizovaných zpravodajských útvarů zemských oddělení bezpečnosti. Jenže zákon nevyřešil organizaci zpravodajské služby coby celku. Její úpravu, a v tom tkvěla řečená kompromisnost zákona, postoupil vládě, které na ni vyměřil čas do konce roku 1947. Lhůtu komunistické vedení ministerstva vnitra využilo pro přesun svých zpravodajců ze zákonem rušených útvarů do Státní bezpečnosti (zkratka StB). Jim na míru StB zřídila zpravodajské referáty, v nichž se mohli (a měli) věnovat stejným úkolům podle stejných metod, jako by jejich bývalá působiště nepřestala existovat. Komunisté tím nepochybně dali zapomenout roku 1946, kdy ve vnitrostranickém sdělení brali úkorně, že na expoziturách StB v Čechách, na rozdíl od Moravy a Slezska, k „jejich“ lidem nepřísluší většina policistů.¹¹⁶

Že pokusy o oslabení komunistické rezortní dominance u bezpečnostních složek budou cestou reorganizace, tj. přeskupování útvarů, beznadějně, naznačovala už sama výchozí struktura policie z roku 1945, kdy výnosem z 30. června ministr Nosek zrušil sbory četnictva, uniformované státní policie a obecní policie, aby všechny jejich síly soustředil do nové formy – právě SNB. Pod ministerstvo také spadala centrální velitelství u každé bezpečnostní složky.¹¹⁷

Teoreticky se komunizaci mohly vysmýknout orgány vnitřní bezpečnosti na Slovensku s autonomní exekutivou v podobě Sboru pověřenců, leč marně, neboť i pověřencem pro vnitro byl komunist, člen KSS Július Viktory. A i když jej po volbách v květnu 1946 nahradil bezpartijní Mikuláš Ferjenčík, KSS si ve slovenské větvi bezpečnostního aparátu moc udržela. Měla zde totiž stále většinu

---

¹¹⁶ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997. Knihy dokumenty, s. 75, 78, 81. ISBN 80-85765-73-x.

¹¹⁷ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997. Knihy dokumenty, s. 74. ISBN 80-85765-73-x.

bezpečnostních referentů okresních národních výborů (zkratka ONV). Daný stav, ještě násobněji, si hájila KSČ v českých zemích.¹¹⁸

Komunizaci bezpečnostního aparátu doprovázelo posilování jeho významu, čehož signifikantním projevem byly hojné a hromadné náborové akce nových příslušníků. Pro srovnání, vykazovaly-li četnictvo a policie v roce 1938 celkem 26 tisíc mužů, roku 1947, na území ČSR umenšeném ztrátou Podkarpatské Rusi, řady SNB tvořilo bezmála 47 tisíc mužů. Návrhy, zoufalé i nespělé, ostatních stran Národní fronty, aby vedení tak patrně mohutnějšího rezortu podléhalo střídání mezi nimi, Klement Gottwald, po květnových volbách 1946 premiér, odmítal.¹¹⁹

Zásluhou opanování ministerstva vnitra komunistický vliv pronikal hluboko do státní správy. Znova však s asistencí dalších stran, které, vlečeny národněfrontovním centralismem necitlivým k dělbě moci, přijaly správní model národních výborů slučujících kompletně veřejnou správu. A nařízením vlády Národní fronty č. 44/1945 Sb. ze 7. srpna 1945 výbory co do záležitostí „politické správy“ podřídily Noskovu ministerstvu vnitra.¹²⁰ Překvapí zde vůbec statistika, podle níž v předvečer únorového rozuzlení 1948 pracovalo na národních výborech 600 tisíc komunistů, což představovalo polovinu jejich tehdejšího členstva?¹²¹

Agendy bývalého německy mluvícího pohraničí kontrolovalo ministerstvo vnitra ještě nedílněji. Dosazovalo místní a okresní správní komise, které se podílely na přidělování půdy a usedlostí po minulých, česko-německých, majitelích. Na schvalování přidělů okresní správní komise spolupracovaly s okresními rolnickými komisemi podřízenými ministerstvu zemědělství v čele s Júliem Ďurišem, opět komunistou, členem KSS.¹²²

Oficiální propaganda oslavovala události z února 1948 jako tuzemskou verzi Marxem věštěné proletářské revoluce. Výše předložená fakta je staví do

---

¹¹⁸ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. Archiv (Mladá fronta), s. 50. ISBN 80-204-0145-8.

¹¹⁹ PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros), s. 247. ISBN 80-00-00987-0.

¹²⁰ KUKLÍK, Jan. *Poválečné Československo 1945-1946*. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 40. ISBN 978-80-87284-17-9.

¹²¹ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 208. ISBN 80-200-0957-4.

¹²² HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha: Univerzum Praha, 1990, s. 14-15. ISBN 80-85207-01-x.

docela odlišného interpretačního světla – jako dokonáný převrat policistů a úřednického personálu.

3.1.2 Kolektivní vina

Druhým faktorem udávajícím tón třetí republiky byla do vysoka vzedmutá vlna násilí, jež procházela Československem nezřetěně zhruba první rok od skončení druhé světové války. Tato vlna nepochybně svými zdroji tkvěla ve válečné zkušenosti, resp. z bezmoci společností pocíťované proti neomezené, cynických výstředností se neštítící nacistické okupační moci od března 1939 po další více než šestiletí. Ovšem lišila se oproti ní v tolik podstatném znaku, že ji na území ČSR neprováděl okupant, nýbrž vlastní, českoslovenští, občané, leckde mimo zákonné nebo i jinak formalizované zmocnění obnovovaným státem. Mnohdy ani nebylo jasné, kdo všechno vůbec smí a v jakém rozsahu jménem ČSR jednat. Například již zmíněný Vladimír Sedlář poté, co se z pověření ještě exilové KSČ ujal velení SNB v Ostravě a vykázal se, zřejmě samozvaně, hodností kapitána, sestavil oddíl, který v internačním táboře Hanke bitím vynucoval od internovaných doznání. Na jeho základě zároveň soudil a vykonával trest smrti. Ten si přitom pod dohledem Sedlářova gangu museli „odsouzení“ provést sami.¹²³

Skutečné, dokonce ty nejvyšší, státní autority danou vlnu ostentativních bestialit nekorigovaly. Raději v ní lovily politický kapitál. Trend neomlouvání, leč přímo výzev ke kupení excesů ve službách „národní revoluce“ ozýval se Národní frontou souzvukem, ať již z úst komunistů nebo „demokratů“. Objekt, záměrně takto uváděno, vůči kterému agresivní výboje vzešlé zdola a kryté kvitancí shora proudily nejintenzivněji i nejextenzivněji, představovalo obyvatelstvo německé národnosti.

Prokop Drtina, funkcionář národních socialistů a od listopadu 1945 do února 1948 ministr spravedlnosti¹²⁴, na ustavujícím manifestačním sjezdu své strany 17. května 1945 prohlásil:

---

¹²³ HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha: Univerzum Praha, 1990, s. 17. ISBN 80-85207-01-x.

¹²⁴ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, s. 906. ISBN 80-7277-000-4.

„Vyčistit republiku a úplně od Němců, to je příkaz chvíle pro každého z nás, to je dějinný úkol naší generace! Nedocílíme-li toho, nedovedli jsme využít již druhé vítězství, které jsme jako stát a národ nad Německem dosáhli, a budoucí naše pokolení nám právem budou klnout. (...) Ale abychom tohoto cíle dosáhli, musíme začít s vyháněním Němců z našich zemí ihned, teď okamžitě, všemi způsoby, před ničím nesmíme se zarazit a zaváhat. (...)“¹²⁵

O tom, jak hluboko pronikla tato slova do myšlení elit ČSNS, hlavní české nekomunistické strany za třetí republiky, svědčí, že ještě v březnu 1947, též na stranickém sjezdu, je coby příklad správného postoje vyzdvihoval Julius Firt, národně-socialistický poslanec.¹²⁶

Problém by právně postrádal naléhavosti a pokrýval by určitou množinu patologických psychosociálních jevů, kdyby příznivý vztah k nim političtí činitelé nepřenesli z roviny sjezdových rétorických exhibicí do řeči zákona. Prozatímní Národní shromáždění schválilo 8. května 1946 zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků. V § 1 přijatá norma praví:

„Jednání, k němuž došlo v době od 30. září 1938 do 28. října 1945 a jehož účelem bylo přispěti k boji o znovunabytí svobody Čechů a Slováků nebo které směřovalo ke spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů, není bezprávné ani tehdy, bylo-li by jinak podle platných předpisů trestné.“¹²⁷

Na znění citovaného ustanovení z právního hlediska zaujme, až šokuje několik klíčových detailů. Hned v prvním řádku datum, do kterého se omilostňující účinek zákona vztahuje. 28. říjen 1945. Válka však na československém území skončila v květnu. Ostatně, výročí osvobození země od nacismu si dnešní Česká republika připomíná státním svátkem 8. května, Československo před listopadem 1989 je slavilo 9. května. Nakolik lze odůvodnit legalizaci válečných obyčejů více než pět měsíců po vyhlášení míru? Nakolik byl boj „o znovunabytí svobody

---

¹²⁵ DRTINA, Prokop. Projev na sjezdu ČSNS, 17. května 1945 podle VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 35-36. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹²⁶ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 35. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹²⁷ Zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků.

*Čechů a Slováků*¹²⁸ smysluplný a vůbec hodný svého vznešeného jména kupříkladu 27. října 1945, když už 15. června téhož roku navrátil se exilový vůdce, československý prezident Edvard Beneš, v Plzni promlouval, že: „*Národ jako celek je zachráněn...*“¹²⁹

Historik Emanuel Mandler si povšiml nejednoznačné formulace zákona. V zákoně se velmi obecnými kategoriemi pojednává o přispění k boji a spravedlnosti odplaty. Dokdy však posuzovaná činnost k boji přispívá a odkdy je politicky neutrálním deliktem, zákon nerozvádí. Podle Mandlera se tím řada pachatelů zjevného bezpráví stala vydíratelnými, jelikož nedokázali zaručeně předvídat, jak přísný výkladový metr zvolí příslušný orgán činný v trestním řízení. Neboli zda jim těsně poválečná delikvence „projde“.¹³⁰

Z mého pohledu otevírala povšechnost znění zákona dokonce diametrálně opačnou alternativu – kriminalizaci válečných veteránů z doby před květnem 1945, to znamená skutečných bojovníků proti nacismu.

Právně s gusem záluďné znění skrývá nejvíce závěr citovaného ustanovení: „*jednání... není bezprávné ani tehdy, bylo-li by jinak podle platných předpisů trestné.*“¹³¹ Trestní odpověďnosti se zprošťují občané za aktivity, které jinak trestní právo platné v souladu s vůlí téhož zákonodárce, který zákon č. 115/1946 Sb. schválil, pokládá za zločin. Názorně vyjádřeno, konání, jež se nalézá v rozporu s platným právem a o jehož protiprávnosti páchající osoba věděla či vědět měla, „*není bezprávné*“, ačkoli za čin téhož druhu, ve stejném právním systému, klidně ve stejném čase, může jiné osobě vzniknout trestní odpověďnost. Vinu a nevinu zde navíc odděluje klikatá a přerušovaná čára nakreslená vágním pojmoslovím nápomoci osvobozeneckému boji a spravedlivé odplaty. Po teoretické stránce zákon nevyklučuje, aby při soudu se spolupachateli

---

128

Zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků.

¹²⁹ BENEŠ, Edvard. V Plzni, 15. června 1945 podle VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 17-18. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹³⁰ MANDLER, Emanuel. *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin, s. 97. ISBN 80-7277-139-6.

131

Zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků.

jistého téhož zločinu část z nich odsoudil a část zprostil obžaloby, pokud u nich shledá pohnutku „*přispěti k boji o znovunabytí svobody*“.¹³² Zákon porušoval zásady právní jistoty a rovnosti před zákonem. Především však zásadu vázanosti státní moci vlastním právem. Všechny porušené zásady spoluutváří tradiční charakteristiku právního státu.

Ještě než dříve jmenovaný zákon vstoupil v platnost dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Dekret uvaloval na majetek zmíněných osob a skupin tzv. národní správu, jinými slovy je konfiskoval. Podmínku konfiskace vyložil skrze hledisko „státní nespolehlivosti“. Toto kritérium definoval převážně německou nebo maďarskou národností, které v § 6 dekret odvozoval z přihlášení se příslušné osoby k německé či maďarské národnosti „...*při kterémkoli sčítání lidu od roku 1929...*“.¹³³

Bylo-li propadnutí majetku trestem, co potom zločinem? Minoritní „státně nespolehlivá“ národnost, jejíž skutkovou podstatu „pachatel“ naplnil tím, že se k ní úředně přiznal. Ani tato rozepsaná konstrukce, přestože podepřena autoritou zákona, v konfrontaci s nároky právního státu neobstojí. Třetí republika udržovala kontinuitu prvorepublikového právního systému. Za zákon nejvyšší právní síly v ní neplatily dekrety či jiné obdobné a navazující normy, nýbrž Ústava ČSR - zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. národnostní diskriminaci vylučující celou šestou hlavou.¹³⁴

V roce 1929, jakož i v následujících letech první republiky, navíc žádné ustanovení právní řád o trestnost jakékoli národnosti nerozšířilo. Dekret č. 5/1945 Sb. ale právě za ní stanovil postih. Už jen tím porušil zásadu humanismu, neboť spravedlnost instrumentalizoval, tj. podřídil ji ideologické, v daném případě nacionalistické, poptávce. Zpětným postihem pak přidal porušení další právní zásady – zákazu retroaktivity. Jestliže zákon č. 115/1946 Sb. omilostňoval čin již

---

¹³²

Zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků.

¹³³ Dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

¹³⁴ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

v době spáchání dle práva ČSR trestný, dekret č. 5/1945 Sb. trestal čin v době svého vykonání naopak průkazně legální. Ideologizace a právní zmatení dostoupily vrcholu. A v podstatě, dva až tři roky před únorem 1948, zanesly československý právní systém prvotními příznaky fundamentů práva sovětského – značnou ideologizací (zatím nikoli otevřeně třídně komunistickou, ale „pouze“ nacionalistickou), která přirozenost práv jednotlivce nahrazuje jejich podmíněným zprostředkováním přes mimoprávní subjekty (národ, třída), čímž přirozená práva činí nejistými – nepřirozenými. Stejně jako znejistilo vědomí občana, kdy jedná a kdy nikoli po právu.¹³⁵ Budovatelům komunistického režimu po únoru 1948 do určité míry tímto třetirepubliková legislativa skýtala právně-historické alibi.

Ingerence ČSR zákony i od nich odvozenými akty, nebo alespoň jako takových respektovanými, do základních práv svých obyvatel i občanů podle znaku skupinové, národnostní, příslušnosti doznala v prvním roce obnoveného státu stavu, v němž tito žádné právní ochrany od veřejné moci nepožívali. Činy zřetelně trestné spáchané na nich bylo možné nezávisle na důkazech nepokládat za bezprávné. Stát dokonce jejich vykonavatelům uděloval status válečných hrdinů, čímž motivoval recidivu. Bezprávnost se nespojovala s trestnou činností proti dotčeným národnostním skupinám, nýbrž s holým faktem existence jejich členů. Ta se záhy „vyřešila“ odsunem 2, 256 milionů základních práv zbavených osob z ČSR.¹³⁶

Odsun strany Národní fronty přijaly konsensuálně. A byť svůj souhlas s masovým transferem hodnotily pozitivně, jako prozíravou investici do budoucího politického rozmachu, většinou, až na komunistickou výjimku, je přiblížil politickému krachu. Jak poznamenal Erazim Kohák, filozof a poučkový exulant, závěrem knihy *Na vlastní kůži*:

„Nejde o oprávněnost odsunu, ale o jeho význam pro naši vnitřní politiku. Odsun znamenal dalekosáhlý mimoprávní zásah proti skoro třem miliónům lidí, usídlených na našem území po několik století. Bylo by něco docela jiného, kdybychom po válce posuzovali předválečnou a válečnou činnost československých Němců stejně jako činnost Čechů a Slováků a na základě prokázaných trestných činů odsuzovali toho či onoho ke ztrátě občanství a k deportaci. Náš přístup byl jiný, ne soudně, ale administrativně jsme odsoudili

---

¹³⁵ Podrobnosti v podkapitole 2. 2.

¹³⁶ PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros), s. 229. ISBN 80-00-00987-0.

*německou menšinu k odsunu, včetně dětí v době Mnichova prokazatelně nezletilých. Bylo na obviněném, aby dokázal, že si mimořádně loajálním a statečným chováním zasloužil, aby byl vyňat z obžaloby a rozsudku. (...) Pasivním přijetím odsunu Němců... přijala demokratická opozice princip dělitelnosti svobody, který kriticky ochromil její účinnost.*¹³⁷

Dodávám, že „*princip dělitelnosti svobody*“ přijalo i demokratické právo, odkud jej snadno převzal komunistický režim, který mimo patronát lidských a občanských práv odsunul další značnou část obyvatel ČSR, tentokrát Čechů a Slováků vinných příslušností k „státně nespolehlivé“ třídě. 3. ledna 1959 vydal ministr vnitra ČSR Rudolf Barák rozkaz o pořízení evidence „bývalých lidí“ (sic!). Koho mezi ně řadil? V čl. 2 odst. 1 navazující instrukce tyto:

*„Bývalí představitelé velkoburžoazie, jako továrnici, majitelé dolů, majitelé velkého počtu akcií, členové a vedoucí činitelé správních rad, koncernů monopolů, syndikátů a bank, velkoobchodníci, velkostatkáři apod., jejich rodinní příslušníci, mají-li nepřátelský poměr k našemu zřízení;“*¹³⁸

V čl. 2 odst. 2 zmiňuje „*kulaky*“ (soukromě hospodařící rolníky) a jejich rodiny. Níže neopomijí ani duchovní či „*buržoazní odborníky*“.¹³⁹ Četné skupiny občanů, jež komunistický režim s únorem 1948 vydělal z elementárních práv, o 11 let nato vyňal rovnou z lidského rodu.

3.1.3 Sovětská vlivová sféra

Teze o poválečné „vzedmuté vlně násilí“ prováděné v třetirepublikovém Československu na civilních obětech vlastními spoluobčany neplatí bez výjimky. Výjimku představují operace sovětských ozbrojených útvarů daleko od

---

¹³⁷ KOHÁK, Erazim. Na vlastní kůži podle TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. 2.vyd. (1.vyd.v Odeonu). Praha: Odeon, 1990, s. 207. ISBN 80-207-0149-4.

¹³⁸ Tajný rozkaz ministra vnitra Rudolfa Baráka číslo 1 "Rozpracování, pozorování a evidování "bývalých lidí", 3. ledna 1959. [cit. 2017-02-28]. Web Totalita.cz. Dostupné z: http://www.totalita.cz/50/50_01_006.php.

¹³⁹ Tajný rozkaz ministra vnitra Rudolfa Baráka číslo 1 "Rozpracování, pozorování a evidování "bývalých lidí", 3. ledna 1959. [cit. 2017-02-28]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/50/50_01_006.php.

sebevelkorysejší ekvivalence vojenských opatření. Komanda sovětské vojenské kontrarozvědky SMĚŘŠ koncem války odvedla z území ČSR kolem sta tisíc Slováků, většinou jako pracovní sílu. Podobným způsobem ztratilo domovy dosud neobjasněné množství obyvatel severní Moravy a Slezska. Únosy v režii SMĚŘŠ pokračovaly českým vnitrozemím. Ještě v květnu 1945, krátce po jejím osvobození, staly se koloritem Prahy. V hlavním městě se komanda SMĚŘŠ zaměřovala na tzv. bílou emigraci neboli osoby opustivší Rusko, případně jinou část pozdějšího SSSR, v důsledku bolševiky vyhrané ruské občanské války z let 1917-1922. Únosy měly tedy povětce politické důvody. Jejich právní neopodstatněnost vyzdvihovalo občanství, jímž tito „bílí emigranti“ roky příslušeli k československému, a ne sovětskému, státu. Sověti tudíž nebyli oprávněni je zadržet a internovat, nejčastěji v Gulagu. Nota bene prováděný postup vylučovalo a nepřipouštělo, že se odehrával na cizím státním území. Vstříc samozřejmosti, s níž k celé věci SSSR přistoupil, zůstala československá strana bezbranná. A také poněkud smířlivá. Jednalo se pořád o zásah do její, těžce vydobyté, suverenity. Pouze tuzemské ministerstvo zahraničních věcí žádalo vícekrát o navrácení svých občanů. Marně. Počet unesených „bílých emigrantů“ Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu vyčíslil v roce 2000 na 217 odvedených hned roku 1945, do února 1948 navýšený o 19 dalších.¹⁴⁰

Zkušenost s květnovými únosy, zvláště důsledkem submisivní reakce československých úřadů, navnadila SSSR k systematičtějším zásahům. O rok později při soudním procesu s členy protektorátní vlády sovětský diplomat Čičajev naléhal na ministra spravedlnosti Prokopa Drtinu, aby rozkazem nadřízeného donutil prokurátora Františka Tržického navrhnout nejméně tři tresty smrti. Tržický původně, k sovětské nespokojenosti, navrhl „jen“ dva. Justice tehdy nápor východní velmoci ustála. Trest smrti soud v procesu nevyslovil žádný.¹⁴¹

Což už nelze pravit o zpolitizovaných trestních řízeních po únoru 1948. Jejich dynamiku „na plné obrátky“ pomáhali roztočit poradci vyslaní sovětským

---

¹⁴⁰ PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros), s. 227-228. ISBN 80-00-00987-0.

¹⁴¹ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 64-65. ISBN 978-80-7106-941-6.

ministerstvem Státní bezpečnosti. Podle úředního zadání měli kolegům z československé StB pomoci s odhalováním špionáže. Svou konzultativní pravomoc však vbrzku závratně přesáhli. Šíří „přesahu“ ilustruje výkřik jednoho z nich, Lichačova:

„Mě sem poslal Stalin dělat procesy, nemohu ztrácet čas. Nepřišel jsem diskutovat, ale přišel jsem do Československa svoločit golovy. Raději zakroutíme sto padesát jiných krků, než by se měl zakroutit můj vlastní.“¹⁴²

Jakkoli se tento vývoj protivil pojmovému znaku svrchovanosti státu spočívajícímu v nezávislosti rozhodovací praxe na tlaku z vnějšku, komunistický režim jej hájil i za cenu represe, která hrozila tomu občanu, jenž by primát sovětských zájmů odhalil. § 42 zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, přijatého 6. října 1948, zavedl přečin hanobení spojeneckého státu s trestní sazbou „*tuhého vězení*“ od tří měsíců do dvou let pro toho, kdo: „...*hanobí spojenecký stát, jeho hlavu nebo jiného jeho představitele anebo jeho zástupce uznaného vládou republiky.*“¹⁴³

Zástupci uznanými „*vládou republiky*“ byli právě též sovětské poradci za politickými procesy. Pro srovnání, o pět měsíců dříve přijatá a v systematické právních norem nadřazená Ústava 9. května v § 18 odst. 1 hlásala, že: „*Svoboda projevu se zaručuje.*“¹⁴⁴ Nevázanost vlastními zákony ani jejich hierarchickými vztahy a čirá proklamativnost ústavních práv jako fundament komunistického práva na československý způsob.

3.1.4 Retribuce

Narážím-li na politické procesy v komunistickém Československu od konce 40. let, dlužím doplnit, že také tento, pro komunistické režimy zvláště charakteristický, jev nabyl v historii samostatné ČSR svých obrysů dříve – opět po válce. „První vlaštovku“ zde ztvárňovalo tzv. retribuční soudnictví. Legislativně ho upravovaly především tři dekrety: dekret č. 16/1945 Sb. z 19.

---

¹⁴² KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992. Archiv (Mladá fronta), s. 66-68. ISBN 80-204-0269-1.

¹⁴³ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky.

¹⁴⁴ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

června 1945 (tzv. velký retribuční dekret), dekret č. 17/1945 Sb. (též z 19. června) zřizující tzv. Národní soud a dekret č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti (tzv. malý retribuční dekret). Podle velkého retribučního dekretu rozhodovaly mimořádné lidové soudy v sídlech krajských soudů. Předsedal jim sice profesionální soudce, leč zbytek (pětičlenného) senátu dotvářeli soudci laičtí na základě návrhu okresního národního výboru (zkratka ONV). Vyšetřovací činnost, jejíž výstupy judikaturu soudů notně předurčovaly, uskutečňovaly vyšetřovací komise ONV. Pravomoci dekretem vložené do ONV pro různé fáze trestního řízení postrádaly účinnou právní kontrolu. Dohled nad nimi vykonávaly zase národní výbory – akorát, že zemské úrovně.¹⁴⁵ Kromě „bezrozporných“ zločinů v době ohrožení republiky, jako je udavačství, případně zrada státního tajemství¹⁴⁶, zahrnul dekret pod termín válečných zločinů také členství v nacistických nebo profašistických organizacích. Organizace ke všemu dekret nejmenoval taxativně, ale demonstrativně. Právní nejistotu rozhodně neumenšil ani tím, že srozumitelně nesdělil, byla-li naplněna skutková podstata válečného zločinu členstvím pouhým, nebo znamená-li ono jediné přitěžující okolnost.¹⁴⁷

Vzniklo interpretační vakuum, jehož zaplnění nepřálo standardním vyšetřovatelským metodám. Zmocnily se ho politické zájmové skupiny, neboť ty vévodily národním výborům povolávajícím vyšetřovací komise. A korekce z pozice soudu se opět jevila nepravděpodobná, poněvadž i zde personálie většinově národní výbory určovaly. Imperativ spravedlnosti bez přívlastku osvětlený jak zákony, tak klasickou konzervativní právní naukou, předčila „spravedlnost revoluční“ legitimizovaná spíše politicko-mocensky než právně. Rozdíl mezi vinou a nevinou se mohl překrývat s rozdílem mezi stranickými legitimacemi. Příkladem může být osud Evžena Erbana, za Protektorátu tajemníka kolaborantské Národní odborové ústředny zaměstnanecké (zkratka NOÚZ) řídící během války náborů pracovních sil do Německa. Erban patrně splňoval přitěžující

---

¹⁴⁵ KUKLÍK, Jan. *Poválečné Československo 1945-1946*. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 33. ISBN 978-80-87284-17-9.

¹⁴⁶ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 61. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹⁴⁷ MANDLER, Emanuel. *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin, s. 65. ISBN 80-7277-139-6.

okolnost členství v nacistické či profašistické organizaci. Jenže se vyznačoval současně prokomunistickou orientací. Proto, podle Pavla Tigrida, na rozdíl od jiných předáků NOÚZ unikl po válce trestu.¹⁴⁸

Ostatně, v pronikání do struktur národních výborů náležel KSČ předstih, který se v retribučním soudnictví zračil o to okatěji, že nejhloběji komunistická strana prorostla s bezpečnostním úsekem národních výborů. Nekomunističtí bezpečnostní referenti tvořili po válce víceméně raritu. A právě už tak klíčová role bezpečnostního rezortu národních výborů ještě vzrostla v trestních řízeních na základě malého retribučního dekretu.

V nich konečné rozhodnutí o vině a trestu ani nevynášel soud. Leželo zcela na národních výborech. Výstřelky v závěrech vyšetřování bezpečnostních referátů ONV mohla v řízení podle velkého retribučního dekretu relativizovat minimálně erudice předsedy soudu – právního profesionála. Do rozhodnutí trestních komisí ONV v „malé retribuční“ pronikaly bez bariér. K ustavení zcela laických trestních komisí (se soudní pravomocí!) postačovalo, když: „...alespoň jeden člen komise byl osobou znalou práva.“¹⁴⁹ Jenže osoba „znalá práva“ ještě neznačí právníka, natož zkušeného soudce.

Nepřítomnost právní kvalifikace se v řízení podle malého retribučního dekretu projevovala po procesní stránce. Komise ONV nezdědala hrubě chybovaly při prokazování zavinění. Přes tyto zárodečné slabiny v souladu s dekretem ukládaly, nikoli symbolické, sankce jako trest odnětí svobody do jednoho roku, pokutu do výše jednoho miliónu korun či veřejné pokárání. Tresty mohly navíc kombinovat. A reakcí na jaké delikty? To napovídá název předmětného dekretu – „*provinění proti národní cti*“. Kdy se občan „*proti národní cti*“ do května 1945 provinil, sdělovaly dva ukazatele. Prvním bylo, že sporné jednání nespadlo pod řízení podle velkého retribučního dekretu. Druhým, že jím vzbudil veřejné

---

¹⁴⁸ TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. 2.vyd. (1.vyd.v Odeonu). Praha: Odeon, 1990, s. 210. ISBN 80-207-0149-4.

¹⁴⁹ KUKLÍK, Jan. *Poválečné Československo 1945-1946*. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 37. ISBN 978-80-87284-17-9.

pohoršení.¹⁵⁰ „Být pohoršen“ vyjadřuje subjektivní pocit, obtížně zobecnitelný, tudíž jako právní pojem nepoužitelný. Čím je jeden pohoršen, další přejde mávnutím ruky. Nemluvě o tom, že svým počínáním za nacistické okupace mohl pohoršení u někoho vyvolat kdokoli. Emanuel Mandler problém shrnul následovně:

„Lidé nejen chodili do práce a pracovali pro potřeby Říše; také přihlíželi tomu, jak Židé odjíždějí do koncentráku, komunikovali s nadřizenými i mnoha dalšími činiteli, kterým by za normálních okolností nepodali ruku... I když se se tomu ‚muž z ulice‘ vyhnul, nebylo pro něj prakticky možné zachovat si andělsky čistý štít. A tak okupovaná česká společnost vyšla z nesvobody do svobodného života s komplexem, že bylo možné klást větší odpor, než jak tomu ve skutečnosti bylo. A že naopak by bylo patřičné ledasčemu se vyhnout.“¹⁵¹

„Protektorátní komplex“ svíral společnost v obavách z nevyzpytatelné kriminalizace. V obavách, které přižívovala chabá opora práva, před níž nabývaly na přednosti politické preference, sousedské vztahy nebo jen momentální psychické rozpoložení novopečeného komisaře ONV. Politickou dimenzi „malé retribuce“ obnažily parlamentní volby v květnu 1946. Proti komu totiž bezpečnostní komise ONV zahájila šetření, byl zbaven volebního práva. Jak vzpomíná Pavel Tigrid: *„Tak jen v Praze čtyřadvacet hodin před volbami rozeslal komunisty ovládaný bezpečnostní aparát na 15 000 takových obsilek. Malý podvod, ale charakteristický.“¹⁵²*

Rozhodnutí ONV šlo čelit odvoláním. O něm leč nerozhodoval soud, nýbrž zemský národní výbor.¹⁵³ Stále hovoříme o době, v níž nejvyšším zákonem byla československá ústava z roku 1920 v § 96 odst. 1 stvrzující: *„Soudnictví jest*

---

¹⁵⁰ VOJÁČEK, Ladislav. Vývoj práva v letech 1620-1948. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 505-506. ISBN 978-80-7380-575-3.

¹⁵¹ MANDLER, Emanuel. *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin, s. 62. ISBN 80-7277-139-6.

¹⁵² TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. 2.vyd. (1.vyd.v Odeonu). Praha: Odeon, 1990, s. 209-210. ISBN 80-207-0149-4.

¹⁵³ KUKLÍK, Jan. *Poválečné Československo 1945-1946*. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 37. ISBN 978-80-87284-17-9.

ve všech stolicích odděleno od správy.¹⁵⁴ Oddělenost soudnictví a správy velký retribuční dekret prolamoval. Malý retribuční dekret soudní moc ve své působnosti přenechal správě docela, což pro změnu odporovalo § 88 odst. 1 ústavy: „Soudní ochranu proti správním úřadům poskytuje v nejvyšší stolici soud složený z neodvislých soudců a zřízený pro území celé republiky.“¹⁵⁵

25. října 1948 se československý parlament, od formálních (nesoutěživých) voleb z května téhož roku pod pevnou taktovkou KSČ, usnáší na znění zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce. § 3 odst. 1 zákona obsahuje větu: „O zařazení do tábora a o době trvání pobytu v něm v případech uvedených v § 2, odst. 1, písm. a)... rozhodují tříčlenné komise, jejichž členy a náhradníky jmenují krajské národní výbory.“¹⁵⁶ Oněmi případy z § 2 zákon myslí ohrožování výstavby „lidově demokratického zřízení“ či vyhýbání se jí.¹⁵⁷ Do trestního práva ČSR komunistický režim vrátil správní orgán oprávněný k udílení trestu odnětí svobody za politicky definované delikty. Vrátil, neboť jako retribuční tribunál jej založilo právo režimu předchozího – třetí republiky. V něm se KSČ prvně politicky osvědčil. A když se po roce 1948 vrátil v obrozené, rozšířené, úpravě, politicky ho komunistická moc vytěžila nadvakrát – represivně odstavila své odpůrce, přitom udržovala zdání právní kontinuity s předúnorovou „benešovskou“ demokracií. Kontinuitu udržela nesouladem ústavního a běžného zákona. Za situace, kdy na trestním soudnictví participovaly správní národní výbory, komunistická Ústava 9. května v § 138 odst. 1 „zaručovala“: „Soudnictví je ve všech stolicích odděleno od správy.“¹⁵⁸ Skoro identická citace jako u § 96 odst. 1 poslední ústavy: „Soudnictví jest ve všech stolicích odděleno od správy.“¹⁵⁹

Poválečné retribuční mezník v historii samostatné československé justice kladou ještě v jednom, navenek mimořádně patrném aspektu, který bude pro kauzy s politickým prvkem po roce 1948 typický. Nazval bych ho falešná demokratizace. Rozsudky svými tresty předestřené dramaturgií strany (KSČ)

---

¹⁵⁴ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

¹⁵⁵ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

¹⁵⁶ Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

¹⁵⁷ Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

¹⁵⁸ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

¹⁵⁹ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

evokovaly spravedlnost prostřednictvím podpůrných masových akcí. Akce, „spontánní“ shromáždění (petice, rezoluce společenských organizací atd.), zase evokovaly, že tlumočí obecnou vůli společnosti, a tudíž, že uložený či zatím jen navržený trest, zpravidla nesmyslně krutý, slouží demokracii. To ale byla a je lež. Zaprvé z toho důvodu, že svého poslání justice nedosahuje službou demokracii coby stávající většiny veřejného mínění, avšak demokracii jako právního státu, kde nalézání (i naléhání) spravedlnosti a přesvědčení 51 % občanů se zásadně dokáží různit. Zadruhé proto, že masové akce nevznikaly spontánně a než názor většiny, či snad všeho, lidu tlumočily politickou potřebu KSČ.

První viditelný proces, kterým komunisté v ČSR výše popsaným mechanismem manipulovali, se datuje na duben až červenec 1946. Tehdy před Národním soudem usedla na lavici obžalovaných pětice členů protektorátní vlády. Již jsem na předchozích stranách práce zmínil pokusné intervence do řízení ze strany sovětské diplomacie. Nebyly osamocené. Prosazovala se též strana domácích komunistů. A neskončila ani po vynesení, podle KSČ, příliš mírných rozsudků. Ministerstvu spravedlnosti došlo proti soudnímu verdiktu 318 písemných protestů, z podstatné části pod oficiální hlavičkou závodních rad,¹⁶⁰ v reálu od komunistických odborových skupin, jež závodní rady dopadem dekretové legislativy hravě zákonnou cestou ovládly.¹⁶¹

Komunisté ve vládě nastínili věc jako konflikt mezi profesionálním, myšleno za hradbou paragrafů uzavřeným, soudcovským stavem a lidem, který sám nejlépe ví, kde je právo. Předseda KSČ a v té době, od 2. července 1946, československý premiér¹⁶² Klement Gottwald svou nespokojenost s rozsudkem schoval pod veřejný zájem takto: „*Soudce musí soudit podle zákonů, ale přitom brát na zřetel mínění lidu a vlády.*“¹⁶³

---

¹⁶⁰ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 64-65. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹⁶¹ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 215. ISBN 80-200-0957-4.

¹⁶² ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, s. 906. ISBN 80-7277-000-4.

¹⁶³ GOTTWALD, Klement. O justici, 1946 podle VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 65. ISBN 978-80-7106-941-6.

Když o necelé čtyři roky později Nejvyšší soud rozhodoval o odvolání obžalovaných proti ve čtyřech případech absolutním trestům v procesu s „vedením záškodnického spiknutí proti republice M. Horáková a spol.“¹⁶⁴, zašla na „improvizované“ veřejné shromáždění do Nuslí sama prokurátorka případu Ludmila Brožová, aby nezaváhala „k lidu“ promluvit:

„Nejvyšší soud bude o odvolání čtyř k smrti odsouzených – mezi nimi i dr. Horákové – rozhodovat jako soud lidově demokratického státu, kde rozhoduje vůle pracujících. Již dnes k nám docházejí rezoluce, aby trest byl vykonán.“¹⁶⁵

Proslov vystřídal aplaus, a ten pak 24. června 1950 zamítnuté odvolání všech obžalovaných. Kriticky přezkoumat stanovisko v procesu prvoinstančního Státního soudu Nejvyšší soud nepřiměl ani absurdní fakt, že Miladě Horákové obžaloba přičkla zčásti činnost trestnou podle zákona č. 231/1948 Sb. účinného od 24. října 1948, ačkoli ji měla spáchat během září 1948. Poprava oběšením byla vykonána 27. června 1950¹⁶⁶, duch ustanovení § 143 Květnové ústavy o povinnosti soudců vykládat zákony podle „zásad lidově demokratického zřízení“¹⁶⁷ zhmotněn.

Násilné, až bestiálně morbidní donucovací metody ve vyšetřování, deprofesionalizace justice a krajní politizace trestního řízení. To vše vyztuženo poradním intervencionismem SSSR spojilo se ve stavbě komunistické soudní moci. Její základy byly svrchovaným konsensem do právního systému ČSR vkládány roky před únorovým převratem 1948, pročež nové totalitě skýtalý šanci předstírat, že se připojuje k národnímu projektu, který pouze rozvíjí.

3.2 25. únor 1948

Středa 25. února 1948, 16:30 hod. Premiéra a předsedu KSČ Klementa Gottwalda přijímá v kanceláři na Pražském hradě prezident Edvard Beneš.

---

¹⁶⁴ KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 67. ISBN 978-80-7364-049-1.

¹⁶⁵ BROŽOVÁ, Ludmila. Projev v Nuslích, červen 1950 podle IVANOV, Miroslav. *Justiční vražda, aneb, Smrt Milady Horákové*. Praha: XYZ, 2008, s. 299-300. ISBN 978-80-7388-035-4.

¹⁶⁶ IVANOV, Miroslav. *Justiční vražda, aneb, Smrt Milady Horákové*. Praha: XYZ, 2008, s. 299-301, 323-324. ISBN 978-80-7388-035-4.

¹⁶⁷ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

Hodiny ukazují 16:40 a Gottwald odchází. Deset minut – prezident akceptuje demisi 14 ministrů. Deset minut – podpisem svoluje s obměnou kabinetu odpovídající Gottwaldově návrhu. Deset minut – konec vládní krize. Od 21:00 do půlnoci defilují hlavním městem Lidové milice, „ozbrojená pět dělnické třídy“, po nich pochodovým krokem nastupují jednotky pohraničních pluků. 27. února 1948 prezident osobně přijímá vedle Gottwalda také „jeho“ nové ministry. 11. března 1948 parlament, nominálně Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé, schvaluje programové prohlášení druhé, většinově komunistické¹⁶⁸, Gottwaldovy vlády.¹⁶⁹ Parlament, který se v průběhu vládní krize nesešel. A dokonce svou plenární schůzi usnesením předsednictva odložil „na dobu po vyřešení vládní krize“.¹⁷⁰ V ústavním režimu parlamentní demokracie! Konec třetí republiky – vpravdě „stylový“.

Ke krizi ústící do nastolení komunistické diktatury Československo popohnala mezinárodní situace o půl roku dříve. V červenci 1947 československá vláda, včetně komunistických ministrů, souhlasila s účastí ČSR na Marshallově plánu tzv. Evropského programu obnovy. Marshallův plán nabízel pomoc ve smyslu hospodářské obnovy druhou světovou válkou zasaženým zemím Evropy. Plán financovaly Spojené státy americké, čímž vzbudil nevoli u SSSR, neboť ten za ním spatřoval americkou geopolitickou léčku s úmyslem vtáhnout „na poslední chvíli“ do západní vlivové sféry státy, jež v roce 1945 osvobodila sovětská armáda a které Moskva pasovala na svoji bezpečnostní, „narázníkovou“ zónu. ČSR se finanční pomoci od Marshallova plánu po sovětské výhradě vzdala.¹⁷¹

Na schůzi Informbyra v září 1947 navíc dostali zástupci československých komunistů vyčíněno kvůli umírněnosti, s níž stále připouštěli ostatní politické strany k vládnutí. Další činnost vlády Národní fronty podle dosavadního interakčního schématu údajně hrozila experimentální provizorium zvrhnout

---

¹⁶⁸ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 346. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹⁶⁹ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997. Knihy dokumenty, s. 510, 513, 518. ISBN 80-85765-73-x.

¹⁷⁰ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. Archiv (Mladá fronta), s. 166. ISBN 80-204-0145-8.

¹⁷¹ WEGS, J. Robert a LADRECH, Robert. *Evropa po roce 1945*. Přeložila Radka EDEREROVÁ. Praha: Vyšehrad, 2002. Dějiny Evropy (Vyšehrad), s. 28, 47-48. ISBN 80-7021-507-0.

v precedens pro další státy sovětského bloky střední a východní Evropy. Toho se Stalin obával. Tzv. lidovědemokratické režimy typické spoluprádou komunistických a na nich relativně nezávislých demokratických stran vnímal jako dočasné. Do doby přejítí sovětského modelového systému, ke kterému však Československu v roce 1947 scházelo udělat poslední a zásadní krok – nahradit nezávislé nekomunistické ministry vládou jedné, pochopitelně komunistické, strany.¹⁷²

Nicméně právě na zářijové konferenci Informbyra generální tajemník KSČ Rudolf Slánský nastínil taktiku vlastního převratu. Mělo jí být předefinováno Národní fronty, kde by KSČ tvořila pevné jádro. Kolem komunistického jádra by po vzoru planet kolem „rudého“ Slunce rotovaly všechny společenské organizace, samozřejmě centralizované a „sjednocené“. Ostatní, nekomunistické, politické subjekty by v Národní frontě sice setrvaly, leč bez relevance coby společenské organizace dalšího z mnoha typů. A hlavně bez autentických nekomunistů, „reakcionářských živlů“, ve vedoucích funkcích.¹⁷³

Čekalo se na střet mezi komunisty a nekomunisty v Národní frontě, který by svým průběhem přerostl z aféry v krizi, po jejímž konci by se politické, resp. systémové, status quo rozplynulo do nenávratna. Příhodná zástupná rozmiška vypukla 12. února 1948, kdy parlamentní bezpečnostní výbor odhlasoval žádost ministru vnitra Václavu Noskovi o zastavení personálních změn v SNB do doby, než se objasní dohady ohledně zneužívání policejních útvarů komunisty k politickému boji. Poté dva poslanci ČSNS, Vladimír Krajina a Ota Hora, navštívili centrálu této strany. Zde je skupina důstojníků SNB informovala, že zemský velitel SNB, podplukovník Jan Dybal, vydal příkaz, jímž odvolává posledních osm pražských oblastních velitelů SNB nepříslušících ke komunistické straně. Druhý den se Dybal vymluvil na plán reorganizace pražských složek SNB z rozhodnutí nadřízených. Nejvyšším nadřízeným Dybala byl ministr Nosek. Proto téhož dne situaci diskutovala vláda a většinovým usnesením, proti němuž

---

¹⁷² WEGS, J. Robert a LADRECH, Robert. *Evropa po roce 1945*. Přeložila Radka EDEREROVÁ. Praha: Vyšehrad, 2002. Dějiny Evropy (Vyšehrad), s. 47-48, 50. ISBN 80-7021-507-0.

¹⁷³ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 226. ISBN 80-200-0957-4.

v menšině hlasovali komunističtí ministři, zavázala Noska okamžitě změny na velitelských postech SNB zastavit.¹⁷⁴

Hned začátkem schůze vlády 17. února položil předseda ČSNS a náměstek předsedy vlády Petr Zenkl dotaz, zda vládní usnesení ze 13. února bylo splněno. Předseda vlády a KSČ Gottwald Zenkla a další nekomunistické ministry vstupující do jednání s příspěvky podobného zaměření odkázal na schůzi kabinetu 20. února. Zároveň odkryl své osobní stanovisko, podle něhož je vládní usnesení z 13. února „nepřípustným a protiústavním zásahem do ministry kompetence“.¹⁷⁵

Když se 20. února, před zahájením mimořádné schůze vlády, společným dopisem tři ministři nekomunistických stran Gottwalda dotázali ve věci provedení týden starého usnesení, ten jim doporučil vyčkat referátu, jež se na vládě chystá Nosek podat. Reagovali omluvou z vládní schůze. Odpoledne toho dne adresovala lidová, národně socialistická a slovenská Demokratická strana Kanceláři prezidenta republiky oznámení o demisi svých ministrů.¹⁷⁶

Demisi 20. února nepodal nikdo z ministrů za sociální demokracii (František Tymeš – náměstek předsedy vlády, Ludmila Jankovcová – ministryně průmyslu a Václav Majer – ministr výživy). Ani žádný z nestranických ministrů (Jan Masaryk – ministr zahraničních věcí, Ludvík Svoboda – ministr národní obrany). Společně s komunistickými nominanty ve vládě setrvalo 14 členů oproti 12 odcházejícím.¹⁷⁷ Tuto statistiku neuvádím ledabyle. Chod nejvyšších státních institucí v únoru 1948 právně podléhal prvorepublikové ústavě pojednávající o usnášenischopnosti vlády v § 80 doslova: „*Vláda rozhoduje ve sboru, který je schopen usnášeti se, je-li přítomna mimo předsedu nebo jeho náměstka (zástupce) nadpoloviční většina ministrů.*“¹⁷⁸ Procedurální nároky v návaznosti na citované ustanovení zjednodušoval od 2. dubna 1945 § 4

---

¹⁷⁴ PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros), s. 267-268. ISBN 80-00-00987-0.

¹⁷⁵ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. Archiv (Mladá fronta), s. 152. ISBN 80-204-0145-8.

¹⁷⁶ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. Archiv (Mladá fronta), s. 159. ISBN 80-204-0145-8.

¹⁷⁷ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 57-58. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹⁷⁸ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

ústavního dekretu prezidenta republiky č. 1/1945 Sb., o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné: „*Vláda rozhoduje ve sboru, který je schopen usnášeti se, je-li přítomna nadpoloviční většina členů vlády.*“¹⁷⁹ Zideologizovaná právní nauka před rokem 1989 pracovala s touto zmínkou ústavních norem k podpoře tezí o ústavní konformitě přechodu od třetirepublikového ke komunistickému režimu. Bohužel pro ni platí, že se soustřeďuje do jediného okamžiku – předání 12 demisí prezidentovi 20. února 1948. Vládní krize ovšem trvala dalších pět dní, přičemž před jejím koncem v podobě prezidentova přitakání Gottwaldovým návrhům odpoledne 25. února 1948 byly oběma, Benešovi i Gottwaldovi, známy dvě demise nové – sociálních demokratů Václava Majera, ministra výživy, a Františka Tymeše, vicepremiéra.¹⁸⁰ Odpoledne, než prezident demise přijal a odsouhlasil rekonstrukci Gottwaldova vládního sboru, scházely hlasy dvou členů, aby byl podle planého ústavního práva usnášeníschopný. Gottwaldova vláda konstitučním prizmatem dozrála odvolání, nikoli nakonec upřednostněné polovičaté varianty doplnění za ministry v demisi.

Na řadu přicházejí dvě otázky. Proč některý ze sociálnědemokratických ministrů nepodal demisi již 20. února, tj. začátkem krize, kdy by působila na linii demokratů podpůrněji? A proč Beneš upozadil ústavnost za Gottwaldův, tedy komunistický, nátlak?

K první otázce. Ministr výživy za sociální demokraty Václav Majer usiloval o souhru se zbytkem demokratického spektra dříve. Leč jako stranický ministr chtěl pro podání demise přesvědčit ústřední výkonný výbor své strany. Pochopení při výborovém hlasování 23. února nalezl u minority funkcionářů.¹⁸¹ Demisi postupem „na vlastní pěst“ podal pod vlivem dvanáctihodinové bitvy mezi členy sociální demokracie a vybranými rváči od Lidových milic z 24. na 25. února (skončila ve 2:00 hod. ráno). Předmětem, o nějž v potyčce šlo, byl ústřední a

---

¹⁷⁹ Ústavní dekret prezidenta republiky č. 1/1945 Sb., o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné.

¹⁸⁰ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 330-331. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹⁸¹ KÁRNÍK, Zdeněk. Úvaha nad dějinným posláním a nezřídka všedními, proměnlivými i krušnými osudy české sociální demokracie. In: KÁRNÍK, Zdeněk, Zoja FRANKLOVÁ a Jakub KYLOUŠEK. *Bludné cesty sociální demokracie: studie, rozhovory, názory*. Praha: Prostor, 2005, s. 47. ISBN 80-7260-136-9.

krajský sekretariát sociálnědemokratické strany, jehož komplexu se komunističtí „hooligans“ pokoušeli násilím zmocnit.¹⁸²

K druhé otázce. Prezident Edvard Beneš společnou vládu politiků Národní fronty projektoval od světové války, hypoteticky již od první, v dlouhodobém horizontu. Vně této, byť nad pochybnosti rozklížené, konstelace neuvažoval. A vstup do arény mimoparlamentní, možná občansko-válečné, konfrontace o vlast v čele jemu osobně oddaných pluků poskládaných z demokraticky smýšlejících vojáků, studentů, neřku-li sokolů nepotkával v Benešově osobnosti adekvátní temperament.¹⁸³

Vylučovací metodou stal se, vlastně zůstával, náklonný tomu, kdo projeví větší, třeba bezostyšnější, vůli po moci. Shrnuto větou od Jacques Rupnika, francouzsko-slovenského historika a politologa narozeného roku 1950 v Praze: „*Ne, Beneš opravdu neměl v povaze dělat obtíže těm, kdo hrozili, že si vezmou násilím to, co jim nedá po dobrém...*“¹⁸⁴

Soustavnější tlak vůči prezidentovi vyvíjeli komunisté. Zároveň propracovanější, kombinující audience stranických špiček s mediální kampaní a manifestačními shromážděními „pracujících“. Přitom demokraté, na rozdíl od komunistů, plán bez Beneše uprostřed krizového řešení postrádali. Věřili, že Beneš coby demokrat klasického stříhu, který před třiceti lety s Tomášem Garriguem Masarykem spoluzaložil Československo právě na demokratických základech, neparlamentní manýry zkrotí. Paradoxně, klíče k jejich spoutání, drželi oni sami. Stačilo málo – svolat parlament. O to se marně pokusil předseda Ústavodárného Národního shromáždění, a národní socialista, Josef David. David ale návrh šestičlenným předsednictvem parlamentu neprosadil. Předsednictvo, čítající také komunistické agenty v lidové (Aloise Petra), resp. slovenské Demokratické (Jána Ševčíka), straně, se naopak usneslo na přesunutí nejbližšího

---

¹⁸² KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997. Knihy dokumenty, s. 476-480. ISBN 80-85765-73-x.

¹⁸³ TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. 2.vyd. (1.vyd. v Odeonu). Praha: Odeon, 1990, s. 239-240. ISBN 80-207-0149-4.

¹⁸⁴ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 246. ISBN 80-200-0957-4.

termínu plenární schůze za konec vládní krize. Demokraté časový odklad, odkládající současně parlament mimo vliv na průběh krize, akceptovali.¹⁸⁵

Akceptovali a uznali včetně opomenutí, že k revokaci vůle parlamentního předsednictva postačuje sto poslaneckých podpisů. Našlo-li by se nejméně sto poslanců, kteří by o předčasné svolání parlamentu požádali, muselo by se tak stát.¹⁸⁶ Stranám, jejichž ministři podali 20. února 1948 demisi, náleželo 145 poslaneckých mandátů. Pravda, na většinu v 300 členném zákonodárném sboru nedosahovaly. Už pro 114 hlasů ve prospěch nominálních komunistů¹⁸⁷, jež by nicméně „v případě nouze“ podpořili jednotliví sympatizanti, posléze vazalové, mezi demokratickými legislativci.¹⁸⁸ V potaz navíc nutno brát lavírující sociální demokraty, kde si komunisté vydržovali celou vlastní frakci, se Zdeňkem Fierlingerem na čele. Té se čtyři měsíce po únorové krizi, 27. června, podařilo Československou sociální demokracii, vlastním stanovám i členské základně navzdory, s KSČ sloučit.¹⁸⁹

Svolání parlamentu by nehledě na výše uvedené počty udrželo bouřlivý tok událostí v korytu regulovaném konvencemi ústavních institucí. Přinejmenším by znesnadnilo, aby se rozlil daleko za jejich břehy, což od začátku krize komunisté zamýšleli, neboť tím by byli vyvázáni z formálních zákonů, omezení leda zákonem efektivity.

22. únor 1948 se v pražském Průmyslovém paláci konal sjezd závodních rad. Akci svolala ÚRO, fungující jako převodová páka KSČ k veřejnosti i pro případ nátlaku na ostatní politické hráče. Na sjezdu, kterého se zúčastnilo osm tisíc delegátů, promluvil předseda ÚRO a komunistický funkcionář Antonín Zápotocký. Vyzval k dalšímu znárodnění podniků. Nejen výrobních, ale též

---

¹⁸⁵ PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros), s. 274-275. ISBN 80-00-00987-0.

¹⁸⁶ PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros), s. 274. ISBN 80-00-00987-0.

¹⁸⁷ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 51-52. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹⁸⁸ IVANOV, Miroslav. *Justiční vražda, aneb, Smrt Milady Horákové*. Praha: XYZ, 2008, s. 95. ISBN 978-80-7388-035-4.

¹⁸⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. Úvaha nad dějinným posláním a nezřídka všedními, proměnlivými i krušnými osudy české sociální demokracie. In: KÁRNÍK, Zdeněk, Zoja FRANKLOVÁ a Jakub KYLOUŠEK. *Bludné cesty sociální demokracie: studie, rozhovory, názory*. Praha: Prostor, 2005, s. 47-48. ISBN 80-7260-136-9.

zahraničního obchodu a obchodních domů. Zápotockého požadavky vzbudily u delegátů značný ohlas. Ještě větší však vyvolal projev Klementa Gottwalda o probíhající vládní krizi. V ní předseda vlády „diagnostikoval“ snahu změnit režim ČSR zpátky před Mnichovskou konferencí roku 1938. Gottwaldův náhled převzal sjezd za svůj, přičemž se usnesl jeho návrh řešení vládní krize podpořit generální hodinovou stávkou ohlášenou na 24. února.¹⁹⁰

Proslovy Zápotockého a Gottwalda je zapotřebí zasadit do jedné mozaiky. Tam se ukrývá v hutné zkratce kompletní výklad, jež komunistická propaganda vnutila veřejnému obrazu února 1948 ještě v přítomném čase a který, s užitím státních médií a unifikované výuky dějepisu na školách, opakovala až do zhroucení režimu koncem roku 1989. Komunističtí ministři v jeho světle hájili řád poválečné třetí republiky. Zároveň usilovali, aby svými revolučními vymoženostmi, zprostředkovanými postupným zestátněním ekonomiky, prospíval maximu občanů. Tomu se bránili ministři reakce. Tak urputně, až hodlali vrátit ČSR v čase, a obnovit předválečné poměry první republiky. Přestože výše shrnutá interpretace od začátku svého rozšíření lichotila nezanedbatelnému procentu domácí populace, jevila se při bližším pohledu nesmyslná. Rozhodně z právního hlediska třetí a první republika nestály v rozporu. Dokonce naopak, právně byly provázány. V únoru 1948 stále platila československá ústava z roku 1920. Nelze ovšem tvrdit, že v rozporu nestály komunistické zestátnovací návrhy a právní úprava poválečného hospodářského řádu, který charakterizovala kombinace státního a privátního sektoru. A vizi státně řízené ekonomiky na sovětský způsob určitě chyběla celonárodní shoda, již se KSČ zaštiťovala. Demokratičtí ministři demise podali z obavy o přílišné převážení moci na komunistické pozice. Rezignační taktikou se pokoušeli režim zachránit „v hodině dvanácté“. Komunistům se leč veřejný obraz rolí podařilo obrátit vzhůru nohama. Demokraté na status quo útočí. Oni jej brání. A protože jde o všechno, jako ve válce, mohou jim lidé pomoci podle příkazu praktické potřeby, bez absolutního ohledu na zákon.

Institucionalizaci taková „potřeba“ našla v zakládání tzv. akčních výborů Národní fronty (zkratka AVNF). AVNF reprezentovaly základní organizační jednotky státního převratu. Přívrženci KSČ jejich jménem prováděli „očistu

---

¹⁹⁰ KUKLÍK, Jan. Etablování komunistického režimu 1948-1950. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 78. ISBN 978-80-87284-17-9.

veřejného života“ projevující se personálními čistkami na úrovni té instituce, kde příslušný AVNF vznikl. AVNF vznikaly kdekoli – na úřadech, v továrnách, ve společenských organizacích, nevyhnuly se ani advokátní komoře. Svým názvem zvěstovaly „obrodu Národní fronty“. V reálu, tím jak v různých patrech a složkách veřejného života operovaly, ideu Národní fronty umrtvovaly. Koalici více stran nahrazovaly neomezenou vládou jedné z nich. Aby dosáhly tohoto cíle, nemohly minout osově složky státní správy, tj. národní výbory. V nich čistku jako první rádo by legalizovalo, nepřekvapivě, ministerstvo vnitra vyhláškou z 25. února 1948 o přechodné úpravě odvolávání členů národních výborů č. 305 Úředního listu, následovanou vyhláškou o přechodné úpravě doplňování národních výborů z 27. února 1948 č. 314 Úředního listu. Dvojice uvedených podzákoných norem zakotvovala konec členství v národním výboru návrhem od AVNF místně stejné působnosti a výběr nových členů ze seznamu osob navržených AVNF. Téhož dne, 27. února, bylo z pražského Ústředního národního výboru vyloučeno 53 členů a náhradníků. Do září 1948 přestalo u Zemského národního výboru (zkratka ZNV) v Praze pracovat na 162 státních úředníků, v Brně u ZNV 33. Do konce května 1948 si AVNF vynutily odchod 246 státních zaměstnanců spadajících pod ONV v Čechách.¹⁹¹

AVNF se neustavovaly na žádném zákonném podkladu. Ke zmocnění se příslušných úřadů a jiných institucí jim chybělo jakékoli oprávnění. Vyhlášky ministerstva vnitra vešly v platnost až ke konci únorové krize, kdy již ale AVNF do soustavy národních výborů silově pronikly. Především, vyhlášky tvoří podzákonou větev legislativy. Nemohou upravovat záležitosti dané zákonem. Národní výbory vnesl do československého práva ústavní dekret č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, ze 4. prosince 1944. Je tedy otázka, zda by i běžný zákon dovolující zásah s natolik radikálním dopadem na jejich strukturu, nebyl co do právní síly nedostačující.¹⁹² Každopádně platil § 89 ústavy a v něm uvedené: „*Jak jsou ustrojeny nižší úřady státní správy, určuje se v zásadě zákonem, jenž podrobnou úpravu může svěřiti*

---

¹⁹¹ KUKLÍK, Jan. Etablování komunistického režimu 1948-1950. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 77-78. ISBN 978-80-87284-17-9.

¹⁹² Ústavní dekret č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, publikován vyhláškou č. 43/1945 Sb.

nařízení.¹⁹³ Zákon svěřující podzákoně normotvorbě ministerstva vnitra přenesení pravomocí z národních výborů na AVNF legislativa před únorovou krizí neznala. A nedostatek potřebného zákonného zmocnění změnu režimu přečkal.

Představitelé národních výborů, kteří se odmítali řádění AVNF podrobit a snažili se ve svých úřadech setrvat, podporoval bez možnosti alternativního výkladu § 93 ústavy: „*Veřejní zaměstnanci dbejtež v úřední své činnosti ústavních a jiných zákonů. Totéž platí o občanských členech správních úřadů (sborů).*“¹⁹⁴ Kromě manipulativně hysterických proslovů komunistických funkcionářů, odborářských rezolucí a dvou protizákonných, až protiústavních předpisů s podpisem ministra vnitra nelegitimizovalo zakladatele AVNF zhora nic.

KSČ únorový převrat prováděla jménem „pracujícího lidu“. Na druhé straně, AVNF řadu pracujících zbavily zaměstnaneckých práv a dalších forem ochrany podle pracovněprávních předpisů, poněvadž gró činnosti AVNF vězelo v nepouštění politicky nepohodlných osob na jejich pracoviště. Protiprávnost AVNF přiznal sám komunistický režim, když 21. července 1948 v intenci zpětné legalizace vyhlásil zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů. § 1 zákona zakotvoval:

*„Opatření akčních výborů nebo opatření učiněná na jejich návrh nebo na jejich místě, k nimž došlo v době od 20. února 1948 do dne počátku účinnosti tohoto zákona a která směřovala k ochraně nebo k zabezpečení lidově-demokratického zřízení nebo k očištění veřejného života, jsou po právu, a to i v těch případech, kde by jinak nebyla v souladu s příslušnými předpisy.“*¹⁹⁵

Jak úsměvně vedle toho zní § 30 odst. 1 Květnové ústavy, v době přijímání zákona č. 213/1948 Sb. platné přes dva měsíce: „*Každý občan je povinen být Československé republice věrný, zachovávat ústavu i zákony a ve všem svém jednání dbát zájmů státu.*“¹⁹⁶

KSČ podnícená, a KSČ sloužící, „očista veřejného života“ rozpoutaná v únoru 1948 se nezastavila ani před historickou autonomií akademických obcí.

---

¹⁹³ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

¹⁹⁴ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

¹⁹⁵ Zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů podle RÁKOSNÍK, Jakub. Pracovní právo 1948-1960. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 159. ISBN 978-80-87284-17-9.

¹⁹⁶ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

Z vysokých škol byli odejiti pedagogové i studenti, kterým je ukončeno studium v počtu bezmála deseti tisíc osob. 28 % důstojníků „propouští“ AVNF z československé armády. Nápodobně „očišťeny“ zůstanou znárodněné podniky, kde se odehrává rozvázání pracovního poměru 294 ředitelů z 600. Propuštění kromě dalších postihne přibližně čtyři tisíce zaměstnanců, a to za neúčast na generální prokomunistické stávce ze dne 24. února 1948.¹⁹⁷

Akční výbory obsazovaly také sekretariáty nekomunistických stran, redakce KSČ nepoplatných novin a tiskáren, pročež demokratické síly paralyzovaly, zejména ve schopnosti informovat během krize veřejnost, přesněji vyvažovat dezinterpretace masově šířené komunistickou mediální mašinérií.¹⁹⁸

Pár dnů před nastolením komunistického režimu tímto ztratily veřejnomocenské ochrany svoboda tisku, shromažďovací a spolčovací právo, jež ústavní § 113 odst. 1 garantoval: „*Svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny. Jest proto v zásadě nedovoleno podrobovat tisk předběžné cenzuře. Výkon práva spolčovacího a shromažďovacího upravují zákony.*“¹⁹⁹

Odpoledne 25. února kordony SNB zatarasily pochod až pěti tisíc studentů na Hradčanské náměstí, kde chtěli demonstrací dodat prezidentu odvahy proti kulminujícímu komunistickému nátlaku. Přesto se asi třem až čtyřem tisícům studentů podařilo na Hradčanské náměstí proniknout. Poté zvláštní rota SNB studenty vytlačila. 118 z nich zadržela. 113 bylo sankcionováno správními tresty, včetně krátkodobých trestů odnětí svobody v rozsahu od 48 hodin do dvou týdnů. Jeden demonstrující student utrpěl těžké zranění průstřelu nohy. Ve stejný čas se na Václavském náměstí konala demonstrace s více než sto tisíci účastníky na podporu Gottwaldových návrhů. Mimo riziko zásahu SNB, který nepřiměli k ostražitosti ani ozbrojenci Lidových milicí – „stranické armády“ KSČ organizované od 21. února. Ba naopak, státně-bezpečnostní (policejní) a stranicko-bezpečnostní (milicionářské) složky postupovaly v koordinaci. Dostatek

---

¹⁹⁷ KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 26. ISBN 978-80-7364-049-1.

¹⁹⁸ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 242. ISBN 80-200-0957-4.

¹⁹⁹ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

zbraní pro milicionáře zajišťovalo ministerstvo vnitra.²⁰⁰ Exemplární případ porušení ústavní shromažďovací svobody platící de iure všeobecně, ovšem de facto v dělitelném modu.

Komu se vidiny komunisticky orientovaného policejního státu jevily dosud přehnané, ztrácel za únorové krize den po dni právo na spekulace. Metody, k nimž se bezpečnostní orgány upínaly v době, kdy KSČ stále zaujímala místo politické strany první mezi rovnými, předestíraly totalitní monopartajní systém bestiálními výjevy policejní zvůle. Mezi 20. a 25. únorem startovalo první kolo zatýkání komunistických oponentů, zvláště mezi politiky a novináři. „Problémové“ osoby byly zadržovány podle předem sepsaného seznamu. Na něm nechybělo jméno Pavla Tigrida, redaktora lidoveckého časopisu *Obzory* a šéfredaktora taktéž na ČSL napojeného týdeníku *Vývoj*. 19. února, den před vypuknutím krize, Tigrid odjel na reportážní cestu po britské okupační zóně v Německu, čímž se ale povolané složky neznepokojily, a zatkly Tigridovu manželku Ivanu. Propustit ji hodlaly teprve s Tigridovým návratem.²⁰¹

Perzekuce a vyjmutí z veřejnomocenské ochrany základních práv přecházely z oponentů (tehdy teprve formujícího se) komunistického režimu automaticky na jeho rodinné příslušníky. Ti se podle principu kolektivní viny měli dopouštět zločinu už faktem osobního vztahu. Československá komunizovaná policie příčinlivě napodobovala sovětský vzor, o čemž svědčí výňatek z operativního příkazu lidového komisaře vnitřních věcí Nikolaje Ivanoviče Ježova č. 00486 z 15. srpna 1937:

„Uvěznění podléhají ženy jsoucí v právním nebo faktickém manželství s odsouzeným ve chvíli jeho věznění. (...) Po zatčení a domovní prohlídce budou ženy uvězněných transportovány do vězení. Současně, podle instrukcí níže zveřejněných, budou vysídlovány i děti.“²⁰²

---

²⁰⁰ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997. Knihy dokumenty, s. 386, 509-513. ISBN 80-85765-73-x.

²⁰¹ TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. 2.vyd. (1.vyd. v Odeonu). Praha: Odeon, 1990, s. 246. ISBN 80-207-0149-4.

²⁰² Operativní příkaz č. 00486 Lidového komisariátu vnitřních věcí (NKVD), 15. srpna 1937 podle JAKOVLEV, Aleksandr Nikolajevič. *Rusko plné křížů: od vpádu do pádu bolševismu*. Přeložili Jana ČERVENKOVÁ a Milan JUNGSMANN. Brno: Doplněk, 2008. Knihy dokumenty, s. 34. ISBN 978-80-7239-211-7.

Evidentně lze hovořit o diskriminaci a sankcionování podle hlediska původu. Hlediska, které výslovně zapovídal zákon na nejvyšší, ústavní, bázi. § 106 odst. 2 ústavní listiny platné v čase prvního kola zatýkání kritiků KSČ a jejich příbuzných zaručoval:

„Všichni obyvatelé Republiky československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté ochrany svého života i své svobody nehledíc k tomu, jakého jsou původu, státní příslušnosti, jazyka, rasy nebo náboženství. Úchyly od této zásady jsou přípustny jen, pokud právo mezinárodní dovoluje.“²⁰³

„Úchyly od této zásady“ v únoru 1948, ani později, pro příbuzenský vztah s odpůrci pojetí KSČ jako státostrany mezinárodní právo nezahrnovalo. Nezahrnovala ho rovněž první komunistická ústava z 9. května 1948. Ta diskriminaci založenou rodinným původem odsoudila v § 11 odst. 2: *„Původ dítěte nesmí být jeho právům na újmu. Podrobnosti stanoví zákon.“²⁰⁴*

Tigrid zatčení ve výsledku unikl. Podobnému štěstí stál velice vzdálen Tigridův spolustraník z ČSL, místopředseda ZNV v Brně a bývalý poslanec Rostislav Sochorec, jehož StB eskortovala přímo ze schůze Jednotného svazu českých zemědělců v Praze 23. února. 13. května 1948 Sochorcovo mrtvé tělo nalezenou ve střežené části Psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích. Oficiální zpráva určila za příčinu smrti sebevraždu spáchanou oběšením na mokřím ručníku. Vyšetřovatelům se v roce 1992 ukázala pravděpodobnější jiná verze – vražda provedená tímtéž nástrojem.²⁰⁵

Další z ústavně zaručených svobod, jež únorovou krizí 1948 vzaly za své ještě v jejím průběhu, byla svoboda vlastnická. Národohospodářská komise ÚRO vyzvala odborové členy, aby zřizovali národní správy soukromých podniků. Záminku národní správy vytvořila ÚRO z rizika *„zašantročení národního*

---

²⁰³ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

²⁰⁴ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²⁰⁵ NAVARA, Luděk. *Podivná smrt „prvního Gottwaldova mrtvého“ nebyla nikdy objasněna.* [cit. 2017-03-05]. Mladá fronta Dnes, 25. února 2008. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/podivna-smrt-prvniho-gottwaldova-mrtveho-nebyla-nikdy-objasnena-py6-domaci.aspx?c=A080225_143716_domaci_jw.

majetku“.²⁰⁶ Důvod zástupný stejně jako bizarní. Lze „zašantročit“ veřejný majetek, kde není? Národní správě Zápotockého odbory podřídily ty ze soukromých podniků, o něž sjezd závodních rad z 22. února požádal rozšířit znárodnění, resp. zestátnění.²⁰⁷ Únorové národní správy popíraly platnou ústavu hned natřikrát. Přiznaly autoritu zákona rezoluci zájmového seskupení, byť zákonodárná moc náležela parlamentu (§ 6), tudíž omezily soukromé vlastnictví mimo zákonný podklad, ač jedině ten pro daný účel ústava uznávala (§ 109 odst. 1). Omezení soukromého vlastnictví podniků uvalením národní správy sledovalo jejich vyvlastnění, leč i zde úpravu zákonem nedovolovala ústava obejít (§ 109 odst. 2).²⁰⁸

Ústavněprávní rámec se v třetirepublikové ČSR skládal ze tří stavebních kamenů. Ústavy přijaté 29. února 1920, ústavních dekretů prezidenta republiky a trojice smluvních dokumentů uzavřené mezi československou celostátní a slovenskou autonomní politickou reprezentací – tzv. pražských dohod.²⁰⁹

Poslední dohoda, z 27. června 1946, snižovala oproti předešlým dvěma rozhodovací nezávislost slovenských vrcholných orgánů – Sboru pověřenců a Slovenské národní rady (zkratka SNR), mimo jiné coby přiznání výrazné porážky slovenských komunistů, KSS, od Demokratické strany ve volbách o měsíc dříve. Československá celostátní vláda díky Třetí pražské dohodě mohla vetovat osnovu, čili návrh, kteréhokoli nařízení SNR, pokud vyhodnotila, že překračuje působnost rady. SNR ji pak už nesměla projednávat. Slovenskou územní vládu, Sbor pověřenců, podle třetí dohody jmenovalo Předsednictvo SNR, ovšem nově po předchozím souhlasu vlády. Dále závazný výklad čl. II odst. 2 Třetí pražské dohody, na němž se strany Národní fronty 18. listopadu 1947 dohodly, jmenovací pravomoc v poměru k Sboru pověřenců postupoval centrálnímu kabinetu, jestliže

---

²⁰⁶ KUKLÍK, Jan. Etablování komunistického režimu 1948-1950. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 78-79. ISBN 978-80-87284-17-9.

²⁰⁷ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. Archiv (Mladá fronta), s. 164. ISBN 80-204-0145-8.

²⁰⁸ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

²⁰⁹ ŠLEHOFER, Lukáš. Ústavní vývoj v letech 1848-1989. In: MLSNA, Petr, Lukáš ŠLEHOFER a Dan URBAN. *Cesty české ústavnosti: k 90. výročí přijetí první československé ústavy = The paths of Czech constitutionality : on the 90th anniversary of the passage of the first Czechoslovak constitution*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010, s. 76. ISBN 978-80-7440-021-6.

Předsednictvo SNR a vláda v Praze nedošly ani na podruhé ohledně složení Sboru pověřenců konsensu.²¹⁰

21. února, den po podání demise demokratických ministrů vlády ČSR, sdělil předseda Sboru pověřenců, a představitel KSS, Gustáv Husák pověřencům za Demokratickou stranu dopisem č. 1.200/48 sekr., že ministerské demise jejich spolustraníků v Praze implikují generální demisi Demokratické strany, s odkazem na což je funkcí ve Sboru pověřenců zbavil.²¹¹ Dopisem z 23. února vzal „demise“ demokratických pověřenců na vědomí premiér Klement Gottwald. A nejen je. Uznal zároveň Husákův koncept rozdělení uprázdněných pověřenectev mezi prozatímní správce.²¹² Připomínám, pouze Gottwald jako premiér, bez schválení centrální vládou nebo předsednictvem SNR. Jistě, Třetí pražská dohoda autonomii Slovenska okleštila, legislativní i kreační kompetence SNR a Sboru pověřenců provázala s vládou ČSR, jež z tohoto ústavního svazku vycházela silnější. Avšak postup tandemu Husák-Gottwald byl ne snad o krok, nýbrž o míli napřed.

3.3 9. květen 1948

V poválečném Československu místo nejvyššího zákona státu zaujímala ústava z roku 1920, byť v řadě oblastí obměněna ústavními dekrety prezidenta republiky, pražskými dohodami a v souvislosti s nimi též nařízeními SNR, případně ústavními normami přijatými od roku 1945 obnoveným celostátním parlamentem. Fakticky ústavněprávního významu požíval Košický vládní program sjednocující zásady politiky (staro)nového státu.²¹³

Organizace státu a vztahy mezi ním a jeho občany zůstávaly podřízeny před čtvrtstoletím vzniklé konstituci provizorně. Do času schválení nové ústavní listiny, jak zněla prioritá tzv. budovatelského programu první vlády Klementa Gottwalda po volbách z května 1946. V rámci pracovní sekce pro tvorbu ústavy si

---

²¹⁰ KAJAN, Martin. *Ústavněprávní postavení slovenských národních orgánů v letech 1944–45*. Praha, 2009, s. 62-63. Diplomová práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí práce Ján Gronský.

²¹¹ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997. Knihy dokumenty, s. 379. ISBN 80-85765-73-x.

²¹² VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie, s. 284. ISBN 978-80-7106-941-6.

²¹³ ZIMEK, Josef. *Ústavnost a český ústavní vývoj*. 4., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 126-133. ISBN 978-80-210-5255-0.

nejaktivněji počínal prof. Vladimír Kubeš, který o své koncepci přesvědčoval rovněž veřejnost, a to knihou *O novou ústavu*. Práci na nové hlavní normě přetřela únorová krize, po níž se Kubešův návrh stal politicky neprůchozím. Jeho autor nebyl komunista, ale člen ČSNS. Právně-filozofickým základem chtěl novou ústavu opřít o humanitní ideu, socialismus jako ideový pramen uváděl pátý v pořadí. Do ústavního textu usiloval nad to vše vtělit pravidla vnitrostranické demokracie, názor členské základy strany by její profesionální činitelé museli zohledňovat již z ústavy povinně.²¹⁴

Po únoru 1948 padla proto volba na koncepci prof. Vladimíra Procházky. Novou ústavu přijalo na své 114. schůzi Ústavodárné Národní shromáždění 9. května 1948 ve Vladislavském sále Pražského hradu. Pro návrh hlasovalo všech 246 přítomných zákonodárců. Výmluvně se zřetelem k poúnorové konstelaci ústavu ještě před projednáním na půdě parlamentu schválilo Předsednictvo Ústředního výboru (zkratka ÚV) KSČ a ÚV „očistěné“ Národní fronty kopírující komunistickou linii.²¹⁵

Procházkova vize československé ústavnosti, nazývaná podle času parlamentního přijetí výsledného dokumentu Ústava 9. května či Květnová ústava, zapůsobila na urychlení záměru prezidenta Beneše odejít z politického života. 4. května 1948 sepsal návrh abdikčního dopisu, kde mimo jiné stálo:

„Byl jsem vždy a jsem demokrat a socialista. Souhlasím s články ústavy, které mají býti nově podkladem hospodářské výstavby státu a socialistického vývoje budoucího života naší národní společnosti. Konstatuji však, že některé články ústavy jsou takového obsahu, že moje svědomí a mé přesvědčení o demokracii i mé pojetí lidských a občanských práv mi brání vysloviti s nimi plný souhlas.“²¹⁶

Benešovo odmítnutí podpisu pod Květnovou ústavu proces jejího schválení příliš nezkomplikovalo. S odkazem na § 60 staré, ale ještě platné,

---

²¹⁴ SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 252, 253-258. ISBN 978-80-7478-998-4.

²¹⁵ GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, s. 12. ISBN 80-246-0520-1.

²¹⁶ BENEŠ, Edvard. Návrh abdikčního dopisu prezidenta Beneše, 4. května 1948 podle GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, s. 11. ISBN 80-246-0520-1.

ústavy z roku 1920 jej při signaci zastoupil předseda vlády Klement Gottwald. Zmíněné nouzové ustanovení totiž instruovalo:

„Pokud nový president není zvolen (§ 59), neb je-li president zaneprázdněn nebo churav tak, že nemůže vykonávati svého úřadu, přísluší výkon jeho funkcí vládě, která může pověřiti svého předsedu jednotlivými úkony.“²¹⁷

Poslední verzi abdikáční listiny Edvard Beneš podepsal 2. června 1948, 7. června svou abdikaci nechal oznámit veřejně. 14. června téhož roku novým prezidentem Národní shromáždění zvolilo, bez opozičních hlasů, dosavadního premiéra Gottwalda.²¹⁸ Poté, co se za únorové krize KSČ čela státu zmocnila zcela hmatatelně, byla nyní jeho držitelem též podle právní formy.

---

²¹⁷ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

²¹⁸ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, s. 740. ISBN 80-7277-000-4.

4 Únor 1948 a jeho ústavněprávní důsledky z hlediska lidských a občanských práv – otázka právního rámce a meze legality

4.1 Konstitucionalismus à la KSČ

4.1.1 Struktura Květnové ústavy a Prohlášení

Strukturou lze Ústavu 9. května rozdělit do třech obecných segmentů – na úvodní Prohlášení, dvanáct základních článků ústavy a deset kapitol. Prohlášení uvozovalo další text politicko-ideovým kontextem, jímž zákonodárce vysvětloval (a zdůrazňoval) mimoprávní či nadprávní rozměr aktu. Dvanáct základních článků objasňovalo základní podstatu politického i hospodářského zřízení, také sloužilo coby úvod k jednotlivým kapitolám. Občanská práva a povinnosti vymezovala kapitola první. Druhá až čtvrtá politický systém, tj. nastavení a vzájemný poměr vrcholných institucí celostátního významu – parlamentu, prezidenta, vlády. Pátá kapitola byla určena slovenské národní samosprávě. Národní výbory upravovala konstituce šestou kapitolou. Sedmou soudní moc. Na osmou kapitolu připadala ustanovení stran ekonomického systému ČSR. Devátá kapitola rámcově pojednávala o záležitostech státního občanství, státního území a symbolů. Na desátou kapitolu zbývala závěrečná a přechodná ustanovení.²¹⁹

Prohlášení, kterým ústava začíná, značí víc než jen úvodní pasáž. Je formulí především otevírací a zakládací, již nelze chápat izolovaně v samostatné rovině povinné dávky patosu. Před tím ostatně varuje § 171 odst. 1 téhož dokumentu: „*Všechny části této ústavy (prohlášení, základní články a podrobná ustanovení) platí jako celek.*“ A odst. 2 vzápětí: „*Při výkladu jednotlivých ustanovení této ústavy je třeba vycházet z ducha tohoto celku a ze zásad, na kterých je založen.*“²²⁰

---

²¹⁹ SCHELLE, Karel. Vývoj státu v letech 1948-1992. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 525. ISBN 978-80-7380-575-3.

²²⁰ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

Otevřeně funkci Prohlášení v novém korpusu ústavního práva popisuje Důvodová zpráva ke Květnové ústavě v kapitole Výklad ústavy: „*Úvodní prohlášení není ovšem právní normou v běžném slova smyslu. Je politickou proklamací, bude však pro novou ústavu její nejdůležitější interpretační pomůckou.*“²²¹

Co s ústavněprávními následky Prohlášení proklamuje? Systém lidové demokracie. Ten pojímá ve dvou dimenzích. Historické, kdy převypravuje českou a slovenskou minulost jazykem přirozeně nasměrované vývojové linky, která jinam než v přítomnou lidovou demokracii, věrna zákonitosti samé, vyústit nemohla. Křiklavě z ústavní preambule čiší averze vůči několikerým společenským skupinám definovaným třídě (podnikatelé) a možná překvapivě i národnostně (Němci). Averzi pak jaksi „kompenzuje“ obdivným přilnutím k SSSR. Neváhá se vyhnout faktografickým faulům, zvláště co do zavádějících analogií. Například srovnává-li podnikající střední třídu prvorepublikového Československa s „*panskou šlechtou*“ 15. století.²²²

A v dimenzi futuristické. Předposlední odstavec Prohlášení lidovou demokracii na jednu stranu hájí jako logický důsledek dějin. Leč důsledek dočasný roubující cestu k vyššímu řádu, jímž označuje socialismus. Poslední odstavec preambule obě dimenze pojmenovává duchem ústavy, neboť sděluje:

„V tomto duchu stanovíme v druhé části ústavy její základní články, v třetí pak je rozvádíme do podrobností a hodláme tak dáti pevný podklad právnímu řádu naší lidové demokracie.“²²³

4.1.2 Ústavní práva proti ústavě

„Interpretační pomůckou“ Prohlášení „*duch ústavy*“ redefinuje lidskoprávní garance z ústavní první kapitoly. Základní práva s ústavní ochranou osnova kapitoly přiznává občanům ČSR oproti předchozí ústavní úpravě,

---

²²¹ Důvodová zpráva k Ústavě 9. května podle GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, s. 59-60. ISBN 80-246-0520-1.

²²² Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²²³ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

s výjimkou práv menšin, v neztenčené šíři. Navíc zakotvuje četná práva sociální, včetně práva na práci, odpočinek i ochranu zdraví.²²⁴

Jenže závěrem kapitoly, přesně v § 37 odst. 1, ochrana základních práv získává limit ustanovením: „Projevy a činnost směřující k tomu, aby byla ohrožena samostatnost, celistvost a jednota státu, ústava, republikánská státní forma a lidově demokratické zřízení, jsou trestné.“²²⁵ Projev chápaný za ohrožení ideologického konstruktu („lidově demokratické zřízení“) zakládá trestní odpovědnost – zní princip ústavního pořádku od roku 1948. Aby trestní předpisy zůstaly ústavně konformní, musí podle Ústavy 9. května uzákoňovat trestnost oponentní názorů a alternativních hodnot.

Pod ústavní ochranu politických, tvůrčích nebo náboženských svobod výslovně slíbenou předchozími paragrafy přitom uchýlit se nedovoloval hned další odstavec (§ 37 odst. 2): „Zneužívat práv a svobod občanských k těmto záměrům je nepřipustné. Zejména se zakazuje šířit jakýmkoli způsobem a v jakékoli podobě nacismus a fašismus, rasovou a náboženskou nesnášenlivost a nacionální šovinismus.“²²⁶ Do konfrontace občanských svobod a státní ideologie vchází prvně zmíněné jako slabší element. Pikantní je věta o zákazu nacionálního šovinismu, vzpomeneme-li protiněmeckého ostří preambule.

Zdálo by se odvoditelné, že „zneužitím práv k ohrožení lidové demokracie“ bylo lze odůvodňovat jen vyjmutí z ústavněprávní ochrany implikující „riziko“ aktivního politického obsahu jako například u svobody projevu či shromažďování. Ve skutečnosti příslušné interpretační ustanovení neváhal komunistický režim obrátit ani ke zkonstruování limitů práv sociálních. Vládním nařízením 20. dubna 1953 ustavená komise „škrtem pera“ připravila 263 občanů ČSR zcela o výplatu starobních důchodů. Mezi postiženými nechyběli například právník a ministr financí první republiky Karel Engliš nebo jeden z premiérů ČSR 20. let Jan Černý.²²⁷ Květnová ústava v tomtéž čase nadále přiznávala v § 29 odst. 1 zaopatření ve stáří „všem občanům“.²²⁸

---

²²⁴ GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, s. 16. ISBN 80-246-0520-1.

²²⁵ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²²⁶ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²²⁷ KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 33. ISBN 978-80-7364-049-1.

²²⁸ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

Zastání před ideologicky motivovanou zvůli nezaručovala ani veřejná správa. I jí ústava, v § 36 odst. 1, nařídila jednostrannou politickou bdělost: „*Všechny veřejné orgány jsou povinny spravovat se při výkonu svého úřadu nebo služby zákonem a zásadami lidově demokratického zřízení.*“²²⁹

A soudní moc? Rovněž té politickou neutralitu ústava zakázala. Základním článkem XI odst. 3: „*Soudcové vykonávají svůj úřad nezávisle, jsouce vázáni jen právním řádem lidové demokracie.*“²³⁰ Pro srovnání, § 98 odst. 1 bývalé platné ústavy z února 1920 obsahoval: „*Veškerí soudcové vykonávají svůj úřad neodvisle, jsouce vázáni jen zákonem.*“²³¹

Sedmá kapitola Květnové ústavy vázanost soudců čistě na zákony překročila ještě pompézněji v § 143: „*Soudcové slibují přísahou, že budou zachovávat zákony a nařízení, vykládat je v duchu ústavy i zásad lidově demokratického zřízení a rozhodovat nestranně.*“²³² Vytknout u citovaného ustanovení třeba dvojí bizarnost. Soudci jsou nuceni slibovat nestrannost a zároveň výklad práva „*v duchu ústavy*“ (viz Prohlášení) „*i zásad lidově demokratického zřízení*“. Dále je váží nařízení stejně jako zákony. Zákony a podzákoné normy ústava vyrovnává. Nově nabývají skoro ekvivalentní právní síly. Rozdíl v postavení zákona a nižších právních předpisů podporovala holá symboličnost, rozhodovací nesvébytnost parlamentu, který zmocňovacími zákony přenášel na vládu částí vlastní působnosti. Té tak stačila regulace nařízeními, eventuálně prováděcí vyhláškou rezortně příslušného ministerstva. Vítanou a politicky, ne však právně, obhájitelnou záminkou se ukazovala centrálně řízená plánovací ekonomika, kterou komunistický režim zaváděl s ambicí pro celé hospodářství od října 1948.²³³

Tradiční systematika právních norem inkasovala od komunistického režimu nivelizační otřes s dopady nešetřícími ani prvenství ústavy. A s příčinami rozeznatelnými právě v její liteře, která § 65 odst. 1 odmítla specializovaný ústavní soud: „*Předsednictvo Národního shromáždění podává, je-li věc sporná,*

---

²²⁹ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²³⁰ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²³¹ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

²³² Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²³³ KUKLÍK, Jan a SKŘEJPKOVÁ, Petra. Znárodnění, likvidace soukromých živností a právní úprava plánování a státem řízené ekonomiky. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 98. ISBN 978-80-87284-17-9.

*závazný výklad zákonů a rozhoduje výlučně o tom, zda zákon nebo zákon Slovenské národní rady odporuje ústavě anebo nařízení zákonu.*²³⁴

Důvodová zpráva tuto proměnu vrcholného institucionálního rámce státu, připomínající nahuštění v jediný uzavřený bod, nepominula, přičemž se ji snažila zdůvodnit komplexním výkladem:

*„Odstraňujeme všechny zvláštní orgány, které byly více méně byrokratické povahy a které fakticky stály nad Národním shromážděním. Mám na mysli především ústavní soud. Naše koncepce vychází z představy, že tyto tři orgány, t.j. parlament, prezident a vláda, mají spolupracovat jako orgány jednotné lidové moci, nikoli pracovat proti sobě jako představitelé nějakých zvláštních moci. Proto zavádíme v kapitole Národní shromáždění, t.j. v kapitole druhé, velmi důležitou novinku: rozšiřujeme totiž velmi značně funkci předsednictva Národního shromáždění. K funkci, kterou vykonávalo dosud, k řízení schůzí, přidáváme funkci dřívějšího Stálého výboru a k tomu ještě funkci bývalého ústavního soudu.*²³⁵

Předsednictvo si podle § 63 odst. 1 Květnové ústavy volilo Národní shromáždění. V ústavě scházel nárok na jeho členy ve smyslu právní kvalifikace. V předsednictvu zasedali poslanci vzeší ze stejných voleb pro totéž volební období jako ostatní, kteří o členech předsednictva mezi sebou hlasovali. Při absenci parlamentní opozice, jež v systému Národní fronty chyběla již za třetí republiky, ovšem komunistický režim ji postavil „mimo zákon“ bez zastření, § 63 odst. 1 ústavy znamenal ústavní přezkum norem (zákonů i nařízení) těmi a výhradně těmi, kdo je předkládají a schvalují. Ochrana ústavy, zahrnujíc v to základní práva a svobody občanů, rozvržení systémových rolí jednotlivých institucí a ústavní principy, sestoupila na druhý schod, níže pod naléhavost aktuální normotvorby, pro jejíž hladký schvalovací průběh ústavu bylo lze (a s ní v souladu!) upozadit, obejít. Tento proces oslavuje důvodová zpráva k ústavě. Za hlavní kritérium ústavního přezkumu parlamentním předsednictvem doporučuje „spolupráci orgánů jednotné lidové moci“. Až se chce napsat, k čemu taková ústava. K čemu ústava situovaná mimo vrchol soustavy právních norem? K čemu ústava s návodem na relativizaci vlastních závazků? Hovoříme vůbec o ústavě?

---

²³⁴ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²³⁵ Důvodová zpráva k Ústavě 9. května podle GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, s. 55. ISBN 80-246-0520-1.

Jak patrnost problému, zvláště v praktických následcích pro ochranu základních práv, výstižně shrnul ústavní právník Josef Zimek: „*Výsledkem tohoto přístupu bylo sice zakotvení práv člověka v rámci demokratických tradic ústavou, která se však stala jen formálním textem bez skutečné ochrany v praktickém životě.*“²³⁶

„Skutečně chránit v praktickém životě“ ústava „svým“ právům znemožňovala někdy základním výkladovým rozpětím, kterým chránila co do důsledku jejich ohrožovatele vzorněji jak držitele. Například v § 8 přiznává občanům právo vlastnit majetek, ba ho nabývat a obhospodařovat za účelem zisku. V čl. XII odst. 1 však stupeň ústavněprávní ochrany soukromých vlastníků stratifikuje následovně: „*Hospodářská soustava Československé republiky je založena: na znárodnění nerostného bohatství, průmyslu, velkoobchodu a peněžnictví; na vlastnictví půdy podle zásady „půda patří tomu, kdo na ní pracuje“; na ochraně drobného a středního podnikání a na nedotknutelnosti osobního majetku.*“²³⁷

Za povšimnutí stojí ochranná diskrepance mezi majetkem k podnikání a majetkem osobním. První je pod ochranou, avšak jen druhý jmenovaný nedotknutelný. Co tato „nedotknutelná“ vlastnická esence značí? V § 158 odst. 2 ústavy se lze dočíst: „*Osobní majetek občanů je nedotknutelný. Toto ustanovení se týká zejména předmětů domácí a osobní spotřeby, rodinných domků a úspor nabytých prací, jakož i dědického práva na ně.*“²³⁸ Nedotknutelnost nevzniká bezpodmínečně, ale požívá ji vlastník předmětu potřebného z hlediska „*domácí a osobní spotřeby*“. Zanedbat nelze ani ukazatel práce coby zdroje nabytí majetku. Pojem práce přestává s komunistickým režimem platit za ekonomický termín, státně-stranická moc ho přetáčí do pro politický kalkul zneužitelné, protože variabilně nastavitelné, fráze povolné tomu, kdo vládne. Ke statusu pracujícího nestačí vlastní, třeba až úmorné, nasazení. Irelevantní je prokázaný výkon. Rozhoduje vrchnostenská interpretace. Stigmatem tzv. vykořisťovatele může „ocejchovat“ třeba živnostníka nemajícího zaměstnanců, a tudíž bez příležitosti kohokoli „vykořisťovat“. Spojíme-li tuto novou pojmovou ohebnost s nedotknutelností stran předmětů z vlastní pracovní činnosti podle § 158 odst. 2

---

²³⁶ ZIMEK, Josef. *Ústavnost a český ústavní vývoj*. 4., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 145. ISBN 978-80-210-5255-0.

²³⁷ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²³⁸ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

ústavy, vyvodíme, že nedotknutelným v pravém slova smyslu, tj. univerzálním, nezamýšlelo komunistické ústavní právo vlastnictví žádné.

Mimo tzv. socialistický sektor zastoupený přímo státním (tzv. národním) a družstevním majetkem. Jejich rozsahu ústava omezení nekladla. Soukromí vlastníci kdežto nesměli provozovat podnik nad 50 zaměstnanců. Rozsah soukromě vlastněné půdy ústava zastropovala 50 hektary.²³⁹ Zde si však limity dané výměrem plochy sama nachystala k (dalšímu) legálnímu stlačení. Jak? § 159 odst. 1 strop 50 hektarů nepočítal na jednu osobu. Citují: „*Nejvyšší přípustná výměra půdy, která smí být v soukromém vlastnictví jednotlivce nebo spoluvlastníků nebo společně hospodařící rodiny, je 50 hektarů.*“²⁴⁰ Pro představu, pokud několik menších rolníků v minulosti spojilo polnosti, třeba z právní příčiny sňatku, čímž dosáhlo na spoluvlastněnou půdu celkové výměry nad 50 hektarů, s nástupem komunistického režimu ji dikcí ústavy pozbylo. Tím „ochrana“ vlastnického práva u zemědělců nekončila. Byl zde ještě druhý odstavec § 159: „*Soukromé vlastnictví půdy je u zemědělců, kteří na ní sami pracují, do výměry 50 hektarů zaručeno.*“²⁴¹ Opět se vrací otázka autoritativního nadefinování „práce“, zde s předpokladem samostatnosti. Když majiteli statku vypomáhá vlastní rodina, pracuje na půdě sám? Podle dikce § 159 odst. 1 nejspíše ano. A vypomáhá-li mu soused výměnou za podíl z úrody nebo reciproční výpomoc zase na jeho pozemcích? Ústava hovořící o zárukách pro soukromé zemědělce v duchu výše citovaných podmínek, v reálu právě nejasností uzákoněných limitů, garance rozvolňovala. Až natolik, že byly uchopené k obrácené taktice. Což vynikalo zvláště vinou hodnotové vykořeněnosti nastupujících strážců a vykladačů zákona. Dovoluji si příhodně odkázat na slova z rozhovoru mezi Karlem Vašem, vojenským prokurátorem, a Bedřichem Reicinem, představeným vojenských zpravodajců, během diskuse před zinscenovaným procesem s generálem Heliodorem Píkou. Proces proti generálu Píkovi, přesněji použitý výňatek, nesouvisí s tématem ochrany vlastnických práv za komunistického režimu zdánlivě. Ilustruje totiž v netendenční zkratce poměr nositelů státní moci k principiální konzistenci práva názorně i určitě: „*Tak mi, Bedřichu, rovnou řekni, kolik pro toho Píku potřebuješ – patnáct let, nebo rovnou*

---

²³⁹ SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 266. ISBN 978-80-7478-998-4.

²⁴⁰ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²⁴¹ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

provaz? (...) *Od toho jsem přece právník, abych udělal paragraf, jaký je potřeba.*²⁴²

Těž majitelé podniků do 50 zaměstnanců si svým právním postavením rozhodně jisti být nemohli, neboť § 153 odst. 1 Květnové ústavy vyložil okruh státem vlastněné ekonomiky těmito slovy: *„Která hospodářská odvětví a které hospodářské nebo jiné hodnoty jsou znárodněny a v jakém rozsahu, stanoví zákony.*“²⁴³ Ani menší podniky nebyly pro futuro ze znárodnění (zestátnění) vyloučeny.

Ústava, byť část privátních podnikatelských aktivit uznávala, pokrývala jejich potencialitu zdaleka nejen rozsahem. Ústavní zakotvení jednotného hospodářského plánu podřadilo inkriminovanou složku lidské svobody kvalitativně, a to způsobem, kdy o legálním soukromém podnikání šlo uvažovat jen ve velmi abstraktní rovině, jelikož všem fyzickým i právnickým osobám novou ústavou vyvstávala povinnost uzpůsobit svou hospodářskou činnost státnímu plánování.²⁴⁴ Pro srovnání, § 420 odst. 1 nynějšího občanského zákoníku: *„Kdo samostatně vykonává na vlastní účet a odpovědnost výdělečnou činnost živnostenským nebo obdobným způsobem se záměrem činit tak soustavně za účelem dosažení zisku, je považován se zřetelem k této činnosti za podnikatele.*“²⁴⁵ Ústavněprávní sekundarizací zisku se ze soukromého podnikání vytratil pojmový znak, bez něhož fungovalo leda coby vnější obal „tvrdého“ de iure znárodněného jádra.

Už z ústavního rámce lze vyvodit základní orientaci ekonomické politiky nového režimu – na likvidaci soukromých forem podnikání. Soukromá forma podnikání obnáší soukromý zdroj obživy. A soukromý zdroj obživy člověka-občana situuje do nezávislého postavení vůči rozpočtovým milodarům státu. Obráceně, občan příjmově zcela připoutaný k veřejným penězovodům ekonomickou nezávislost na státu ztrácí, kterýžto druh svobody ho svým nedostatkem podrobuje politickým pobídkám důsledněji a bezprostředněji.

---

²⁴² VAŠ, Karel. Rozhovor s Bedřichem Reicinem ve svědectví zapisovatelky Ludmily Řiřicové-Uhlířové, květen 1948 podle BENČÍK, Antonín a Karel RICHTER. *Vražda jménem republiky: tragický osud generála Heliodora Píky*. Vyd. 3., nově dopl. Praha: Ostrov, 2006, s. 26. ISBN 80-86289-47-8.

²⁴³ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²⁴⁴ ZIMEK, Josef. *Ústavnost a český ústavní vývoj*. 4., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 149. ISBN 978-80-210-5255-0.

²⁴⁵ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

V kauze totalitního státu, do něhož komunistický režim ČSR uvrhl, s násobnou drtivostí. Ve středoevropských kulisách se opakovala svižná ekonomická monopolizace od zařízení „brzd a protivah“ „od břemeněným“ erárem podle ruského, resp. sovětského, modelu. Normální trh v hospodářském slova smyslu vystřídal trh sui generis deformovaný mimoekonomickými faktory – morální „flexibilitou“, strojenou oddaností (servilitou), upachtěnou konformitou. Subsystem prezentovaný projevy kolaborace, anomie, korupce, životní rezignace a také tzv. šedé ekonomiky. Nehledě na zmíněné výstřelky přesto plnil účel, s nímž byl od počátku budován. Vtěsnáno do jediné věty z pera právního historika Dragutina Pelikána: „*Ač z jedné strany [ony výstřelky] protikladné socialistickému pořádku, ve skutečnosti prohlubovaly závislost obyvatelstva na totalitní moci a vedly ke smířlivosti s její existencí.*“²⁴⁶

Ústavněprávními důsledky v oblasti lidských a občanských práv nastolovalo poučkové právo situaci z hlediska jednotlivého adresáta příkře odlišnou od aplikační praxe starého právního řádu, jak jej utvářely principy ústavy z roku 1920, nanejvýš do závěru 30. let. Přesto však formální literou Květnová ústava mátna náznaky až učebnicové kontinuity. V § 19 odst. 1 provolávala: „*Svoboda tvůrčí činnosti duševní se zaručuje. Vědecké bádání a hlásání jeho výsledků, jakož i umění a jeho projevy jsou svobodné, pokud neporušují trestní zákon.*“²⁴⁷ Pro srovnání, prvorepubliková ústavní úprava téhož, jen v § 118: „*Vědecké bádání a hlásání jeho výsledků, jakož i umění jest svobodné, pokud neporušuje trestního zákona.*“²⁴⁸ Přeloženo: citované pasáže obou ústav zaručují plnou tvůrčí svobodu v limitech trestního práva, tedy do spáchání činu kvalifikovaného platným trestněprávním předpisem jako delikt. Avšak právě odlišná funkce trestního práva, a z toho plynoucí odlišné skutkové vymezení deliktu mezi komunistickou a demokratickou, liberální, právní naukou zapříčiňovaly, že tyto limity umělcům a vědcům odhalovaly nesouměřitelné podmínky k seberealizaci, byť uvozené příbuzně znějící zásadou.

6. října 1948 Národní shromáždění, po „manifestačních“ volbách v květnu téhož roku zaplněné prokomunisticky orientovanými poslanci bez ohledu na

---

²⁴⁶ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 64. ISBN 80-7179-432-5.

²⁴⁷ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²⁴⁸ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

stranickou příslušnost, přijalo zákon na ochranu lidově demokratické republiky. § 4 odst. 1 zákona stavěl trestněprávní meze tvůrčí svobodě následovně:

„Kdo hanobí republiku, kdo potupí jméno nebo symbol republiky, zejména její znak, vlajku, barvy nebo státní hymnu, nebo kdo zničí, poškodí nebo odstraní symbol republiky, zejména její znak, vlajku nebo barvy, nebo vypodobení presidenta republiky nebo jeho náměstka v úmyslu projevit opovržení republiky nebo nepřátelské smýšlení o ní, bude potrestán pro přestupek vězením od osmi dnů do šesti měsíců.“²⁴⁹

Odst. 2 trest zpřísnoval až na dva roky „*tuhého vězení*“ pro „pachatele“, který se skutku vylíčeného v prvním odstavci dopustil veřejně.²⁵⁰ Rozumí se tím, dedukcí, že občan komunistické ČSR mohl strávit půl roku ve vězení pouze za to, nakreslil-li si doma pro sebe, bez zájmu o publicitu, karikaturu Klementa Gottwalda.

Vzhledem k definiční prostupnosti skutkových podstat zákona č. 231/1948 Sb. mohl uměleckého tvůrce represivní odezvou za „neuvědomělost“ díla stihnout trest o stupeň (mnohaleté či doživotní odnětí svobody) až dva (poprava) závažnější. Trestem smrti totiž zákon sankcionoval velezradu, k jejímž skutkovým znakům, společně třeba s úsilím o odtržení části státního území, v § 1 odst. 1 písm. c) přiřazoval pokus: „...*zničit nebo rozvrátit lidově demokratické zřízení nebo společenskou nebo hospodářskou soustavu republiky...*“.²⁵¹

„Lidově demokratické zřízení“ i „společenská nebo hospodářská soustava“ neodrážely dobově neutrální právní hodnotu. Vyjadřovaly ideologický konstrukt oktrojovaně vštípený ústavní preambulí a podřízený programatice KSČ, jejíž vrcholný aparát si obé co do interpretace monopolně přisvojil. Od toho zbývalo málo, aby se nadřadil justici v paušálním významovém rozsahu. Dochována je zpráva politického byra ÚV KSČ z 23. srpna 1954, v níž nevybíravě káralo ministerstvo spravedlnosti a generální prokuratura za opomenutí postoupit v jedné kauze návrhy na trest komunistické straně. Jak však zprávu byra glosou v knize *Zpráva o organizovaném násilí* doprovodil Vilém Hejl, spisovatel a sám politický

---

²⁴⁹ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky.

²⁵⁰ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky.

²⁵¹ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky.

věžeň 50. let: „*Důvodů k podobným výtkám ovšem měly stranické orgány jen pramálo.*“²⁵²

Zákon na ochranu lidově demokratické republiky nahradil od 1. srpna 1950 trestní zákon. Přestože ten ve struktuře právního řádu nastupoval na místo po tímto zrušeném zákonu č. 231/1948 Sb., ve smyslu politiky účelového zatížení jej dále rozvíjel napříč celými 50. lety, dokladem čehož se zdá už shodné teoretické zázemí – teze o zostřování třídního boje.²⁵³ K zvýšenému uplatňování tohoto výchozího paradigmatického předpokladu nabádal Klementa Gottwalda při návštěvě Moskvy v září 1948 osobně J. V. Stalin nespokojený s extenzí, na jeho vkus miniaturní, čistek prováděných KSČ během únorové krize 1948 a bezprostředně po ní. Sovětským komunistickým špičkám vadila především nekolosálnost únorového „rozdrcení reakce“, již by snad mohly napravit politické monstrprocesy.²⁵⁴

V září 1948 k tomu na poradě krajských tajemníků KSČ přednesl Rudolf Slánský pokyny: „*Musíme rozvinout ostrý boj proti reakci po linii ideologické, politické a administrativní... Musíme přestat reakci hrozit. Právě nám bylo vytýkáno, že mnozí představitelé strany pronášejí silná slova, ale skutek utek.*“²⁵⁵ 27. listopadu 1952 „*ostrý boj proti reakci*“ porazil svého stratéga. Státní soud vynesl nad Slánským, a s ním nad dalšími deseti příslušníky komunistické státně-stranické elity, rozsudek trestu smrti. 3. prosince téhož roku byly absolutní verdikty vykonány.²⁵⁶ Tehdy už přes dva roky platil trestní zákon, jenž za hlavní účel trestu v § 17 odst. 1 písm. a) stanovil „*zneškodnit nepřátele pracujícího lidu*“.²⁵⁷ Trestní právo navíc „inovoval“ materiálním pojetím trestného činu.

---

²⁵² HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha: Univerzum Praha, 1990, s. 178-179. ISBN 80-85207-01-x.

²⁵³ VOJÁČEK, Ladislav. Vývoj práva v letech 1948-1992. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 623. ISBN 978-80-7380-575-3.

²⁵⁴ KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 27. ISBN 978-80-7364-049-1.

²⁵⁵ SLÁNSKÝ, Rudolf. Pokyn na poradě krajských tajemníků KSČ, září 1948 podle KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 27-28. ISBN 978-80-7364-049-1.

²⁵⁶ KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992. Archiv (Mladá fronta), s. 249, 253. ISBN 80-204-0269-1.

²⁵⁷ Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

V něm generuje zvláštní podmínku trestnosti nebezpečnost sporného jednání pro společnost. Přesnější indicie k rozpoznání společenské nebezpečnosti leč trestnímu zákonu scházela.²⁵⁸

Prof. Kubeš ve své, nakonec oslyšené, koncepci poválečné ústavy prosazoval do kapitoly o základních právech vtělit pojistku, která by státní moc omezovala v intencích legální lidskoprávní suspense, tedy v ignoraci ústavně zaručených práv zákonem. Záchrannou brzdu ústavnosti by tlumočila zásada, podle níž:

„...stát, resp. jeho orgány, smí zakročovat proti jednotlivým občanům jen tehdy, když jim to právní řád výslovně dovoluje, že neplatí opak této zásady, totiž že jest jim dovoleno vše, co jim právní předpisy výslovně nezakazují.“²⁵⁹

V konkrétní rovině představitelného by kubešovská pojistka bránila výpadům dovnitř zóny občanských svobod obyčejným zákonem, pro což si žádala základní práva v ústavě katalogizovat dostatečně soustavně a zároveň jednotně na to, aby jejich limity neobsahoval, ani obsahovat nemohl, jiný zákon než ústavní.²⁶⁰

Zásadou „co je v ústavě, lze měnit jen ústavou“ Vladimír Kubeš reflektoval sklon k legálnímu bezpráví, regulárnímu obcházení, resp. popírání, ducha ústavy, jádra a smyslu ústavněprávních garancí, jak mu, ačkoli jemně a ještě skrytě, dopřával sluchu již právní systém Československa mezi světovými válkami. Ona „jemnost“ a „skrytost“ pak přímočaře přerůstala v samozřejmou kvitanci s destabilizací osvojených vzorců politické kultury – lhostejno nakolik, v jaké procentuální proporcí pod tlakem zintenzivňující se agrese (proti)systémových hybatelů domácích či vnějších. Příklady řečené zákonitosti se dostavily prvně po přijetí mnichovského diktátu ze září 1938. V prosinci ještě téhož roku zavedla Česko-Slovenská vláda nařízení č. 355/1938 Sb., o politických stranách. Nařízení s právní silou zákona propůjčenou od nedlouho předtím

---

²⁵⁸ VOJÁČEK, Ladislav. Vývoj práva v letech 1948-1992. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 623. ISBN 978-80-7380-575-3.

²⁵⁹ KUBEŠ, Vladimír. O ideji politické demokracie podle SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 255. ISBN 978-80-7478-998-4.

²⁶⁰ SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 255. ISBN 978-80-7478-998-4.

schválené zmocňovací ústavní normy podmiňovalo vznik nových politických stran pouze, odsouhlasila-li jej vláda. Vznik nové strany mohla vláda nepřipustit bez povinného zdůvodnění. Politickou stranu, i přes vystavené povolení, byl kabinet oprávněn rozpustit, jestliže dospěl ke stanovisku, že svou činností ohrožuje veřejný zájem.²⁶¹ Nařízení z prosince 1938 legalizovalo bezprecedentní zásahy exekutivy do ústavního spolčovacího práva. Skandálnější tím evidentněji, když zjistíme, kdo tvořil tehdejší vládu. Straničtí politici, již se tak usnesli na zákonném mechanismu, kterak držet své případné rivaly mimo řádné politické kolbiště.²⁶²

Zásahy druhorepublikové státní moci. A bezprecedentní, jenže neprotivící se liteře ústavy Československé republiky první, která v § 113 odst. 2 připouštěla: „*Spolek může býti rozpuštěn, jen když jeho činností byl porušen trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád.*“²⁶³

A nejen to. Odst. 3 zmíněný paragraf doplňoval: „*Zákonem mohou se zavést omezení zvláště pro shromáždění na místech sloužících veřejné dopravě, pro zakládání spolků výdělečných a pro účast cizinců v politických spolcích. Tímto způsobem může se stanovit, jakým omezením podléhají zásady předcházejících odstavců za války nebo tehdy, vypuknou-li uvnitř státu události ohrožující zvýšenou měrou republikánskou státní formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek.*“²⁶⁴

Spolčovací svoboda zde narážela na dvojí bariéru – trestní právo a zohlednění „*události ohrožující zvýšenou měrou republikánskou státní formu*“. Druhá bariéra nepředstavovala ani důvod (dlouhodobě) právní. Jen akutní prvek jakési spíše volné politické úvahy.

Celospolečenská zkušenost derogační, politicky načasovatelné relativity ústavních práv, je-li jazykem ústavy přípustné jejich omezení běžnými zákony, činila Kubešovu preventivní klauzuli velice důvodnou. Nakonec, jak víme, zákonodárny sbor upřednostnil 9. května 1948 ústavněprávní koncepci jiného

---

²⁶¹ SCHELLE, Karel. Vývoj státu v letech 1620-1948. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 346. ISBN 978-80-7380-575-3.

²⁶² ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, s. 901. ISBN 80-7277-000-4.

²⁶³ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

²⁶⁴ Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

profesora – Vladimíra Procházka. Koncepci, jež navázala na zažitou možnost pozastavení a selekce účinnosti ústavně zaručených práv autoritou komparativně nevýznamnějších právních předpisů.

Komunistický režim dovedl „deaktivaci“ elementárních svobod normami nižší právní síly na absurdní, a přitom krystalicky krutý, zenit. Kde druhá republika vyžadovala zákonného zmocnění, státní správa konce 40. a celých 50. let působila pro potlačení základních práv „ospravedlněna“ směrnicemi jednotlivých ministerstev, tedy akty v hierarchii právních norem ležícími ještě pod nařízeními vlády. Směrnice ministrů národní bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti z 22. října 1951 udělily pravomoc komisím ONV určit, která z rodin žijících ve spádových vesnicích opustí své dosavadní bydliště. Od listopadu 1951 do léta 1953 komise ONV na bázi tohoto rádobý zmocnění vysídlily 1888 rodin, tj. 8264 osob.²⁶⁵

V roce 1953 platil za „právní podklad“ oběžník ministerstva vnitra z 19. června 1953. Dokument, adresovaný krajským národním výborům a Ústřednímu národnímu výboru v Praze, rušil pracovní poměry zaměstnancům mstou za účast na protestech proti měnové reformě provedené rovněž v červnu téhož roku. Režimní svévolí ztratila zaměstnání kupříkladu řada pracovníků v Závodech V. I. Lenina, jak zněla dobová firma plzeňských Škodových závodů. Právě Plzeň se stala epicentrem protestů proti „reformě“, která znatelně zhoršila životní úroveň občanů ČSR zejména ztrátou značné části úspor a dvojnásobným zvýšením cenové hladiny. Propuštěné zaměstnance režim vyprovodil do dalšího života stigmatem s podobou náповědné „všeříkající“ poznámky v občanském průkazu „*Akce 1. červen 1953.*“²⁶⁶

Nikoli vzácně se děly i takové postupy komunistického státního aparátu, četností vlastního výskytu systematické až permanentní, u nichž jakýkoli legalizační formální pramen práva chyběl docela. Plné nahrazení právního rádu „právem silnějšího“ vykazovaly bezpečnostní složky. To znamená příslušníky sborů z titulů svých hodností a funkcí odpovědné za přesný opak – ochranu

---

²⁶⁵ KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 29. ISBN 978-80-7364-049-1.

²⁶⁶ VALENTOVÁ, Vendulka. Trestní postih účastníků plzeňských protestů proti měnové reformě v roce 1953. In: BLÁHOVÁ, Ivana. *Oběti komunistické spravedlnosti: právní aspekty politických procesů 50. let 20. století*. Praha: Auditorium, 2013, s. 85-86, 101-102. ISBN 978-80-87284-48-3.

zákona. „Vzorově“ si při potírání reziduí právního státu počínala StB, o jejichž vyšetřovacích metodách hovořila zpráva československého ministerstva vnitra z 30. ledna 1963 dosti výmluvně:

„Při vyšetřování řady osob tzv. centra a ostatních politických případů bylo používáno hrubého násilí a psychického nátlaku na vyšetřované osoby, označené za nepřítelé. Tím bylo na nich vynuceno doznání, které nebylo seriózně podloženo důkazy o trestné činnosti.“²⁶⁷

4.1.3 Nedělená dělba moci

Institucionální kapitoly Ústavy 9. května, hodnoceny skrze svou literu, držely kurz dělby moci. Zákonodárnou roli plnilo jednokomorové Národní shromáždění s volenými 300, od roku 1954 po reformě volebního systému s 368, poslanci. Národní shromáždění přijímalo zákony, volilo prezidenta republiky, vyslovovalo důvěru vládě, měnilo ústavu, rozhodovalo o vypovězení války i schválení nejdůležitějších mezinárodních smluv. Prezident republiky reprezentoval stát navenek, sjednával a ratifikoval mezinárodní smlouvy, přijímal a pověřoval diplomaty, podepisoval zákony schválené Národním shromážděním, přičemž je s připomínkami mohl vrátit k opětovnému projednání, jmenoval vládu nebo uděloval amnestii. Vláda, souzeno ryze zněním ústavního textu, zůstávala odpovědna Národnímu shromáždění, stála na čele státní správy, usnášela se k návrhům zákonů pro parlament či vydávala vládní, vlastní, nařízení. Ústava dále zmiňovala jistou svébytnost Slovenska, jemuž ponechávala dva vrcholné sbory – SNR jako zákonodárný orgán pro slovenské záležitosti a Sbor pověřenců – exekutivní ústavní orgán národně-regionálního typu.²⁶⁸

Jenže dělbu moci poúnorová ČSR neznala. Jak výkladem podávala Důvodová zpráva k Ústavě 9. května v kapitole Jádru nové ústavy:

„Vycházíme především z principu jednotné lidové moci. V nové ústavě provádíme zásadu, že moc ve státě je jen jedna, totiž moc svrchovaného lidu. Lid je tedy u nás nositelem suverenity, jediným suverénem. Z tohoto hlediska odmítáme teorii o dělbě státní moci na tři ‚moci‘ kvalitně od sebe odlišné, na

---

²⁶⁷ Zpráva Ministerstva vnitra Československé socialistické republiky, 30. ledna 1963 podle KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost: státní bezpečnost 1948-1956*. Brno: Doplněk, 1999. Knihy dokumenty, s. 142. ISBN 80-7239-024-4.

²⁶⁸ SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 266-272. ISBN 978-80-7478-998-4.

zvláštní moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Považujeme ji za pozůstatek monarchie a starších režimů; pro nás existuje ve státě jen jedna moc, moc lidu.“²⁶⁹

Žezla mocenského sjednotitele se chopil hlavní institucionální vítěz únorové krize 1948, KSČ. Osu státu reálně nevyplňovaly jednotlivé úrovně národních výborů. Jejich rozhodovací relevanci převzaly územně příslušné komunistické stranické orgány. Stejně, a navenek nejviditelněji, substituovalo ústavní instituce celostátního významu ústředí KSČ, na prvním místě Předsednictvo ÚV KSČ. Splynutí strany a státu, státu v podřízené úloze, vybudovalo nový systém jako státně-stranický. Jeho identifikačním atributem se ukazovala personální sladěnost mezi vrcholnými stranickými a státními funkcemi. KSČ si brzy osvojila majestát původce moci, již stát, s ohledem na zájmy strany a v závislosti na od ní vyslaných pokynech, administroval.²⁷⁰

Formálně však monopartajní systém ČSR ani po únoru 1948 nedeklarovala. Vláda a státně-politická grémia zevně (opticky) odpovídala systému Národní fronty. Ostatně, „obrodit“ Národní frontu prohlásili komunisté cílem svého postupu při únorové krizi. „Obrozená“ Národní fronta spočívala ve vyvrácení posledních relikvů funkcionální autonomie povolených nekomunistických stran. To se dělo předně instalací loutkových vedení. Neboli dosazením KSČ loajálních činitelů. Hlavní spolupracovníky (kolaboranty) získal komunistický režim mezi lidovci u Aloise Petra, jenž zformoval již 26. února 1948 Akční výbor ČSL, a Josefa Plojhara²⁷¹, odměněného funkcí ministra zdravotnictví, Plojharem zastávanou rekordně dlouhých 20 let až do Pražského jara 1968.²⁷² Za národní socialisty se téhož „poslání“ chopili Alois Neuman s Emanuele Šlechtou, ČSNS opanovali 29. února a přejmenovali ji na

---

²⁶⁹ Důvodová zpráva k Ústavě 9. května podle GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, s. 55. ISBN 80-246-0520-1.

²⁷⁰ KUKLÍK, Jan. Etablování komunistického režimu 1948-1950. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 86. ISBN 978-80-87284-17-9.

²⁷¹ CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 101. ISBN 80-86898-50-4.

²⁷² KONEČNÝ, Tomáš. *Kuriozitami církevních dějin*. Hradec Králové: Milan Hodek - Paper Jam, 2016, s. 149-151. ISBN 978-80-87688-63-2.

Československou stranu socialistickou (zkratka ČSS).²⁷³ Neuman do roku 1968 působil ve funkci ministra pošt, resp. spravedlnosti. Šlechta ve vedení technických rezortů (například ministerstva stavebnictví).²⁷⁴ Sociální demokracii, jak jsem popsal výše, KSČ se sebou „nechala“ 27. června 1948 sloučit. Proti vůli dvou třetin sociálnědemokratické členské základny.²⁷⁵

Povolnost zbylých národněfrontovních politických stran si KSČ pojistila novou organizací voleb. Podle ní kandidovala Národní fronta společně. Její kandidáti sdíleli společnou kandidátní listinu, přičemž kandidátní místa nebyla mezi „koaliční“ subjekty rozdělena paritně. V parlamentních volbách naplánovaných na 30. květen 1948 jich kandidáti nominovaní KSČ obsadili 70 %.²⁷⁶ Jakkoli se volič cítil sympatizantem jiného, nekomunistického, kandidáta Národní fronty, daná úprava voleb hlas pro něj přetvářela na hlas z největší části podporující kandidáty KSČ. Lze odvodit, že volební systém zavedený s etablováním komunistického režimu každou jednu ústavní, od výsledku voleb odvozenou, instituci ČSR sléval v monolitní mocenský blok bez autoregulačních mechanismů. Dělbá moci nepřešla práh konstituční litery. Politika KSČ se rovnala politice Národního shromáždění, vlády i prezidentského úřadu.

Kdo by vylučovací metodou doufal, že odolala alespoň jistá rozhodovací nezávislost slovenských ústavních orgánů, SNR a Sboru pověřenců, mýlil by se. Únorová krize na pivota slovenské politické scény katapultovala slovenské komunisty sdružené do KSS. KSS dosáhla na strategickou převahu v SNR a Sboru pověřenců jako KSČ uvnitř celostátních orgánů. Roku 1951 KSS jenže československá sesterská, de facto mateřská, strana začlenila zpět pod svoji

---

²⁷³ CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 101. ISBN 80-86898-50-4.

²⁷⁴ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, s. 907-911. ISBN 80-7277-000-4.

²⁷⁵ CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 101. ISBN 80-86898-50-4.

²⁷⁶ KUKLÍK, Jan. Etablování komunistického režimu 1948-1950. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 81. ISBN 978-80-87284-17-9.

organizační strukturu. KSČ se ujala nezakryté hegemonie také ve slovenské „národní“ politice.²⁷⁷

Systémovou realitu a pozitivněprávní kontury ústavního pořádku ČSR po únoru 1948 Květnová ústava z rozporů nevysvobodila. Dále a ještě očividněji dělila propastná vzdálenost smysl podstatného množství elementárních svobod, výslovně uznaných ústavou, pravidel obecného institucionálního rámce od „politiky všedního dne“, skrze kterou českoslovenští občané požívali torzo z taxativních předností svého nejvyššího zákona. Jaký tedy měla Ústava 9. května význam? Čemu sloužilo její vyhlášení?

4.2 Legimitita vs. legalita práva po únoru 1948

Britský politolog Andrew Heywood uvádí za neposlední funkci ústav legitimizační efekt. Proto se jich, podle něj, nezříkají ani režimy, kde představuje fasádu práva spíše než právo samé. Legitimizaci si od ústav, z Heywoodových zjištění, slibují režimy ve dvojí rovině. Napomáhají jim, mají jim napomoci, k integraci do mezinárodní soustavy. Jinými slovy, stát se akceptovatelnějšími navenek, pro jiné státy. A cílí na zvyšování důvěryhodnosti, respektu v chápání vlastních občanů.²⁷⁸

Vnějškovou legitimizaci ústava komunistickému režimu v ČSR dovoľovala s přispěním až svůdné návodnosti. Proti kritice domácí lidskoprávní situace a extrémní koncentrace moci československým komunistům stačilo odkázat na kapitolu o lidských právech ze začátku ústavního textu. Srovnat jejich garantovanou mez s předchozí, prvorepublikovou, úpravou i s listinami lidských práv a základních svobod liberálnědemokratických režimů. A případné reminiscence konkrétních politicko-represivních kauz odbyť jako kriminální záležitost, v níž perzekuovaní nečelí postihu za své postoje, nýbrž „prokázanou“ trestní činnost.

---

²⁷⁷ CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 102. ISBN 80-86898-50-4.

²⁷⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 3. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 372. ISBN 978-80-7380-115-1.

Legitimizaci vnějškovou pak v ústavním právu doplňuje funkce legitimizace vnitřní. Vlastně ta je pro režim mnohem důležitější, neboť Heywoodovými slovy: „...ústava jednak symbolizuje, jednak šíří hodnoty vládnoucí elity a systém vládnutí kryje legalitou.“²⁷⁹ Zde připomínám uvozující Prohlášení Ústavy 9. května. Cestou ústavní preambule se tribunové stanovisko KSČ, zatížené marxisticko-leninskou ideologií s nánosy panslavistického šovinismu, ocitlo na úrovni kmene hlavního zákona s právem absolutního interpretačního veta vůči mnohdy liberálně formulovaným (z pohledu občana) zásadám a (z pohledu státu) závazkům.

Zatímco Andrew Heywood sugeruje ústavě způsobilost komplexní právní řád a „jeho“ politický systém legitimizovat, tj. transformovat jej ve spravedlivé společenské zřízení, Gustav Radbruch, německý právní filozof první poloviny 20. století, razí vstříc rovnici ústava-legalita-legitimita lopotnější, leč empirii poplatnější, řešení. Radbruch ještě ve třicátých letech trval na stanovisku blízkém Heywoodovi. Do své učebnice *Rechtsphilosophie* z roku 1932 nekompromisně vepsal:

*„Pro soudce je profesní povinností realizovat vůli zákona, obětovat svůj vlastní právní cit autoritativnímu právnímu příkazu, ptát se pouze, co je po právu a nikdy, zda je to spravedlivé. Jakkoli nespravedlivě může právo tvořit svůj obsah, ukázalo se, že naplňuje vždy svůj účel již svou existencí. Opovrhujeme farářem, který káže proti svému přesvědčení, ale máme v úctě soudce, který se ve své věrnosti zákonu nenechá mást vzpírajícím se právním citem.“*²⁸⁰

Píše se rok 1946, 14 let po výše citovaném manifestu čirého právního pozitivismu zvyrazňuje Radbruch pointu svého článku *Zákonné bezpráví a nadzákonné právo* větami:

„Právo je vůle ke spravedlnosti. Spravedlnost však znamená: bez ohledu na osobu měřit všem podle stejného měřítka. (...) Jestliže zákony vědomě popírají vůli ke spravedlnosti, například lidem libovolně přiznávají a upírají lidská práva,

---

²⁷⁹ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 3. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 372. ISBN 978-80-7380-115-1.

²⁸⁰ RADBRUCH, Gustav. *Rechtsphilosophie*, 1932 podle KUBŮ, Lubomír. *Dějiny právní filozofie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 111. ISBN 80-244-0466-4.

*pak tyto zákony postrádají platnost, pak jim lid není povinen žádnou poslušností, pak i právníci musí najít odvahu upřít jim právní charakter.(...)*²⁸¹

Zdálo by se, že Radbruch pod zkušeností „zákonného bezpráví“ na způsob nacistické strany obrátil, a během 14 let přeplul k protějšnému, přirozenoprávnímu, břehu. Jeho postoj je však vycizelovanější. Cení si funkce právní jistoty, proto neztrácuje bezpodmínečnou hodnotu veřejnou mocí vydávaných norem naprosto. V podstatě jejich autoritu z holého titulu zahrnutí formálním pramenem práva hájí dál. Nerozporuje ji ani neúčelností a nespravedlností. Ovšem, a zde leží Radbruchův názorový posun od roku 1932, nespravedlnost zákona se nesmí stát značnou.²⁸²

Přesnějším a konsekventním překladem: „...kde se vůbec neusiluje o spravedlnost, kde rovnost, která představuje jádro spravedlnosti, byla při stanovování pozitivního práva vědomě popírána, tam je zákon nejen snad ‚nesprávným zákonem‘, ale spíše vůbec postrádá právní povahu. (...) Měřeno tímto měřítkem, celé partie národně socialistického práva si nikdy nezasloužily stát se platným právem. (...)“²⁸³

A skutečně, „celé partie národně socialistického práva“ byly coby právo „oduznány“. S velkým přispěním právě řečené argumentace právní naukou překřtěné na tzv. Radbruchovu formuli. V roce 1968 tak například Spolkovému ústavnímu soudu Spolkové republiky Německo (zkratka SRN) napomohla při koncipování nálezu ohledně německého nařízení č. 11 z 24. listopadu 1941 odnímajícího židovským emigrantům občanství a majetek. S uplatněním Radbruchova přístupu pozitivněprávní a jusnaturální syntézy prohlásili toto nařízení němečtí ústavní soudci za neplatné již od okamžiku přijetí.²⁸⁴

---

²⁸¹ RADBRUCH, Gustav. *Zákonné bezpráví a nadzákonné právo*, 1946 podle HRDINA, Ignác Antonín a Zdeněk MASOPUST. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011. Student (Leges), s. 332. ISBN 978-80-87212-71-4.

²⁸² HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 21-22. ISBN 978-80-7380-366-7.

²⁸³ RADBRUCH, Gustav. *Zákonné bezpráví a nadzákonné právo*, 1946 podle HRDINA, Ignác Antonín a Zdeněk MASOPUST. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011. Student (Leges), s. 333. ISBN 978-80-87212-71-4.

²⁸⁴ HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 22. ISBN 978-80-7380-366-7.

Analogicky nastalo po znovusjednocení Německa roku 1990 zrušení jistého penza předpisů komunistické NDR, například těch legalizujících střelbu po lidech, již se snažili utéci přes státní hranice do západní SRN.²⁸⁵

Může být ale Radbruchova formule přenesena na právní poměry komunistické ČSR se stejným efektem, alespoň intelektuálně vzato? Radbruch ani nacistické normy neodsouvá mimo právní řád v generálním rozpětí. Aby je anticipoval k vyloučení z legality od začátku, musely naplnit nejméně jeden ze tří konkrétních „spravedlnostních deficitů“. Buď, zaprvé, přisvojovat vládnoucí straně a stranickým organizacím mocenská oprávnění státní správy, nebo, zadruhé, potlačovat lidská práva, či, zatřetí, zneužívat trestněprávních postihů za účelem demonstrace politické síly bez vztahu k reálné závažnosti posuzovaných skutků.²⁸⁶

Jsem přesvědčen, že „ilegalizovat“ lze stejně „*celé partie*“ německé nacistické jako československé komunistické legislativy. Dokonce té úplně nejvyšší. Květnová ústava sice státní moc explicitně komunistickému stranickému aparátu nesubsumovala. De facto, vlivem glajchšaltace systému Národní fronty a dále úpravou volebního práva nižšími předpisy, ústavní instituce vykazovaly dojem detašovaných pracovišť ÚV KSČ. De iure na státní mocenské centrum KSČ povýšil čl. 4 Ústavy Československé socialistické republiky (zkratka ČSSR) z 11. července 1960, když proklamoval: „*Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.*“²⁸⁷

Lidská práva Ústava 9. května garantovala široce, výčtem nárokových příležitostí a opor nad stav ústavněprávního vývoje leckterých západních demokracií. Jenže dodatečnými interpretačními ustanoveními, obsahovým prosvětlováním ústavní litery ideologicky oslepujícími reflektory z úvodního Prohlášení, odkazy na úpravu, jakési „doupřavení“, právními předpisy nižší síly a dalšími nejrozmanitějšími podmínkami či limity platnosti základních práv,

---

²⁸⁵ KUBŮ, Lubomír. *Dějiny právní filozofie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 111. ISBN 80-244-0466-4.

²⁸⁶ RADBRUCH, Gustav. *Zákonné bezprávi a nadzákonné právo*, 1946 podle HRDINA, Ignác Antonín a Zdeněk MASOPUST. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011. Student (Leges), s. 334. ISBN 978-80-87212-71-4.

²⁸⁷ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.

například zákazem v ústavním § 17 odst. 1 konat náboženské vyznání ke škodě „*nenáboženským účelům*“²⁸⁸, tyto svobody pro adresáta oslabovala na právní jistotě a v režimu „autonomní“ právní praxe je sama v zásadě zneplatňovala.

Komunistická ústava politizaci trestních sankcí výslovně neukotvovala. I bez toho jí však poskytla procesní podhoubí. Její § 143 přeci říkal: „*Soudcové slibují přísahou, že budou zachovávat zákony a nařízení, vykládat je v duchu ústavy i zásad lidově demokratického zřízení a rozhodovat nestranně.*“²⁸⁹

Ačkoli v duchu Radbruchovy formule kolidoval se „*skutečnou spravedlností*“²⁹⁰, byl tedy zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním z 12. července 1950 ústavně konformní. A to nikoli navzdory, ale díky tomu, že soudcům a ostatním orgánům činným v trestním řízení jazykem svého § 1 odst. 2 ukládal:

„*Projednávání věci se má dít tak, aby vychovávalo občany k ostražitosti vůči nepřítelům pracujícího lidu a jiným rušitelům jeho budovatelského úsilí a k plnění občanských povinností.*“²⁹¹

Viděno radbruchovskou teorií, právo komunistického Československa spolu s legitimitou nesnese ani požadavek minimální přípustné legality. Na vině nutno shledat již ústavní pořádek režimu, který svým hodnotovým vychýlením ostatním odvětvím právního systému vdechnout význam „*platného práva*“²⁹² nesvedl, neboť jeho nedostatky co do legitimacy, tzn. důvěry ještě hodné ospravedlnitelnosti, porušovaly fundamentální čili nad zákon se tyčící očekávání od práva do té míry, že platnost svému pramenu odňaly též co do legality.

---

²⁸⁸ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²⁸⁹ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

²⁹⁰ RADBRUCH, Gustav. *Zákonné bezprávi a nadzákonné právo*, 1946 podle HRDINA, Ignác Antonín a Zdeněk MASOPUST. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011. Student (Leges), s. 333. ISBN 978-80-87212-71-4.

²⁹¹ Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním soudním řízení.

²⁹² RADBRUCH, Gustav. *Zákonné bezprávi a nadzákonné právo*, 1946 podle HRDINA, Ignác Antonín a Zdeněk MASOPUST. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011. Student (Leges), s. 333. ISBN 978-80-87212-71-4.

5 Závěr

Komunistický režim v Československu potlačoval základní lidská práva. Takové konstatování zní závěrem předchozího textu diplomové práce už s přihlédnutím k jeho délce banálně a odvoditelně. Žijeme stále ve společnosti, kde vzpomínky na minulost vymezené lety 1948 a 1989 zůstávají přítomné na drahách, ze kterých se vymkly sny i nejpředvídatelnější očekávání nespočtu jednotlivých lidí.

Ta se přesto časem vzdaluje a za několik dekad nepadne osobní paměťové aktualitě „ladněji“ než dnes éra nacistické totality. Jinými slovy: půjde o období, k němuž budeme vázáni postoji, ovšem méně a méně vlastními soukromými prožitky. A protože vztah ke komunistickému režimu v českém veřejném diskursu dominantně osobnímu prožitku podléhá, s jeho oslabením (vzdálením) hrozí, že skončí coby tematické ohraničení další z „nekonečné“ řady přednášek školského dějepisu.

Svou diplomovou prací jsem chtěl podpořit argument, proč by obávaný úděl neměl nastat. Proč? Jednoduše - neboť pokus o vybudování komunismu ve zdejších podmínkách odhaluje chabou přirozenou rezistenci moderních právních systémů tváří v tvář možné destrukci a zneužití svých nástrojů i celých rámců proti smyslu jejich geneze. Například ústavy, kterou moderní režimy zaručovaly vlastnímu obyvatelstvu nedotknutelnost zóny svobodné seberealizace, již se ale komunistické hnutí opanováním úplné státní moci chopilo s obráceným programem – za systémové „dotýkání“ lidské svobody zcela bez ohledu k nárokům postiženého člověka, za to absolutně k službám „bezproblémové“ operabilitě držitelů moci.

Diplomovou prací jsem rovněž mínil ukázat na propojenost mezi nástupem komunistického režimu v Československu, bezprávím 50. let a historií a politikou komunistického hnutí na vzdálené Rusi. Přičemž nynější provázanost zdejších a zahraničních událostí dosahuje násobně zjevnějšího stupně. Až tak, že „vzdálená“ místa přestala existovat. Totéž se vztahuje k ideovému kontextu. Právo komunistické ČSR je bez reflexe Marxových a Leninových názorových vývodů asi dobře zaznamatelné, leč rozhodně ne srozumitelné. Teprve ony mu skýtají

hlubší, byť krutě nekompromisní, logiku. Nekritická podpora každého politického hnutí (nekritická proto, že nebere v potaz jeho myšlenkové pozadí se všemi sebeteoretičtějšími zákruty a kontroverzemi) přeroste v sociální katastrofu kdykoli. A bude-li právě po komunistické lekci nepředvídaná, pak notně z důvodu, že jsme ji předvídat nechtěli.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

- AVNF – Akční výbory Národní fronty
ČSL – Československá strana lidová
ČSNS – Československá strana národně socialistická
ČSR – Československá republika
ČSS – Československá strana socialistická
ČSSD – Československá sociální demokracie
ČSSR – Československá socialistická republika
DS – Demokratická strana
Informbyro – Komunistické informační byro
Kominterna – Komunistická internacionála
KSR(b) – Komunistická strana Ruska (bolševiků)
KSS – Komunistická strana Slovenska
NDR – Německá demokratická republika
NOÚZ – Národní odborová ústředna zaměstnanecká
ONV – Okresní národní výbor
ROH – Revoluční odborové hnutí
RSFSR – Ruská socialistická federativní sovětská republika
SNB – Sbor národní bezpečnosti
SNR – Slovenská národní rada
SRN – Spolková republika Německo
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
StB – Státní bezpečnost
ÚRO – Ústřední rada odborů
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSSS – Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
VŘSR – Velká říjnová socialistická revoluce
ZNV – Zemský národní výbor
ZOB II – Zemské odbory bezpečnosti II

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Literatura

BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav mladší. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 80-86898-28-8.

BĚLOVSKÝ, Petr. Občanské právo 1948-1989. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

BENČÍK, Antonín a Karel RICHTER. *Vražda jménem republiky: tragický osud generála Heliodora Píky*. Vyd. 3., nově dopl. Praha: Ostrov, 2006. ISBN 80-86289-47-8.

CABADA, Ladislav. Český stranický systém v letech 1900-1989. In: CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-50-4.

CROZIER, Brian. *Vzestup a pád sovětské říše*. Přeložila Nina VRBOVCOVÁ. Praha: BB art, 2004. ISBN 80-7341-349-3.

ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-7277-000-4.

FLORES, Marcello. *Komunismus*. Přeložila Anna KLIVANOVÁ. Praha: Levné knihy, 2008. ISBN 978-80-7309-388-4.

GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0520-1.

HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990. Archy. ISBN 80-7106-005-4.

HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha: Univerzum Praha, 1990. ISBN 80-85207-01-x.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-137-3.

HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 3. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-115-1.

HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-366-7.

HRDINA, Ignác Antonín a Zdeněk MASOPUST. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-71-4.

IVANOV, Miroslav. *Justiční vražda, aneb, Smrt Milady Horákové*. Praha: XYZ, 2008. ISBN 978-80-7388-035-4.

JAKOVLEV, Aleksandr Nikolajevič. *Rusko plné křížů: od vpádu do pádu bolševismu*. Přeložili Jana ČERVENKOVÁ a Milan JUNGSMANN. Brno: Doplněk, 2008. Knihy dokumenty. ISBN 978-80-7239-211-7.

JOHNSON, Paul. *Intelektuálové*. 2. vyd. Přeložila Lucie MERTLÍKOVÁ. Praha: Návrat domů, 2002. ISBN 80-7255-073-x.

KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost: státní bezpečnost 1948-1956*. Brno: Doplněk, 1999. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-024-4.

KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. Archiv (Mladá fronta). ISBN 80-204-0145-8.

KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997. Knihy dokumenty. ISBN 80-85765-73-x.

KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992. Archiv (Mladá fronta). ISBN 80-204-0269-1.

KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-616-9.

KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.

KÁRNÍK, Zdeněk. Úvaha nad dějinným posláním a nezřídka všedními, proměnlivými i krušnými osudy české sociální demokracie. In: KÁRNÍK, Zdeněk, Zoja FRANKLOVÁ a Jakub KYLOUŠEK. *Bludné cesty sociální demokracie: studie, rozhovory, názory*. Praha: Prostor, 2005. ISBN 80-7260-136-9.

KONEČNÝ, Tomáš. *Kuriozitami církevních dějin*. Hradec Králové: Milan Hodek - Paper Jam, 2016. ISBN 978-80-87688-63-2.

KRSKOVÁ, Alexandra. *Stát a právo v evropském myšlení*. 2. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-15-5.

KUBŮ, Lubomír. *Dějiny právní filozofie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0466-4.

KUKLÍK, Jan. Etablování komunistického režimu 1948-1950. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KUKLÍK, Jan. Poválečné Československo 1945-1946. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KUKLÍK, Jan. Ústavní vývoj 1960-1989. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KUKLÍK, Jan a RÁKOSNÍK, Jakub. Právní úprava znárodnění a státních zásahů do ekonomiky. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KUKLÍK, Jan a SKŘEJPKOVÁ, Petra. Znárodnění, likvidace soukromých živností a právní úprava plánování a státem řízené ekonomiky. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KYSELA, Jan a ŠIMÍČEK, Vojtěch. Ústavní právo. In: BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

LUŇÁK, Petr a Marek PEČENKA. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: Libri, 1995. ISBN 80-85983-01-x.

MANDLER, Emanuel. *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin. ISBN 80-7277-139-6.

MOTEJL, Otakar. Soudnictví a jeho správa. In: BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

MUCHA, Ivan. *Proměny práva a společnosti*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015. Monografie (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-596-8.

NOVOTNÝ, Lukáš. *Kdo, kdy, kde vládl?*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005. ISBN 80-86493-20-2.

PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros). ISBN 80-00-00987-0.

PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-432-5.

PELIKÁN, Dragutin. Novodobé právní dějiny Ruska a jejich historické souvislosti. In: PELIKÁN, Dragutin. *Kapitoly z novodobých právních dějin zemí střední a východní Evropy*. 1. vyd. Praha: Ediční středisko PF UK Praha, 1996. ISBN 80-85889-08-0.

RÁKOSNÍK, Jakub. Pracovní právo 1948-1960. In: KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0957-4.

SELTENREICH, Radim. Dějiny politického myšlení ve 20. století. In: SELTENREICH, Radim. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Praha: Linde, 2003. Vysokoškolské právnícké učebnice. ISBN 80-7201-387-4.

SERVICE, Robert. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*. Přeložil Pavel KAAS. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0105-8.

SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4.

SCHELLE, Karel. Vývoj státu v letech 1620-1948. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3.

SCHELLE, Karel. Vývoj státu v letech 1948-1992. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3.

ŠLEHOFER, Lukáš. Ústavní vývoj v letech 1848-1989. In: MLSNA, Petr, Lukáš ŠLEHOFER a Dan URBAN. *Cesty české ústavnosti: k 90. výročí přijetí první československé ústavy = The paths of Czech constitutionality : on the 90th anniversary of the passage of the first Czechoslovak constitution*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010. ISBN 978-80-7440-021-6.

TAUCHEN, Jaromír a VOJÁČEK, Ladislav. Stát a právo sovětského Ruska a SSSR. In: VOJÁČEK, Ladislav. *Nástin právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5462-2.

TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. 2.vyd. (1.vyd.v Odeonu). Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0149-4.

TOMSA, Bohuš a VEVERKA, Vladimír, ed. *Kapitoly z dějin filosofie práva a státu*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1001-9.

VALENTOVÁ, Vendulka. Trestní postih účastníků plzeňských protestů proti měnové reformě v roce 1953. In: BLÁHOVÁ, Ivana. *Oběti komunistické spravedlnosti: právní aspekty politických procesů 50. let 20. století*. Praha: Auditorium, 2013. ISBN 978-80-87284-48-3.

VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-031-4.

VALEŠ, Václav. *Konfesní právo: průvodce studiem*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-135-9.

VEBER, Václav. *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991: aneb Malé dějiny SSSR*. Praha: Set out, 2001. ISBN 8086277143.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie. ISBN 978-80-7106-941-6.

VEBER, Václav. Krize impéria. In: ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 4. rozš. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. Dějiny států. ISBN 80-7106-658-3.

VEBER, Václav. Revoluční rok 1917. In: ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 4. rozš. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. Dějiny států. ISBN 80-7106-658-3.

VINEN, Richard. *Evropa dvacátého století*. Přeložili Vladimír NOVÁK a Monika VOSKOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2007. Dějiny Evropy (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-735-1.

VOJÁČEK, Ladislav. Vývoj práva v letech 1620-1948. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3.

VOJÁČEK, Ladislav. Vývoj práva v letech 1948-1993. In: VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3.

WEGS, J. Robert a LADRECH, Robert. *Evropa po roce 1945*. Přeložila Radka EDEREROVÁ. Praha: Vyšehrad, 2002. Dějiny Evropy (Vyšehrad). ISBN 80-7021-507-0.

ZIMEK, Josef. *Ústavnost a český ústavní vývoj*. 4., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5255-0.

ŽALOUDEK, Karel. *Encyklopedie politiky*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-209-0.

Internetové prameny

NAVARA, Luděk. *Podivná smrt „prvního Gottwaldova mrtvého“ nebyla nikdy objasněna*. [cit. 2017-03-05]. Mladá fronta Dnes, 25. února 2008. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/podivna-smrt-prvniho-gottwaldova-mrtveho-nebyla-nikdy-objasнена-py6-/domaci.aspx?c=A080225_143716_domaci_jw.

Stenozáznam ze schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Republiky československé, 21. prosince 1929. [cit. 2017-02-14]. Web Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/007schuz/s007003.htm>.

Tajný rozkaz ministra vnitra Rudolfa Baráka číslo 1 "Rozpracování, pozorování a evidování "bývalých lidí", 3. ledna 1959. [cit. 2017-02-28]. Web Totalita.cz. Dostupné z: http://www.totalita.cz/50/50_01_006.php.

Právní předpisy

Dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organisací a ústavů

Operativní příkaz č. 00486 Lidového komisariátu vnitřních věcí (NKVD)

Ústava ČSR, zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.

Ústavní dekret č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, republikován vyhláškou č. 43/1945 Sb.

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 1/1945 Sb., o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné

Zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků

Zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním soudním řízení

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Kvalifikační práce

KAJAN, Martin. *Ústavněprávní postavení slovenských národních orgánů v letech 1944–45*. Praha, 2009. Diplomová práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí práce Ján Gronský.

CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ

I write about the issue of regime change in Czechoslovakia in February 1948. Then Communist Party dominated the state, and she created a totalitarian dictatorship. As a consequence, and most obvious, was a violation of fundamental human and civil rights.

My thesis notices the ideological influences of the international communist movement on the legal reality in Czechoslovakia after 1948, therefore I take into account legal developments in Russia since 1917. It is also necessary to discuss the phenomenon of “Third Republic”, which lasted in Czechoslovakia from 1945 to 1948, because the Third Republic facilitated the “red” rise to power and a continuation of the principle of collective guilt, repression and political judiciary.

The problem is still relevant due to the growing support for the controversial populist movements. Their relationship to the law threatens to culminate like the local communist regime after February 1948. Nearly seventy years later.